Di

[illegible]

Est Conty Sen
Marie de Ulloa

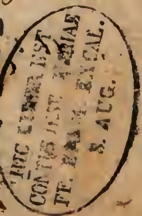
M. TVLLII

CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM; SEV DISPVTATIONVM Libri Quinque,

Post plurimas doctissimorum Virorum emendationes, ad vsum studiosæ iuuentutis nunc denuo excusi.

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Viduam, & Ioannem Moretum.
M. D. X C I.

TYPOGRAPHVS ſtudioſis adoleſcentibus.

S. P. D.

ABETIS, *ornatiſsimi adoleſcentes, Tuſculanas M. T. Ciceronis quæſtiones, nunc denuo, inter reliqua præſtantiſſimi Oratoris opera, ſeparatim ad vſum veſtrum excuſas. in quarum editione, caſtigatiſsima quæq; exemplaria (hactenus in lucem edita) ſequuti ſumus, neque temere quicquam immutandum cenſuimus. Tanti enim Ciceronis auctoritatem doctiſſimi quiq; meritò ſemper faciendam exiſtimarunt, vt, ſi qua in excudendis huius Auctoris operibus vocula occurreret, quæ delicatis auribus minùs probaretur, relinquendam potiùs, quàm alterã non perinde aptam ſubſtituendam, iudicarint. Annotatiũculas quaſdam oris marginum addidimus, quas vobis, cæteriſq; Lectoribus, neque ingratas, neque infrugiferas fore confidimus. Hunc qualemcumq; laborem noſtrũ boni conſulite, alacriq; animo in cœpta ſtudia incũbite: inq; Dei Opt. Max. timore, ſuperiorumq; veſtrorum obedientia creſcentes, diu feliciterq; valete.*

EST adolescentis, maiores natu vereri, ex iisque deligere optimos & probatissimos, quorum consilio & auctoritate nitatur: ineuntis enim ætatis inscitia, senum constituenda & regenda prudentiâ est. Maximè autem hæc ætas à libidinibus arcenda est, exercendaque in labore & patientia animi & corporis: vt eorum & in bellicis, & in ciuilibus officiis vigeat industria.

M. TVL. CICERONIS

TVSC. [a] QVÆSTIONVM AD M. BRVTVM,

LIBER I.

DE CONTEMNENDA MORTE.

a q. v. c. DISPVTATIONVM,

VM defensionum laboribus, senatoriisq; muneribus aut omnino, aut magna ex parte essem aliquando liberatus, retuli me, Brute, te hortante maximè, ad ea studia, quæ retenta animo, remissa temporibus, longo interuallo intermissa reuocaui: &, cùm omnium artium, quæ ad rectam viuendi viam pertinerent, [b] ratio, & disciplina, studio sapientiæ, quæ philosophia dicitur, contineretur: hoc mihi Latinis litteris illustrandum putaui: non quia philosophia Græcis & litteris, & doctoribus percipi non posset: sed meum iudicium [c] semper fuit, omnia nostros aut inuenisse per se sapientiùs, quàm Græcos: aut accepta ab illis, fecisse meliora, quæ quidem digna statuissent, in quibus elaborarent. nam mores, & instituta vitæ, resq; domesticas, ac familiareis nos profectò & meliùs tuemur, & lautiùs. rem verò publicam nostri maiores certè melioribus [d] temperauerunt & institutis, & legibus. Quid loquar de re militari? in qua cùm virtute nostri multùm valuerunt, tum plus etiam disciplina. Iam illa, quæ natura, non litteris assecuti sunt, neque cum Græcis, neque vlla cum gente sunt conferenda. Quæ enim tanta grauitas, quæ tanta constantia, magnitu-

b μέθοδος,

c al. semper hoc fuit,

d al. temperarunt

go animi, probitas, fides, quæ tam excellens in omni genere virtus in vllis fuit, vt sit cum maioribus nostris comparanda? doctrina Græcia nos, & omni litterarum genere superabat. in quo erat facilè vincere non repugnanteis. nam cùm apud Græcos antiquissimum è doctis sit genus poëtarum, siquidem Homerus fuit, & Hesiodus ante Romam cónditam, Archilochus regnante Romulo: seriùs poëticam

a al. ccccxiiii.

nos accepimus: annis enim ferè [a] ccccx. post Romam cónditam Liuius fabulam dedit, C. Claudio, Cæci filio, M. Tuditano, consulibus, anno ante natum Ennium: qui fuit maior natu, quàm Plautus, & Næuius. Serò igitur à nostris poëtæ vel cogniti, vel recepti. Quamquam est in originibus, solitos esse in epulis canere conuiuas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. honorem tamen huic generi non

b ὄνειδος,
c al. M. Nobiliori,

fuisse, declarat oratio Catonis, in qua obiecit, vt [b] probrum, [c] Marco Nobiliori, quòd is in prouinciam poëtas duxisset. duxerat autem consul ille in Aetoliam, vt scimus, Ennium. Quo minus ergo honoris erat poëtis, eo minora studia fuerunt. nec tamen, si qui magnis ingeniis in eo genere extiterunt, non satis Græcorum gloriæ responderunt. An censemus, si Fabio, nobilissimo homini, laudi datum esset, quòd

d L. Polygnotos, & P.

pingeret, † non multos etiam apud nos futuros [d] Polycletos, & Parrhasios fuisse? Honos alit arteis, omnesq; incenduntur ad studia gloria: iacéntque ea semper, quæ apud quosque improbantur. Summam eruditionem Græci sitam censebant in neruorum, vocúmque cantibus. igitur & Epaminondas, princeps, meo iudicio, Græciæ, fidibus præ-

e al. aliquot antè annos,

clarè cecinisse dicitur: Themistoclesq; [e] aliquot antè annis cùm in epulis recusasset lyram, habitus est indoctior. Ergo in Græcia musici floruerunt, discebántque id omnes, nec, qui nesciebat, satis excultus doctrina putabatur. In summo apud illos honore geometria fuit, itaque nihil mathematicis illustrius. At nos, metiendi, ratiocinandíque vtilitate,

state, huius artis terminauimus modum. At contrà oratorem celeriter complexi sumus; nec eum primò eruditum, aptum tamen ad dicendum: pòst autem eruditum. nam, Galbam, Africanum, Lælium, doctos fuisse, [a] memoriæ traditum est: studiosum autem eum, [b] qui hos ætate anteibat, Catonem: pòst verò Lepidum, Carbonem, Gracchos: deinde ita magnos nostram ad ætatem, vt non multùm, aut nihil omnino Græcis [c] cederetur. Philosophia iacuit vsque ad hanc ætatem, nec vllum habuit lumen litterarum Latinarum: quæ illustranda, & excitanda nobis est, vt, si occupati profuimus aliquid ciuibus nostris, prosimus etiam, si possumus, otiosi. In quo eo magis nobis est elaborandum, quòd multi iam esse Latini libri dicuntur scripti inconsideratè ab optimis illis quidem viris, sed non satis eruditis. fieri autem potest, vt rectè quis sentiat, & id, quod sentit, politè eloqui non possit. sed mandare quemquam litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere, nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis & otio, & litteris. Itaque suos libros ipsi legunt cum suis, nec quisquam attingit, præter eos, qui eandem licentiam scribendi sibi permitti volunt. Quare si aliquid oratoriæ laudi nostra attulimus industria, multo studiosiùs philosophiæ fonteis aperiemus, è quibus etiam illa manabant. Sed, vt Aristoteles, vir summo ingenio, [d] scientia copia, cùm motus esset Isocratis rhetoris gloria, dicere etiam cœpit, adolescenteis docere, & prudentiam cum eloquentia iungere: sic nobis placet nec pristinum dicendi studium deponere, & in hac maiore, & vberiore arte versari. hanc enim perfectam philosophiam semper iudicaui, quæ de maximis quæstionibus copiosè posset, ornatéque dicere. in quam exercitationem † [e] ita nos studiosè operam dedimus, vt iam etiam scholas Græcorum more habere auderemus: vt nuper tuum pòst discessum in Tusculano, cùm

a à q.v.c. abest vox, memoriæ, nec agnoscit L.

b q.v.c. qui his ætate anteibat, alij, vt vulg.

c L. cederemus.

d fort. scientia, copia,

† 2

e ita nos studiosè dedimus, vt iam

no, cùm essent complures mecum familiares,[a] *tentaui, quid in eo genere possem. vt enim antea declamitabam causas, quod nemo me diutiùs fecit: sic hæc mihi nunc senilis est declamatio. Ponere iubebam de quo quis audire vellet: & id aut sedens, aut ambulans disputabam. itaque dierum quinque scholas, vt Græci appellant, in totidem libros contuli. fiebat autem ita, vt, cùm is, qui audire vellet, dixisset, quid sibi videretur, tum ego contrà dicerem. hæc est enim, vt scis, vetus, & Socratica ratio contra alterius opinionem disserendi. nam ita facillimè,*[b] *quod verisimillimum esset, inueniri posse Socrates arbitrabatur. sed quo commodiùs disputationes explicentur, sic eas exponam, quasi agatur res, non quasi narretur. ergo ita nascetur exordiũ. A.* †*Malum mihi videtur esse mors. M. Iis ne, qui mortui sunt, an iis, quibus moriendum est? A. vtrisque. M. Est igitur miserum, quoniam malum. A. Certè. M. Ergo & ij, quib. euênit iam, vt morerentur, & ij, quibus euenturum est, miseri. A. Mihi ita videtur. M. Nemo ergo non miser. A. Prorsus nemo. M. Et quidem, si tibi constare vis, omnes,*[c] *quicumque nati sunt, erúntve, non solùm miseri, sed etiam semper miseri. nam si solos eos diceres miseros, quibus moriendum esset: neminem tu quidem eorum, qui viuerent, exciperes: moriendum est enim omnibus: esset tamen miseriæ finis in morte. quoniam autem etiam mortui, miseri sunt, in miseriam nascimur sempiternam. necesse est enim, miseros esse eos, qui centum millibus annorum antè occiderunt, vel potiùs omneis,*[d] **quicumque nati. A. Ita prorsus existimo. M. Dic, quæso, num te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus,*[e] *transuectio Acherontis,* †*mento summam aquam attingens siti enectus Tantalus?* † *num illud, quod Sisyphu' versat*

Saxum sudans nitendo, neque proficit hilum?

fortasse etiam inexorabiles iudices, Minos, & Rhadamanthus.

a v.c. temptaui, non pl.

b al. quid verisimillimum esset, &c. al. quid verum, verisuè simill.

† 3

c L. qui vmquã nati sunt, & ita q.v.c.

d * al. qui vnquam

e al. trauectio Acheruntis,

† 4 † 5

manthus. apud quos nec te L. Crassus defendet, nec M. Antonius, nec, quoniam apud Graecos iudices res agetur, poteris adhibere Demosthenem: tibi ipsi pro te erit maxima corona causa dicenda. Haec fortasse metuis, & idcirco mortem censes esse sempiternum malum. A. Adeóne me delirare censes,[a] vt ita esse credam? M. An tu haec non credis? A. Minimè verò. M. Malè hercule narras. A. Cur? quaeso. M. quia disertus esse possem, si contra ista dicerem. A. Quis enim non in eiusmodi causa? aut quid negotii est † haec poetarum, & pictorum portenta conuincere? M. Atqui pleni sunt libri philosophorum contra ista ipsa disserentium. A. Ineptè sanè. quis est enim tam excors, quem ista moueant? M. Si ergo apud inferos miseri non sunt, ne sunt quidem apud inferos vlli. A. Ita prorsus existimo. M. Vbi ergo sunt ij, quos miseros dicis? aut quem locum incolunt? si enim sunt, nusquam esse non possunt. A. Ego verò nusquam esse illos puto. M. Igitur ne esse quidem. A. Prorsus isto modo: & tamen miseros ob id ipsum quidem, quia nulli[b] * sunt. M. Iam mallem Cerberum metueres, quàm ista tam inconsideratè diceres. A. Quî tandem? M. Quem esse negas, eundem esse dicis. vbi est acumen tuum? cùm enim miserum esse dicis, tum eum, qui non sit, dicis esse. A. Non sum ita hebes, vt ista dicam. M. Quid dicis igitur? A. miserum esse, verbi causa, M. Crassum, qui illas fortunas morte dimiserit: miserum Cn. Pompeium, qui tanta gloria sit orbatus:[c] omneis denique miseros, qui hac luce careant. M. Reuólueris eodem. sint enim oportet, si miseri sunt. tu autem modo negabas eos esse, qui mortui essent, si igitur non sunt, nihil possunt esse. ita ne miseri quidem sunt. A. Non dico fortasse etiam, quod sentio. nam istud ipsum, non esse cùm fueris, miserrimum puto. M. quid miserius, quàm omnino numquam fuisse? ita, qui nondum nati sunt, quia non sunt, miseri iam sunt: & nos ipsi, si post mortem miseri futuri sumus, miseri fuimus, ante-

a L. vt ista credam? & ita v.c.

b *al. sint

c v.c. omnis

antequàm nati. ego autem non commemini, antequàm sum natus, [a] *me miserum. tu si meliore memoria es, velim scire, ecquid de te recordère. A. Ita iocaris, quasi ego dicam, eos esse miseros, qui nati non sunt, & non eos* [b] *miseros, qui mortui sunt. M. esse ergo eos dicis. A. immò, quia non sunt, cùm fuerint, eos miseros esse M. Pugnantia te loqui non vides. quid enim tam pugnat, quàm non modò miserum, sed omnino quemquam esse, qui non sit? an tu egressus porta Capena, cùm Calatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum sepulcra vides, miseros putas illos? A. Quoniam me verbo premis, posthac non ita dicam, miseros esse, sed tantùm, miseros, ob idipsum, quia non sunt. M. Non dicis igitur, miser est M. Crassus, sed [illegible]ùm, miser M. Crassus. A. Ita planè. M. Quasi non necesse sit, quidquid isto modo pronunties, id aut esse, aut non esse. an tu dialecticis ne imbutus quidem es? in primis enim hoc traditur: omne pronuntiatum (sic enim mihi in præsentia occurrit, vt* [c] *appellarē ἀξίωμα: vtar pòst alio, si inuenero melius)* [d] *id ergo est pronuntiatum, quod aut verum, aut falsum esse dicitur. cùm igitur dicis, miser M. Crassus: aut hoc dicis, miser est M. Crassus, vt possit iudicari, verum id, falsúmne sit: aut nihil dicis omnino. A. Agè, iam concedo non esse miseros, qui mortui sunt, quoniam extorsisti, vt faterer, qui omnino non essent, eos ne miseros quidem esse posse. quid? qui viuimus, cùm moriendum sit, nónne miseri sumus? quæ enim potest in vita esse iucunditas, cùm dies, & nocteis cogitandum sit, iam, iámque esse moriendum? M. Ecquid ergo intelligis, quantum mali ex humana condicione deieceris? A. quonam modo? M. quia, si mori etiam mortuis miserum esset, infinitum quoddam, & sempiternum malum haberemus in vita. nunc video calcem:* [d] *ad quem cùm sit decursum, nihil sit præterea extimescendum. sed tu mihi vidèris Epicharmi, acuti, nec insulsi hominis, vt Siculi, sententiam sequi. A. Quam?*

a fort. me esse miserum.

b fort. delenda hic vox, miseros,

c al. appellem

d q. v. c. id ergo quod est pronūtiatum, aut verum est, aut falsum.

d v. c. ad quam cùm & ita L.

Quam? non enim noui. M. Dicam, si potero, Latinè. scis enim me Græcè loqui in Latino sermone non plus solere, quàm in Græco Latinè. A. & rectè quidem. sed quæ tandem est Epicharmi ista sententia? M.

[a] Emori nolo: sed me esse mortuum [b] nihili æstimo.

A. Iam agnosco Græcum. sed quoniam coëgisti, vt concederem, qui mortui essent, eos miseros non esse, perfice, si potes, vt ne moriendum quidem esse, miserum putem. M. iam istuc quidem nihil negotij est: sed etiam maiora molior. A. Quo modo hoc nihil negotij est? aut quæ tandem sunt ista maiora? M. Qu[illegible] si post mortem nihil est mali, ne mors quidem est ma[illegible]ui proximum tempus est post mortem, in quo mali ni[illegible] esse concedis: ita ne moriendum quidem esse, malum es[illegible] [c] id est enim, perueniendum esse ad id, quod non esse malum confitemur. A. Vberiùs ista quæso. hæc enim spinosiora, priùs, vt confitear, me cogunt, quàm vt assentiar. sed quæ sunt ea, quæ dicis te maiora moliri? M. vt doceam, si possim, non modò malum non esse, sed bonum etiam esse mortem. A. Non postulo id quidem, aueo tamen audire. vt enim non efficias quod vis, tamen, mors vt malum non sit, efficies. sed nihil te interpellabo. [d] continentem orationem audire malo. M. Quid? si te rogauero aliquid, nónne respondebis? A. Superbi id quidem esset. sed, nisi quid nece[illegible] mâlo ne roges. M. Geram tibi morem, & ea, qu[illegible] potero, explicabo, nec tamen quasi Pythius Apollo, certa vt sint & fixa, quæ dixero: sed vt homunculus [e] vnus è multis, probabilia coniectura sequens. vltrà enim quò progrediar, quàm vt verisimilia [f] videam, non habeo. certa dicent ij, qui & percipi ea posse dicunt, & se sapienteis esse profitentur. A. Tu, vt videtur. nos ad audiendum parati sumus. M. Mors igitur ipsa, quæ videtur notissima res esse, quid sit, primùm est videndum. sunt enim, qui discessum animi à corpore putent esse mortem. sunt,

a Ἀπό μου θανεῖν ἤ, θνήσκειν δ' οὔμοι διαφέρει.
b al. nihil æstimo.
c * al. idem
d συνεχῆ
e εἷς τῶν πολλῶν
f al. dicam,

qui

qui nullum censeant fieri discessum, sed vnà animum, & corpus occidere, animúmque cum corpore exstingui. qui discedere animum censent, alij statim dissipari, alij diu permanere, alij semper. Quid sit porrò ipse animus, aut vbi, aut

†7 vnde, magna dissensio est. †aliis cor ipsum, animus videtur: ex quo excordes, vecordes, concordesq́; dicuntur: & Nasica ille prudens, bis consul, Corculum, &

a al. Ailius

Egregiè cordatus homo catus[a] Aeliu' Sextus.

†8 Empedocles animum esse censet, † cordi suffusum sanguinem. aliis pars quædam cerebri, visa est animi principatum tenere. aliis nec cor ipsum placet, ne[illegible]bri quãdam partem, esse animum: sed alij in corde[illegible]erebro dixerunt animi esse sedem, & locum. [b] anim[illegible]tem alij animam, [c] vt ferè nostri, declarant nominari. [illegible] & agere animam, & efflare dicimus, & animosos, [illegible]ne animatos, & ex animi sententia: ipse autem anim[illegible]b anima dictus est. Zenoni Stoico animus, ignis videt[illegible]ed hæc quidem, quæ dixi, [d] cor, cerebrum, animam, igne[illegible], vulgò: reliqua ferè singuli, vt multi antè veteres. proxime autem Aristoxenus, musicus, idémque philosophus, [e] intentionem ipsius corporis quandam, velut in cantu, & fidibus, quæ harmonia dicitur. sic ex corporis totius natura, & figura, varios motus cieri, tanquam in cantu sonos. Hic ab artificio suo non recessit, & tamen dixit aliquid, quod i[illegible]uale esset, erat multo antè & dictum, & explana[illegible] Platone. Xenocrates animi figuram, & quasi corpus, negauit esse, verùm numerum dixit esse, cuius vis, vt iam antea Pythagoræ visum erat, in natura maxima esset. eius doctor Plato triplicem finxit [f] animam: cuius principatum, id est rationem, in capite, sicut in arce, posuit: & duas parteis separare voluit, iram, & cupiditatem: quas locis disclusit: iram in pectore, cupiditatem subter præcordia locauit. Dicæarchus autem in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit,

b al. animũ autem animam. c nostri declarãt nominati.

c q. v. c. vt ferè ipsum declarat nomen.

d al. cor, sanguinem, cerebrũ,

e q. v. c. ipsius corporis intentionem quandam,

f q. v. c. animi naturam: cuius pr.

uit, doctorum hominum disputantium, primo libro multos loquenteis facit: duobus Pherecratem quendam Phthiotam senem, quem ait à Deucalione ortum, differentem inducit, nihil esse omnino animum, & hoc esse nomen totum inane, frustraq; animalia, & animanteis appellari: neque in homine inesse animum,[a] vel animam, nec in bestia: vimque omnem eam, qua vel agamus quid, vel sentiamus, in omnibus corporibus viuis æquabiliter esse fusam, nec separabilem à corpore esse, quippe quæ nulla sit, nec sit quidquam, nisi corpus vnum, & simplex, ita figuratum, vt temperatione naturæ vigeat, & sentiat. Aristoteles longè omnibus (Platonem semper excipio) præstans & ingenio, & diligentia, cùm quattuor illa genera principiorum esset complexus, è quibus omnia orirentur, quinctam quandam naturam censet esse, è qua sit mens. cogitare enim, & prouidere, & discere, & docere, & inuenire aliquid, & tam multa alia, meminisse, amare, odisse, cupere, timere, angi, lætari: hæc, & similia eorum, in horum quattuor generum nullo inesse putat. quinctum genus adhibet,[b] vacans nomine: & sic ipsum animum,[c] ἐντελεχίαν appellat nouo nomine, † quasi quandam continuatam motionem, & perennem. Nisi quæ me fortè fugiunt, hæ sunt ferè omnium de animo sententiæ. Democritum enim magnum quidem illum virum, sed leuibus, & rotundis corpusculis efficientem animum concursu quodam fortuito, omittamus. nihil est enim apud istos, quod non atomorum turba conficiat. Harum sententiarum quæ vera sit, deus aliquis viderit: quæ verisimillima, magna quæstio est.[d] vtrùm igitur inter has sententias diiudicare malumus, an ad propositum redire? A. Cuperem equidem vtrumque, si posset: sed est difficile non confundere. quare si, vt ista non differamus, liberari mortis metu possumus, id agamus. sin id non potest, nisi hac quæstione animorum explicata, nunc, si videtur, hoc: illud, aliàs. M. Quod malle te

a hoc totũ, vel animam, abest à q.v.c.

b ἀνώνυμον,

c al. ἐνδελέχιαν

† 9

d fort. vtrùm igitur has sententias diiudicare malumus,

intelligo, id puto esse commodius. efficiet enim ratio, vt quæcumque vera sit earum sententiarum, quas exposui, mors aut malum non sit, aut sit bonum potiùs. nam si cor, aut sanguis, aut cerebrum est animus, certè, quoniam est corpus, interibit cum reliquo corpore.[a] *si anima est, fortasse dissipabitur: si ignis, exstinguetur: si est Aristoxeni harmonia; dissoluetur. Quid de Dicæarcho dicam, qui nihil omnino animum*[b] *dicat esse? His sententiis omnibus nihil post mortem pertinere ad quemquam potest. pariter enim cum vita sensus amittitur. non sentientis autem, nihil est, vllam in partem quod intersit. reliquorum sententiæ spem afferunt, si te fortè hoc delectat, posse animos, cùm è corporibus excesserint, in cælum, quasi in domicilium suum, peruenire. A. Me verò delectat: idq́, primùm ita esse: deinde, etiam si non sit, mihi tamen persuaderi velim. M. Quid tibi ergo opera nostra opus est? num eloquentia Platonem superare possumus? euolue diligenter eius eum librum, qui est de animo: amplius quod desideres, nihil erit. A. Feci mehercule, & quidem sæpius: sed nescio quo modo, dum lego, assentior: cùm posui librum, & mecum ipse de immortalitate animorum cœpi cogitare, assensio omnis illa*[c] *elabitur. M. Quid hoc? dásne aut manere animos post mortem, aut morte ipsa interire? A. Do verò. M. Quid, si maneant? A. Beatos esse concedo. M. Si intereant? A. Non esse miseros, quoniam ne sint quidem.*[d] *iam istuc, coacti à te, paullo antè concessimus. M. quo modo igitur, aut cur mortem malum tibi videri dicis, quæ aut beatos nos efficiet, animis manentibus, aut non miseros, sensu carenteis? A. Expone igitur, nisi molestum est, primùm animos, si potes, remanere post mortem: tum, si minùs id obtinebis: (est enim arduũ) docebis carere omni malo mortem. ego enim istuc ipsum vereor, ne malum sit, non dico carere sensu, sed carendum esse. M. Auctoribus quidem ad istam sententiam, quam vis obtineri,*

[a] al. si aer, mẽdosè.

[b] fort. dicit esse?

[c] q. v. c. illabitur. al. inlabitur. vnde fort. leg. dilabitur.

[d] fort. nã istuc, coacti à te, &c. fort. iam enim istuc, &c.

obtineri, vti optimis possumus: quod in omnibus causis & debet, & solet valere plurimum: & primùm quidem omni antiquitate: quæ quo propiùs aberat ab ortu, & diuina progenie, hoc meliùs ea fortasse, quæ erant vera, cernebat. itaque vnum illud erat insitum priscis illis, quos Cascos appellat Ennius, esse in morte sensum, [a] *neque excessu vitæ sic deleri hominem, vt funditus interiret: idq; cùm multis aliis rebus, tum è pontificio iure, & cæremoniis sepulcrorum intelligi licet: quas maximis ingeniis præditi nec tanta cura coluissent, nec violatas tam inexpiabili religione sanxissent, nisi hæsisset in eorum mentibus, mortem non interitum esse omnia tollentem, atque delentem, sed quandam quasi migrationem, commutationémque vitæ, quæ in claris viris, & fœminis dux in cælum soleret esse: † in ceteris humi* [b] *retineretur, & permaneret tamen. ex hoc, & nostrorum opinione.*

Romulus in cælo [c] *cum diis agit æuum,*

vt famæ assentiens dixit Ennius: & apud Græcos, indéque perlapsus ad nos, & vsque ad Oceanum Hercules, tantus, & tam præsens habetur deus. hinc Liber, Semele natus. eadémque famæ celebritate Tyndaridæ fratres: † qui non modò [d] *adiutores in præliis victoriæ populi R. sed etiam nuntij fuisse perhibētur. Quid? Ino, Cadmi filia, nónne Leucothea nominata à Græcis, Matuta habetur à nostris? quid? totum propè cælum, ne plureis persequar, nónne humano genere completum est? Si verò scrutari vetera, & ex his ea, quæ scriptores Græciæ prodiderunt, eruere coner: ipsi illi, maiorum gentium dij qui habentur, hinc à nobis profecti in cælum reperientur. quære, quorum demonstrantur sepulcra in Græcia: reminiscere, quoniam es initiatus, quæ tradantur mysteriis: tum denique, quàm hoc latè pateat, intelliges. Sed qui nondum ea, quæ multis pòst annis tractari cœpissent, physica didicissent, tantum sibi persuaserant, quantum natura*

a fort. neque excessu e vita,

† 10

b L. retineret, & permaneret tamen.

c L. cum diis genitalib. æuum Degit vt famæ ass.

† 11

d v. c. adiutores in præliis, populi R. sed etiã victoriæ nuntij fuisse p.

tura admonente cognouerant: rationes, & causas rerum non tenebant: visis quibusdam sæpe mouebantur, hisq; maximè nocturnis, vt viderentur ij, qui vita excesserant, viuere. [a] *Vt porrò firmissimum hoc afferri videtur, cur deos esse credamus, quòd nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cuius mentem non imbuerit deorum opinio, multi de diis praua sentiunt. id enim vitioso more effici solet. omnes tamen esse vim, & naturam diuinam arbitrantur. nec verò id collocutio hominum, aut consensus efficit: non in*[illegible]*io est confirmata, non legibus. Omni autem in re* [illegible]*ium gentium, lex naturæ putanda est. quis est* [illegible]*, qui suorum mortem primùm non eò lugeat, quòd eos* [illegible]*atos vitæ commodis arbitretur? Tolle hanc opinionem: luctum sustuleris. nemo enim mæret suo incommodo. dolent fortasse, & anguntur: sed illa lugubris* [b] *lamentatio, fletusq; mærens, ex eo est, quòd eum, quem dileximus, vitæ commodis priuatum arbitramur, idq; sentire. Atque hæc ita sentimus natura duce, nulla ratione, nullâque* [illegible]*trina. Maximum verò argumentum est, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam iudicare, quòd omnibus curæ sunt,* [c] *& maximè quidem, quæ post mortem futura sint. Serit arbores, quæ alteri sæculo prosint, vt ait Statius in Synephebis, quid spectans, nisi etiam postera sæcula ad se pertinere? Ergo arbores seret diligens agricola, quarum adspiciet baccam ipse numquam: vir magnus leges, instituta, † remp.* [d] *conseret. Quid procreatio liberorum, quid propagatio nominis, quid adoptiones filiorum, quid testamentorum diligentia, quid ipsa sepulcrorum monumenta, quid* [e] *elogia significant, nisi nos futura etiam cogitare? Quid illud? num dubitas, quin specimen naturæ capi deceat ex optima quaq; natura? quæ est igitur melior in hominum genere natura, quàm eorum, qui se natos ad homines iuuandos, tutandos, conseruandos arbitrantur? abiit ad deos Hercules. numq*[illegible]
abii[illegible]

a L. At porrò firmiss.

b al. ciulatio,

c L. & maximæ quidem,

† 12

d L. non feret?

e al. ellogia al. eclogia

abiisset, nisi, cùm inter homines esset, eam sibi viam muniuisset. Vetera iam ista, & religione omnium consecrata. Quid in hac rep. tot, tantosq; viros ob remp. interfectos, cogitasse arbitramur? iisdémne vt finibus nomen suum, quibus vita, terminaretur? Nemo vnquam sine magna spe immortalitatis se pro patria offerret ad mortem. licuit esse otioso Themistocli, licuit Epaminondæ, licuit, ne & vetera, & externa quæram, mihi: sed nescio quo modo inhæret in mentibus quasi sæculorum quoddam augurium futurorum: idq; in maximis ingeniis, altissimisq; animis & exsistit maximè, & appâret facillimè. quo quidem demto, quis tam esset amens, qui semper in laboribus, & periculis viueret? loquor de principibus. quid poëtæ? nónne post mortem nobilitari volunt? vnde ergo illud?

Adspicitè ô ciues senis Ennij imagini' formam.
Hic vestrûm panxit maxima facta patrum.

Mercedem gloriæ flagitat ab iis, quorum patres affecerat gloria. idemq;

Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu
Faxit: cur? volito [a] *viui' per ora virûm.

Sed quid poëtas? opifices etiam post mortem [b] nobilitari volunt. quid enim Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Mineruæ, cùm inscribere non liceret? [c] Quid nostri philosophi? nónne in his ipsis libris, quos scribunt de contemnēda gloria, sua nomina inscribunt? Quòd si omnium consensus, naturæ vox est: omnésque, qui vbique sunt, consentiunt esse aliquid, quod ad eos pertineat, qui è vita cesserunt: nobis quoque idem existimandum est. &, si, quorum aut ingenio, aut virtute animus excellit, eos arbitramur, quia natura optima sint, cernere naturæ vim maximè: verisimile est, cùm optimus quisque maximè posteritati seruiat, esse aliquid, cuius is post mortem sensum sit habiturus. Sed vt deos esse natura opinamur, qualésque sint, ratione cogno-

a * al. viuos

b al. nominitari

c al. Quid? nostri philosophi nonne &c.

cognoscimus: sic permanere animos arbitramur consensu nationum omnium: qua in sede maneant, qualésque sint, ratione discendum est. cuius ignoratio finxit inferos, easq́ formidines, quas tu contemnere non sine causa videbare. in terram enim cadentibus corporibus, hisq́ humo tectis, ex quo dictum est humari, sub terra censebant reliquam vitam agi mortuorum. quam eorum opinionem magni errores cōsecuti sunt: quos auxerunt poëtæ. frequens enim consessus theatri, in quo sunt mulierculæ, & pueri, mouetur audiens tam grande carmen: Adsum, atque aduenio

a L. Acherūte,

[a]Acheronte, vix, via alta, atque ardua,
Per speluncas saxis structas asperis, pendentibus,
Maximis: vbi rigida constat crassa caligo inferûm.

tantúmque valuit error, qui mihi quidem iam sublatus videtur, vt, corpora cremata cùm scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, quæ sine corporibus nec fieri possent, nec intelligi. animos enim per se ipsos viuenteis non poterant mente complecti: formam aliquam, figurámque quærebant. inde Homeri tota νεκύια: inde ea, quæ meus amicus Appius νεκρομαντία faciebat: inde in vicinia nostra Auerni lacus, Vnde animæ excitantur obscura vmbra, aperto ostio † Alti[b] Acherontis, [c]falso sanguine, imagines mortuorum. has tamen imagines loqui volunt: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium, laterum, pulmonum vi, & figura potest. nihil enim animo videre poterant: ad oculos omnia referebant. magni autem est ingenij, reuocare mentem à sensibus, & cogitationem à consuetudine abducere. itaque credo equidem † etiam alios[d] tot sæculis disputasse de animis: sed, quod litteris exstet, Pherecydes [e]* Syrus[f] primùm dixit, animos hominum esse sempiternos: antiquus sanè. fuit enim meo regnante gentili. Hanc opinionem discipulus eius Pythagoras maximè confirmauit: qui cùm superbo regnante in Italiam venisset, tenuit magnam

† 13
b L. Acherūtis,
c fort. falso sanguine

† 14
d L. tot sæculis: sed, q.
e * Scyrius
f L. primus

illam

illam Græciam [a] cùm honore, & disciplina, tum etiam auctoritate: multáque sæcula pòstea sic viguit Pythagoreorum nomen, vt nulli alij docti viderentur. Sed redeo ad antiquos. rationem illi sententiæ suæ non ferè reddebant, nisi quid erat numeris, aut descriptionibus explicandum. Platonem ferunt, vt Pythagoréos cognosceret, in Italiam venisse, & in ea cùm alios multos, tum Architam, T[illegible]úmque cognouisse, & didicisse Pythagorêa omnia: prim[illegible]que de animorum æternitate non solùm sensiße idem, quod [b] * Pythagoras, sed rationem etiam attulisse. quam, nisi quid dicis, prætermittamus, & hanc totam spem immortalitatis relinquamus. A. An tu, cùm me in summam exspectationem adduxeris, déseris? errare mehercule mâlo cum Platone, quem tu quanti facias, scio, & quem ex tuo ore admiror, quàm cum istis vera sentire. M. Macte virtute. ego enim ipse cum eodem ipso non inuitus errauerim. Num igitur dubitamus, an, sicut pleraque, si & hoc? quamquam hoc quidem minimè. persuadent enim mathematici, terram [c] in medio mundi sitam ad vniuersi cæli complexum quasi puncti instar obtinere, quod κέντρον illi vocant: eam porrò naturam esse quattuor omnia gignentium corporum, vt quasi partita habeant inter se, & diuisa momenta: terrena, & humida suopte nutu, & suo pondere ad pareis angulos in terram, & in mare ferantur, reliquæ duæ partes, vna ignea, altera animalis, vt illæ superiores [d] in medium locum mundi grauitate ferantur, & pondere, sic hæ sursum rectis lineis in cælestem locum subuolent, † siue ipsa natura superiora [e] appetente, siue quòd à grauioribus leuiora natura repellantur; quæ cùm constent, perspicuum debet esse, animos, cùm è corpore excesserint, siue illi sint animales, id est, spirabiles, siue ignei, † [f] sublime ferri. si verò aut numerus quidam sit animus, quod subtiliter magis; quàm dilucidè dicitur, aut quincta illa non nominata magis,

a al. cùm honore disciplinæ, tû

b* al. Pythagoram,

c v.c. in medio mundo sitam; &c. & it. L. al. in medio mũdi loco s. *al. ad vniuersi cõplexum

d v.c. in medium locum grauitate f. & ita L.

† 15
e L. appetẽtes,

† 16
f al in sublime f.

quàm non intellecta natura: multo etiam integriora, ac puriora sunt, vt à terra longißimè se efferant. horum igitur aliquid animus est, ne tam vegeta mẽs aut in corde, cerebróue, aut in [a] Empedocléo sanguine demersa iaceat. Dicæarchum verò cum Aristoxeno æquali, & condiscipulo suo, doctos sanè homines, omittamus: quorum alter ne condoluisse quidem vnquam videtur, qui animum se habere non sentiat: alter ita delectatur suis cantibus, vt eos etiam ad hæc transferre conetur. Harmoniam autem ex interuallis sonorum nosse possumus, quorum varia compositio etiam harmonias efficit plureis: membrorum verò situs, & figura corporis, vacans animo, quam poßit harmoniam efficere, non video: sed hic quidem, quamuis eruditus sit, sicut est, hæc magistro concedat Aristoteli: canere ipse doceat. bene enim illo prouerbio Græcorum præcipitur,

[b] Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

illam verò funditus eiiciamus indiuiduorum corporum leuium, & rotundorum concursionem fortuitam: quam tamen Democritus concalefactam, & spirabilem, id est, animalem, esse voluit. is autem animus, qui, [c] si est horum quattuor generum, ex quibus omnia constare dicuntur, ex inflammata anima constat, vt potißimùm videri video Panætio, superiora capessat necesse est. nihil enim habent hæc duo genera proni, & supera semper petunt. ita, siue dißipantur procul à terris, id euenit: siue permanent, & conseruant habitum suum, hoc etiam magis necesse est ferantur ad cælũ, & ab his perrumpatur, & diuidatur crassus hic, & concretus aër, qui est terræ proximus. calidior est enim, vel potiùs ardentior animus, quàm est hic aër, quem modò dixi crassum, atque concretum. quod ex eo sciri potest, quia corpora nostra [d] terreno principiorum genere confecta, ardore animi concalescunt. [e] accedit, vt eo faciliùs animus euadat ex hoc aëre, quem sæpe iam appello crassum, eumq; perrumpat,

a al. Empedoclio

b Ἔρδοι τις ἣν ἕκαστος εἰδείη τέχνην.

c L. si est horũ quattuor generum ex aliquo, ex quib.

d fort. ex terreno pr.

e fort. Accedit cur eo facil.

rumpat, quòd nihil est animo velocius, nulla est celeritas, quæ possit cum animi celeritate contendere. qui si permanet incorruptus, suique similis: necesse est ita feratur, vt penetret, & diuidat omne cælum hoc, in quo nubes, imbres, ventique coguntur: quod & humidum, & caliginosum est, propter exhalationes terræ. quam regionem cùm superauit animus, naturamq́ sui similem contigit, & agnouit: iunctus ex anima tenui, & ex ardore solis temperato [illegible]nib. insistit, & finem altiùs se efferendi facit. cùm enim sui similem & leuitatem, & calorem adeptus est, tanquam paribus examinatus ponderibus, nullam in partem mouetur, eaq́ ei demum naturalis est sedes, cùm ad sui simile penetrauit, in quo nulla re egens aletur, & sustentabitur iisdem rebus, quibus astra sustentãtur, & aluntur. cúmque corporis facibus inflammari soleamus ad omneis ferè cupiditates, eóque magis incendi, quòd iis æmulemur, qui ea habeant, quæ nos habere cupiamus: profectò beati erimus, [a]cùm, corporibus relictis, & cupiditatum, & æmulationum erimus expertes; quódque nunc facimus, cùm laxati curis sumus, vt spectare aliquid velimus, & visere, id multo tum faciemus liberiùs: totósque nos in contemplandis rebus, perspiciendisq́ ponemus, propterea quòd & natura[b] inest mentib. nostris insatiabilis quædam cupiditas veri videndi: & oræ ipsæ locorum illorum, quò peruenerimus, quo faciliorem nobis cognitionem rerum cælestiũ, eo maiorem cognóscendi cupiditatem dabunt. hæc enim pulchritudo etiam in terris † [c] patriam illam, & auitam (vt ait Theophrastus) philosophiam, cognitionis cupiditate incensam, excitauit. præcipuè verò fruentur ea, qui tum etiam, cùm has terras incolentes, circumfusi erant caligine, tamen acie mentis dispicere cupiebant. etenim si nunc aliquid assequi se putant, qui ostium Ponti viderunt, & eas angustias, per quas penetrauit ea, [d] quæ est nominata

[a] fort. tùm, cùm, corp.

[b] L. inest in mentib. & ita v.c.

† 17

[c] L. patritam illam,

[d] L. quæ est nominata Argo, quia Argiui in ea, delecti viri V.

a al. Argo, qua vecti Argiui, delecti viri, Petebant illã pellẽ inauratã arietis.

[a] *Argo, quia Argiui in ea, delecti viri, Vecti, petebant pellem inauratam arietis: aut ij, qui Oceani freta illa viderunt, Europam, Libyamq; rapax vbi diuidit vnda: quod tandem spectaculum fore putamus, cùm totam terram contueri licebit, eiúsque cùm situm, formam, circumscriptionem, tum & habitabileis regiones, & rursum omni cultu propter vim f[illegible]ris, aut caloris, vacanteis? nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea, quæ videmus.*

118

† neque enim est vllus sensus in corpore, sed, vt non solùm physici docent, verùm etiam medici, qui ista aperta, & patefacta viderunt, viæ quasi quædam sunt ad oculos, ad aureis, ad narcis à sede animi perforatæ. itaque sæpe aut cogitatione, aut aliqua vi morbi impediti, apertis atque integris & oculis, & auribus, nec videmus, nec audimus: vt facilè intelligi possit, [b] animum & videre, & audire, non eas parteis, quæ quasi fenestræ sunt animi: quibus tamen sentire nihil queat mens, nisi id agat, & adsit. Quid, quòd eadem mente res dissimillimas comprehendimus, vt colorem, saporem, calorem, odorem, sonum? quæ numquam quinque nuntiis animus cognosceret, nisi ad eum omnia referrentur, [c] vt idem omnium iudex solus esset. Atque ea profectò tum multo puriora, & dilucidiora cernentur, cùm, quò natura fert, liber animus peruenerit. nam nunc quidem, quamquam foramina illa, quæ patent ad animum à corpore, callidissimo artificio natura fabricata est, tamen terrenis, concretísque corporibus sunt intersæpta quodammodo. cùm autem nihil erit præter animum: nulla res obiecta impediet, quo minùs percipiat, quale quidque sit. Quamuis copiosè hæc diceremus, si res postularet, [d] quàm multa, quàm varia spectacula animus in locis cælestibus esset habiturus. quæ quidem cogitans, soleo sæpe mirari nonnullorum insolentiam philosophorum, qui naturæ cognitionem admirantur,

b νοῦς ὁρῇ, νοῦς ἀκούει.

c al. & is omniũ iudex solus esset.

d al. quàm multa, quàm varia, quanta spectacula &c.

eiusq;

Matei

eiúsque inuentori, & principi gratias exsultantes agunt, eúmque venerantur, vt deum. liberatos enim se per eum dicunt grauissimis dominis, terrore sempiterno, & diurno, ac nocturno metu. quo terrore? quo metu? quæ est anus tam delira, quæ timeat ista, quæ vos videlicet, si physica non didicissetis, timeretis?

[a] *Acherontia templa, alta Orci, pallida*
Leti, obnubila, óbsita tenebris loca.

a L. Acherusia t. al. Acheruntia templa

Non pudet philosophum in eo gloriari, quòd hæc non timeat, & quòd falsa esse cognouerit? ex quo intelligi potest, quàm acuti natura sint; qui hæc sine doctrina credituri fuerint. Præclarum autē nescio quid adepti sunt; [b*] *qui didicerunt, se, cùm tempus mortis venisset, totos esse perituros. quod vt ita sit (nihil enim pugno) quid habet ista res aut lætabile; aut gloriosum? nec tamen mihi sanè quidquam occurrit, cur non Pythagoræ sit, & Platonis vera sententia. vt enim rationem Plato nullam afferret, (vide, quid homini tribuam) ipsa auctoritate me frangeret. tot autem rationes attulit, vt velle ceteris, sibi certè persuasisse videatur. sed plurimi contrà nituntur, animosq́; quasi capite damnatos, morte multant. neque aliud est quidquam, cur incredibilis his animorum videatur æternitas, nisi quòd nequeunt, qualis animus sit vacans corpore, intelligere, & cogitatione comprehendere. Quasi verò intelligant, qualis sit in ipso corpore, quæ conformatio, quæ magnitudo, qui locus:* [c] *vt, si iam possent in homine vno cerni omnia, quæ nunc tecta sunt, casurúsne in conspectum videatur animus: an tanta sit eius tenuitas, vt fugiat aciem. Hæc reputent isti, qui negant, animum sine corpore se intelligere posse. videbunt, quem in ipso corpore intelligant. mihi quidem naturam animi intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio, multoq́; obscurior, qualis animus in corpore sit, tamquam* [d] *alienæ domui, quàm qualis, cùm exierit, & in liberum*

b * al. quod

c L. aut, si iam possent

d sic v.c. L. domi,

cælum,[a] ** *quasi in domum suam venerit. si enim, quod numquam vidimus, id quale sit intelligere non possumus, certè, & deum ipsum, & diuinum animum, corpore liberatum,* [b] *cogitatione complecti non possumus. Dicæarchus quidem, & Aristoxenus, quia difficilis erat animi, quid, aut qualis esset intelligentia, nullam omnino animum esse dixerunt. est illud quidem vel maximum, animo ipso animum videre: & nimirum hanc habet vim præceptum Apollinis, quo monet, vt se quisque noscat. non enim, credo, id præcipit vt membra nostra, aut staturam, figurámve noscamus: neque nos corpora sumus: neq; ego tibi dicens hoc corpori tuo dico. cùm igitur,* [c] *nosce te, dicit, hoc dicit, nosce animum tuum. nam corpus quidem, quasi vas est, aut aliquod animi receptaculum. ab animo tuo quidquid agitur, id agitur à te. hunc igitur nosse, nisi diuinum esset, non esset hoc acrioris cuiusdam animi præceptum, sic, † vt tributum deo sit.* [d] *hoc est, se ipsum posse cognoscere. Sed si, qualis sit animus, ipse animus nesciat: dic, quæso, ne esse quidem se sciet? ne moueri quidem se? ex quo illa* [e] *ratio nata est Platonis, quæ à Socrate est in Phædro explicata, à me autem posita est in sexto libro De rep.* Quod semper mouetur, id [f] æternum est. quod autem motum affert alicui, quodque ipsum agitatur aliunde, quando finem habet motus, viuendi quoque finem habeat necesse est. solum igitur quod seipsum mouet, quia numquam [g] deseritur à se, numquam ne moueri quidem desinit. quinetiam ceteris, quæ mouentur, hic fons, hoc principium est mouendi. principij autem nulla est origo. nam ex principio oriuntur omnia: ipsum autẽ nulla ex re alia nasci potest. nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde. quòd si nũquam oritur, nec óccidit quidẽ vmquam. nam principium exstinctum nec ipsum ab alio renascetur, nec à se

a *al. quasi domum suam
b v. c. cognitione
c γνῶθι σαυτ
† 19
d hoc totũ, hoc est, se ipsum posse cognoscere, delet L. vt alienum, *al. hoc ipsum
e q v. c. ratiocinatio est Pl.
f ἀθάνατον
g fort. definitur.

à se aliud[a] creabit, siquidem necesse est à principio oriri omnia, ita fit, vt motus principium[b] ex eo sit, quod ipsum à se mouetur. id autem nec nasci potest, nec mori: vel concidat omne cælum,[c] omnisque natura consistat necesse est, nec vim vllam[d] nanciscatur,[e]*qua primo impulsu moueatur. †Cùm[f] pateat igitur, æternum id esse, quod seipsum moueat, quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanimum est enim omne, quod pulsu agitatur externo. quod autem est[g] animatum, id motu cietur interiore, & suo. nam hæc est propria natura animi, atque vis. quæ si est vna ex omnibus, quæ seipsam semper moueat: neque nata certè est, & æterna est. †20

Licet concurrant plebeij omnes philosophi, (sic enim ij, qui à Platone, & Socrate, & ab illa familia dissident, appellandi videntur) non modò nihil vnquam tam eleganter explicabunt, sed ne hoc quidem ipsum quàm subtiliter conclusum sit, intelligent. Sentit igitur animus se moueri: quod cùm sentit, illud vnà sentit, se vi sua, non aliena moueri: nec accidere posse, vt ipse vnquam à se deseratur. ex quo efficitur æternitas: nisi quid habés ad hæc. A. Ego verò facilè sum passus, ne in mentem quidem mihi aliquid contrà venire: ita isti faueo sententiæ. M. Quid illa tandem? num leuiora censes? quæ declarant inesse in animis hominum diuina quædam: quæ si cernerem quemadmodum nasci possent, etiam, quemadmodum interirent, viderem. † *nam sanguinem, bilem, pituitam, ossa, neruos, venas, omnem denique membrorum, & totius corporis figuram videor posse dicere. vnde concreta, & quo modo[h] facta sint.* † *per animum ipsum. si nihil esset in eo, nisi id vt per eum viueremus, tam natura putarem hominis vitam sustentari, quàm vitis, quàm arboris. hæc enim etiam dicimus viuere. item si nihil haberet animus hominis, nisi vt appeteret, aut refu-* †21 †22

a fort. recreabit,
b fort. id sit,
c fort. omnisque terra, & consistant
d fort. nanciscantur, qua primò impulsa moueantur.
e *al. qua vt à primo
f L. pateat igit.
g q.v.c. animal,
h fort. facta sint. Animo ipso, si n.

geret, id quoque esset ei cōmune cum bestiis. habet primùm memoriam, & eam infinitam, rerum innumerabilium. quā quidem Plato[a] recordationem esse vult superioris vitæ. nam in illo libro, qui inscribitur Menon, pusionem quendam Socrates interrogat quædam geometrica de dimensione quadrati. ad ea sic ille[b] respondit, vt puer: & tamen ita faciles interrogationes sunt, vt gradatim respondens eò perueniat, [c] quasi geometrica didicisset. ex quo effici vult Socrates, vt discere, nihil aliud sit, quàm recordari. quem locum multo etiam accuratiùs explicat in eo sermone, quem habuit eo ipso die, quo excessit è vita: docet enim, quemuis, qui omniū rerum rudis esse videatur, benè interroganti respondentem, declarare, se non tum illa discere, sed reminiscendo recognoscere: nec verò fieri vllo modo posse, vt à pueris tot rerum, atq; tantarum insitas, & quasi consignatas in animis notiones, quas ἐννοίας vocant, haberemus, nisi animus,[d] antequàm corpus intrasset, in rerum cognitione viguisset. cùmque nihil esset, vt omnibus locis à Platone disseritur, (nihil enim ille putat esse, quod oriatur & intereat, idq; solum esse, quod semper tale sit, qualem ideam appellat ille, nos speciem) non potuit animus hæc in corpore inclusus[e] agnoscere, cognita attulit. ex quo tam multarum rerum cognitionis admiratio tollitur: neque ea planè videt animus, cùm tam repentè in tam insolitum, tamq; perturbatum domicilium immigrauit, sed cùm se collegit, atque recreauit, tum agnoscit ea reminiscendo. ita nihil aliud est discere, nisi recordari. ego autem maiore etiam quodam modo memoriam admiror. quid est enim illud, quo meminimus? aut quā habet vim?[f] aut vnde naturam? non quæro, quanta memoria Simonides fuisse dicatur,[g] quanta Theodectes, quanta is, qui à Pyrrho legatus ad senatum est missus, Cyneas, quanta nuper[h] Carneades, quanta, qui modò fuit, Sceptius Metrodorus, quanta noster Hortensius: de communi hominum memoria

a ἀνάμνησιν

b fort. respondet,

c fort. quò si geometr.

d L. antequam in corpus intrasset, rerum cognit.

e fort. cognoscere,

f fort. aut vnde natam?

g L. quāta Themistocles, quāta is, q.

h L. Carmadas, & ita v. c.

memoria loquor, & eorum maximè, qui in aliquo maiore studio, & arte versantur: quorum quanta mens sit, difficile est existimare: ita multa meminerunt. Quorsum igitur hæc spectat oratio? quæ sit illa vis, & vnde sit, intelligendum puto. non est certè nec cordis, nec sanguinis, nec cerebri, nec atomorum. anima sit animus,[a] ignísve, nescio: nec me pudet, vt istos, fateri nescire quod nesciam. illud, si vlla alia de re obscura affirmare possem, siue anima, siue ignis sit animus, eum iurarem esse diuinum.[b] Quid enim, obsecro te, † terráne tibi, aut hoc nebuloso, & caliginoso cœlo aut sata, aut concreta videtur tanta vis memoriæ? si, quid sit hoc, non vides: at, quale sit, vides. si ne id quidem: at, quãtum sit, profectò vides. quid igitur? vtrùm[c] capacitatem aliquam in animo putamus esse, quò, tanquam in aliquod vas, ea, quæ meminimus, infundantur? absurdum id quidem, qui enim fundus, aut quæ talis animi figura intelligi potest? aut quæ tanta omnino capacitas? an imprimi quasi ceram, animum putamus, & memoriam esse signatarum rerum in mente vestigia? quæ possunt verborum, quæ rerum ipsarum esse vestigia? quæ porrò tam immensa magnitudo, quæ illa tam multa possit effingere?[d] Quid illa vis, quæ tandẽ est, quæ inuestigat occulta, quæ inuentio, atque excogitatio dicitur? ex hácne tibi tibi terrena, mortaliq́ue natura, & caduca concreta ea videtur?[e] aut qui primus, quod summæ sapientiæ Pythagoræ visum est, omnibus rebus imposuit nomina?[f] aut qui dissipatos homines congregauit, & ad societatem vitæ conuocauit?[g] aut qui sonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis litterarum notis terminauit?[h] aut qui errantium stellarum cursus, progressiones,[i] institutiones notauit? omnes magni: etiam superiores, qui fruges, qui vestitum, qui tecta, qui cultum vitæ, qui præsidia contra feras inuenerunt: à quibus mansuefacti, & exculti, à necessariis artificiis ad elegantiora defluximus. nam & auribus[k] oblectatio

a L. ignísne,

b L. Quid enim? obsecro te, t.

† 23

c fort. capacitatem aliquam animum put.

d L. quid? illa vis, quæ tandẽ est, q. al. Quid illa vis? quæ tãdẽ est? quæ &c.

e L. aut quis primus, &c. & ita v. c.

f L. aut quis

g L. aut quis

h L. aut quis

i L. institutiones not.

k q. v. c. oblectatio magnã partẽ est inuenta, & temp.

magna ex parte est inuenta & temperata varietate, & natura sonorum: & astra suspeximus, [a] *tum ea, quæ sunt infixa certis locis, tum illa non re, sed vocabulo errantia. quorum conuersiones, omneisq; motus* [b] *qui animus vidit, is docuit, similem animum suum eius esse, qui ea fabricatus in cælo esset. nam cùm Archimedes lunæ, solis, quinque errantium motus in sphæram illigauit, effecit idem, quod ille, qui in Timæo mundum ædificauit Platonis deus, vt tarditate, & celeritate dissimillimos motus vna regeret conuersio. Quod si* [c] * *in hoc mundo fieri sine deo non potest, ne in sphæra quidem eosdem motus Archimedes sine diuino ingenio potuisset imitari. Mihi verò ne hæc quidem notiora, & illustriora carere vi diuina videntur, vt ego aut poëtam graue, plenúmque carmen sine cælesti aliquo mentis instinctu putem fundere, aut eloquentiam sine quadam vi maiore fluere, abundantem sonantibus verbis, vberibusq; sententiis. Philosophia verò, omnium mater artium, quid est aliud, nisi, vt Plato ait, donum, vt ego, inuentum deorum? hæc nos primùm ad illorum cultum, deinde ad ius hominum, quod situm est in generis humani societate, tum ad modestiam, magnitudinemq; animi erudiuit: eademq; ab animo, tanquam ab oculis, caliginem* [d] *dispulit, vt omnia supera, infera, prima, vltima, media videremus. prorsus hæc diuina mihi videtur vis, quæ tot res efficiat, & tantas. quid est enim memoria rerum, & verborum? quid porrò inuentio? profectò id, quo* [e] * *nec in deo quidquam maius intelligi potest. non enim ambrosia deos, aut nectare, aut* [f] *iuuentute, pocula ministrante, lætari arbitror: nec Homerum audio, qui Ganymedem à diis raptum ait propter formam, vt Ioui pocula ministraret. non iusta causa, cur Laomedonti tanta fieret iniuria. fingebat hæc Homerus, & humana ad deos trãsferebat. diuina mallem ad nos. quæ autē diuina? vigere, sapere, inuenire, meminisse.* [g] *Ergo animus, qui, vt ego dico,*

diuinus,

a al. cùm ea,

b fort. qui animo vidit,

c *al. hoc in

d sic plerique v.c. q. al depulit, & ita L. al. expulit,

e *al. ne in deo quidē quidquā

f L. iuuentate,

g L. Ergo animus, vt ego dico, diuinus est: vt Euripides audet dicere, deus &c.

diuinus, vt Euripides audet dicere, deus est. & quidē si deus, aut anima, aut ignis est, idem est animus hominis. nam vt illa natura cælestis & terra vacat, & humore: sic vtriusque harū rerum humanus animus est expers. sin autē est quinta quædam natura ab Aristotele[a] *inducta: primùm hæc & deorum est, & animorum. Hanc nos sententiam secuti, his ipsis verbis in consolatione hæc expreßimus.*

[a] L. inducta primùm: hæc &c.

Animorum nulla in terris origo inueniri potest: nihil enim est in animis mixtum, atque concretum, aut quod ex terra natum, atque fictum esse videatur: nihil ne aut humidum quidem, aut flabile, aut igneum. his enim in naturis nihil inest, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat, quod & præterita teneat, & futura prouideat, & complecti possit præsentia: quæ sola diuina sunt. nec inuenietur vmquam, vnde ad hominem venire possint, nisi à deo. singularis est igitur quædam natura, atque vis animi, seiuncta ab his vsitatis, notisque naturis. Ita quidquid est illud, quod sentit, quod sapit, quod vult, quod viget, cæleste & diuinum est, ob eamque rem æternum sit necesse est. Nec verò deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam, & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & mouens, ipsaque prædita motu sempiterno.

Hoc è genere, atque eâdem è natura est humana mens. Vbi igitur, aut qualis est ista mens? Vbi tua, aut qualis? potésne dicere? an, si omnia ad intelligendum non habeo, quæ habere vellem, ne iis quidem, quæ habeo, mihi per te vti licebit? non valet tantum animus, vt sese ipse videat. at, vt oculus, sic animus sese non videns, alia cernit. non videt autem, quod minimum est, formam suam. fortasse: quamquā id quoque: sed relinquamus: vim certè, sagacitatem, memo-

*riam, motum, celeritatem videt. hæc magna, hæc diuina, hæc sempiterna sunt. qua facie quidem sit, aut vbi habitet, ne quærendum quidem est. vt, cùm videmus speciem primùm, candoremq́ue cæli, deinde conuersionis celeritatem tãtam, quantam cogitare non possumus: tum vicißitudines dierum, atque noctium, commutationesq́ue temporum[a] quadripartitas, ad maturitatem frugum, & ad temperationem corporum aptas, eorúmque omnium moderatorem & ducem solem, lunamq́ue accretione,[b] & diminutione luminis, quasi fastorum notantem, & significantem dies, tum in eodem orbe in XII. parteis distributo, quinque stellas ferri, eosdem cursus constantißimè seruanteis, disparibus inter se motibus, nocturnamq́ue cæli formam vndique sideribus ornatam: tum globum terræ eminentem è mari, fixum in medio mundi vniuersi loco, duabus oris distantibus habitabilē, & cultum: quarum altera, quam nos incolimus,[c] * sub axe posita ad stellas septem, vnde*

Horrifer Aquilonis stridor gelidas molitur niueis:

altera australis, ignota nobis, quam vocãt Græci ἀντάζονα. ceteras parteis incultas, quòd aut frigore rigeant, aut vrantur calore: hîc autem, vbi habitamus, non intermittit suo tempore

Cælum nitescere, arbores frondescere,
Vites lætificæ pampinis pubescere,
Rami[d] baccarum vbertate[e] incuruescere,
Segetes largiri fruges, florere omnia,
Fonteis scatere, herbis prata conuestirier:

tum multitudinem pecudum partim ad vescendum, partim ad cultus agrorum, partim ad vehendum, partim ad corpora vestienda: hominemq́ue ipsum quasi contemplatorem cæli ac deorum, ipsorumq́ue cultorem: atque hominis vtilitati agros omneis, & maria parentia. Hæc igitur, & alia innumerabilia cùm cernimus, poßumúsne dubitare, quin his præsit

a al. quadripertitas,
b L. & deminutione
c * Sub
d L. bacarum
e L. incuruiscere, & ita Nonius,

præsit aliquis vel effector, si hæc nata sunt, vt Platoni videtur: vel, si semper fuerint, vt Aristoteli placet, moderator tanti operis, & muneris? sic mentem hominis, quamuis eam non videas, vt deum non vides: tamen vt deum agnoscis ex operibus eius, sic ex memoria rerum, & inuentione, & celeritate motus, omníque pulchritudine virtutis [a] *vim diuinam mentis agnoscito. In quo igitur loco est? credo equidem in capite: &, cur credam,* [b] *afferre possum: sed de hoc aliâs: nunc* [c] *vbi sit animus, certè quidem in te est. Quæ est ei natura? Propria puto, & sua. sed fac igneam, fac spirabilem: nihil ad id, de quo agimus. illud modò videto, vt deum noris, etsi eius ignores & locum, & faciem, sic animum tibi tuum notum esse oportere, etiam si eius ignores & locum, & formam. in animi autem cognitione dubitare non possumus, nisi planè in physicis, plumbei sumus, quin nihil sit animis admixtum, nihil concretum, nihil copulatum, nihil coagmentatum, nihil duplex. quod cùm ita sit, certè nec secerni, nec diuidi, nec discerpi, nec distrahi potest: nec interire igitur. est enim interitus quasi discessus, & secretio, ac* † [d] *direptus earum partium, quæ ante interitum* [e] *iunctione aliqua tenebantur. his, & talibus adductus Socrates, nec patronum quæsiuit ad iudicium capitis, nec iudicibus supplex fuit: adhibuitq́; liberam contumaciam, à magnitudine animi ductam, non à superbia, & supremo vitæ die de hoc ipso multa disseruit, & paucis antè diebus, cùm facilè posset educi è custodia, noluit:* [f] *& cùm pænè in manu iam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita est, vt non ad mortem trudi, verùm in cælum videretur ascendere. ita enim censebat, itáque disseruit: duas esse vias, dupliceísque cursus animorum è corpore excedentium. nam qui se humanis vitiis contaminassent, & se totos libidinibus* [g] *dedissent, quibus cæcati velut domesticis vitiis, atque flagitiis se* [h] *inquinassent, vel in republ.*

a L. vim diuinæ mentis agnoscito.

b al. multa afferre possum: al. rationem afferre poss.

c L. vbi vbi sit

† 24

d L. diremtus earum p.

e fort. vinctione aliqua

f v.c. & pænè in manu iã mortiferũ illud tenens poculum.

g sic tres v.c. al. dedidissent.

h v.c. inquinauissent.

violanda fraudes inexpiabileis concepissent, iis deuium quoddam iter esse, seclusum à concilio deorum. qui autem se integros castosq; [a] *seruauissent, quibusq; fuisset minima cum corporibus cõtagio, seseq; ab his semper seuocassent, essentq; in corporibus humanis vitam imitati deorum: his ad illos, à quibus essent profecti, reditum facilem patêre. itaque commemorat,* [b] *vt cygni, qui non sine causa Apollini dicati sunt, sed quòd ab eo diuinationem habere videantur, qua prouidentes quid in morte boni sit: cum cantu & voluptate moriantur: sic omnibus & bonis, & doctis esse faciendum. nec verò de hoc quisquam dubitare posset, nisi idem nobis accideret, diligenter de animo cogitantibus, quod iis sæpe vsu venit,* † [c] *qui acriter oculis deficientem solem intuerentur, vt adspectum omnino amitterent: sic mentis acies* [d] *se ipsam intuens, nonnumquam hebescit: ob eamq; causam contemplandi diligentiam* [e] * *amittimus. Itaque dubitans, circumspectans, hæsitans,* † *multa aduersa reuertens,* [f] *tanquam ratis in mari immenso, nostra vehitur oratio. Sed hæc & vetera, & à Græcis. Cato autem sic abiit è vita, vt causam moriendi nactum se esse gauderet. Vetat enim dominans ille in nobis deus, iniussu hinc nos suo demigrare. cùm verò causam iustam deus ipse dederit, vt tunc Socrati, nunc Catoni, sæpe multis: ne ille, mediusfidius, vir sapiens, lætus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen illa* [g] *vincula carceris ruperit. leges enim vetant. sed, tanquam à magistratu, aut ab aliqua potestate legitima, sic à deo euocatus, atque emissus, exierit. tota enim philosophorum vita, vt ait idem,* [h] *commentatio mortis est. nam quid aliud agimus, cùm à voluptate, id est, à corpore, cùm à re familiari, quæ est ministra, & famula corporis, cùm à rep. cùm à negotio omni seuocamus animum? quid, inquam, tum agimus, nisi animũ ad seipsum* [i] *aduocamus, secũ esse cogimus, maximeq; à corpore abducimus? secernere autem à corpore animum,* † [k] *nec quid-*

a v.c. seruassent,
b L. vt cycnis, qui
†25
c L. qui acribus oculis d.
d v.c. se ipsa intuens,
e * al. amittit.
† 26
f L. tanquam in rate, in mari immenso, nostra vehitur ratio.
g v.c. vincla
h μελέτη θανάτου
i v.c. auocamus,
† 27
k al. nil quidquam aliud est, al. nequidquã aliud est,

quidquam aliud est, quàm emori discere. quare hoc commentemur, mihi crede, disiungamúsque nos à corporibus, id est, consuescamus mori. hoc &, dum erimus in terris,[a] erit illi cælesti vitæ simile: &, cùm illuc ex his[b] vinculis emissi feremur, minùs tardabitur cursus animorum. nam qui in compedibus corporis semper fuerunt, etiam cùm soluti sunt, tardiùs ingrediuntur, vt ij, qui ferro vincti multos annos fuerunt. quò cùm venerimus, tum denique viuemus. nam hæc quidem vita mors est: quam lamentari possem, si liberet. A. Satis tu quidem in consolatione es lamentatus: quam cùm lego, nihil mâlo, quàm has res relinquere, his verò modò auditis, multo magis. M. Veniet tempus, & quidem celeriter,† [c] & siue retardabis, siue properabis. volat enim ætas. tantum autem abest ab eo, vt malum mors sit, quod tibi dudum videbatur, vt verear, ne homini nihil sit non malum aliud certè, sed nihil bonum aliud potius: si quidem vel dij ipsi, vel cum dijs futuri sumus. A. Quid réfert? adsunt enim, qui hæc non probent. M. Ego autem[d] numquam ita te in hoc sermone dimittam vlla vti ratione, vt mors tibi videri malum possit. A. Quî potest, cùm ista cognouerim? M. Quî possit, rogas? cateruæ veniunt contrà dicentium, non solùm Epicureorum. quos equidem non despicio, sed nescio quo modo doctissimus quisque[e] contemnit: acerrimè autem, deliciæ meæ, Dicæarchus contra hanc immortalitatem disseruit. is enim treis libros scripsit, qui Lesbiaci vocantur, quòd Mitylenis sermo habetur, in quibus vult efficere, animos esse mortaleis. Stoici autem vsuram nobis largiuntur, tanquam cornicibus: diu mansuros aiunt animos, semper negant. num vis igitur audire, cur, etiam si ita sit, mors tamen non sit in malis? A. vt videtur: sed me nemo de immortalitate depellet. M. Laudo id quidem: etsi nihil nimis oportet confidere. mouemur enim sæpe aliquo acutè concluso:[f] labamus, mutamúsque sententiam clarioribus etiam in rebus. in his est

enim

a q. v. c. illi erit cæl.
b v. c. vinclis
†28
c L. & siue retractabis.
d L. numquam te ita ex hoc sermone dimittã, vlla vti ratione mors tibi v.
e à q. v. c. verbũ, contemnit, abest.
f al. labamus mutamusque sententiam. clariorib. etiam in reb. inest aliqua obscuritas,

enim aliqua obſcuritas. id igitur ſi acciderit, ſimus armati. A. Sanè quidem: ſed, ne accidat prouidebo. M. num quid igitur eſt cauſæ, quin amicos noſtros Stoicos dimittamus, eos dico, qui aiunt animos manere, è corpore cùm exceſſerint, ſed non ſemper? A. Iſtos verò: qui, quod tota in hac cauſa difficillimum eſt, ſuſcipiant, poſſe animum manere corpore vacantem: illud autem, quod non modò facile ad credendum eſt, ſed eo conceſſo, quod volunt, conſequens, id certè non dant, vt, cùm diu permanſerit, ne intereat. M. Bene reprehendis: & ſe iſto modo res habet. Credamus igitur Panætio, à Platone ſuo [a]*dißentienti. quem enim omnibus locis diuinum, quem ſapientiſſimum, quem ſanctiſſimum, quem Homerum philoſophorum appellat, huius hãc vnam ſententiam de immortalitate animorum non probat. vult enim, quod nemo negat, quidquid natum ſit, interire: naſci autem animos, quod declarat eorum ſimilitudo, qui procreantur: quæ etiam in ingeniis, non ſolùm in corporibus appareat. alteram autem affert rationem: nihil eſſe, quod doleat, quin id ægrum eſſe quoque poßit: quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum: dolere autem animos: ergo etiam interire. Hæc refelli poſſunt. ſunt enim ignorantis, cùm de æternitate animorum dicatur, de mente dici, quæ omni turbido motu ſemper vacet, non de partibus iis, in quibus ægritudines, iræ, libidinéſque verſentur: quas is, contra quem hæc[b] dicantur, ſemotas à mente, & diſcluſas putat. † Nam ſimilitudo magis appâret in beſtiis: quarum animi ſunt rationes expertes. hominum[c] autem ſimilitudo in corporum figura magis exſtat: & ipſi animi magni refert quali in corpore locati ſint. multa enim è corpore exſiſtunt, quæ acuant mentem: multa, quæ obtundant. Ariſtoteles quidem ait, omneis ingenioſos melancholicos eſſe: vt ego me tardiorem eſſe non moleſtè feram. enumerat multos: idq́; quaſi conſtet, rationem, cur ita fiat, affert:

a * diſſentiẽti?

b al. dicuntur,

† 29

c fort. item

afferT. Quòd si tanta vis est ad habitum mentis in iis, quæ gignuntur in corpore: [a] ea sunt autem, quæcumque sunt, quæ similitudinem faciant: † nihil necessitatis affert, [b] cur nascatur animi similitudo. omitto similitudines. vellem adesse posset Panætius. vixit cum Africano. quærerem ex eo, cuius suorum similis fuisset Africani fratris nepos, [c] facie vel patris: vita, omnium perditorum ita similis, vt esset facilè [d] deterrimus. cuius etiam similis, P. Crassi, & sapientis, & eloquentis hominis, nepos, multorúmque aliorum virorum clarorum, quos nihil attinet nominare, nepotes, & filij. Sed quid agimus? oblitíne sumus, hoc nunc nobis esse propositum, cùm satis de æternitate dixissemus, ne si interirent quidem animi, quidquam mali esse in morte? A. Ego verò memineram: sed te de æternitate dicentem [e] aberrare à proposito facilè patiebar. M. Video te alta spectare, & velle in cælum migrare. spero fore, vt contingat id nobis, sed fac, vt isti volunt, animos non remanere post mortem. video nos, si ita fit, priuari spe beatioris vitæ. mali verò quid affert ista sententia? fac; animum sic interire, vt corpus. num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? nemo id quidem dicit: etsi Democritum insimulat Epicurus: Democritici negant. ne in animo quidem igitur sensus remanet. ipse enim nusquam est. [f] vbi igitur malum est, quoniam nihil tertium? [g] an, quoniam ipse animi discessus à corpore, non fit sine dolore? vt credam ita esse. quàm est id exiguum? & falsum esse arbitror: & fit plerumque sine sensu: nonnumquam etiam cum voluptate: totúmque hoc leue est, qualecumque est. fit enim ad punctum temporis. illud angit, vel potiùs excruciat, discessus ab omnibus iis, quæ sunt bona in vita. Vide, ne à malis dici veriùs possit. quid ego nunc lugeam vitam hominum? verè & iure possum. sed quid necesse est, cùm id agam, ne post mortem miseros nos putemus fore, vitam etiam efficere deplo-

a al. ea autem sunt,

† 30

b L. cur nascatur animi, similitudo.

c fort. facie, patris:

d L. teterrimus.

e L. aberrare à proposito

f L. vbi igitur malum est? quoniam nihil tertiū est. an, & ita v.c.

g fort. an ipse animi discess. &c.

deplorando miseriorem? fecimus hoc in eo libro; in quo nosmetipsos, quantum potuimus, consolati sumus. à malis igitur mors abducit, non à bonis, verum si quærimus. [a] *Hoc quidem à Cyrenaico Hegesia sic copiosè disputatur, vt is à rege Ptolemæo probibitus esse dicatur illa in scholis dicere, quòd multi, his auditis, mortem sibiipsi* [b] *consciscerent. Callimachi quidem epigramma in Ambraciotam Cleombrotum est: quem ait, cùm nihil ei accidisset aduersi, è muro se in mare abiecisse, lecto Platonis libro. eius autem, quem dixi, Hegesiæ liber est,* ἀποκαρτερῶν, *quòd* [c] *à vita quidam per inediam discedens, reuocatur ab amicis: quibus respondens, vitæ humanæ enumerat incommoda. possem id facere, & si minùs, quàm ille, qui omnino viuere expedire nemini putat.* [d] *omitto alios.* [e] *etiámne nobis expedit, qui & domesticis, & forensibus solatiis, ornamentisq́ priuati, certè, si antè occidissemus, mors nos à malis, non à bonis abstraxisset? Sit igitur aliquis, qui nihil mali habeat, nullum à fortuna vulnus acceperit. Metellus ille honoratus quattuor filiis: at quinquaginta Priamus:* [f] *è quibus decem, & septem iusta vxore natis: in vtroque eandem habuit fortuna potestatem: sed vsa in altero est. Metellum enim multi filij, filiæ, nepotes, neptes in rogum imposuerant: Priamum autem, tanta progenie orbatum, cùm in aram confugisset, hostilis manus interemit. Hic si viuis filiis, incolumi regno occidisset:*

[g] Adstante ope barbarica,
Tectis cælatis, laqueatis,

vtrùm tandem à bonis, an à malis discessisset? tum profectò videretur à bonis. At certè ei meliùs euenisset, nec tam flebiliter illa canerentur,

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam euitari,
Iouis aram sanguine turpari.

† [h] *Quasi verò ista, vel quidquam tum potuerit ei meliùs accidere.*

a v. c. Et quidē hoc à Cyrenaico. Hegesia sic cop.

b L. cònsciscerent. & ita o. v. c.

c L. è vita

d v. c. mitto alios.

e L. etiámne nobis expedit? qui & dom. & for. solat. orn. q́. pr. certè, si antè occ. mors. n. à mal. non à b. abstraxisset.

f. L. è quibus decem & septem iusta vxore nati. al. è quibus septēdecim iusta vx. n.

g fort. Stante ope barb.

h L. Quasi verò ista vi quidquā tum pot.

accidere. quòd si antè occidisset, tamen euentum omnino amisisset: hoc autem tempore sensum malorum amisit. Pompeio nostro familiari, cùm grauiter ægrotaret Neapoli, meliùs est factum. coronati Neapolitani fuerunt: nimirum etiã Puteolani. vulgò ex oppidis† [a] *publicè gratulabantur. Ineptũ sanè negotium, & Græculum: sed tamen fortunatũ. Vtrùm igitur, si tum esset exstinctus, à bonis rebus, an à malis discessisset? Certè à miseris. non enim cum socero bellum gessisset, non imparatus arma sumsisset: non domum reliquisset: non ex Italia fugisset: non, exercitu amisso, nudus in seruorũ ferrum, & manus incidisset: non liberi defleti: non fortunæ omnes à victoribus* [b] *possiderentur. qui, si mortem tum obisset, in amplissimis fortunis occidisset, is propagatione vitæ quot, quantas, quàm incredibiles hausit calamitates? Hæc morte effugiuntur, etiam si non euenerint, tamen quia possunt euenire. sed homines ea sibi accidere posse non cogitant. Metelli sperat sibi quisque fortunam: proinde quasi* [c] *aut plures fortunati sint, quàm infelices, aut certi quidquam sit in rebus humanis, aut sperare sit prudentius, quàm timere. Sed hoc ipsum concedatur, bonis rebus homines morte priuari: ergo etiam carere mortuos vitæ commodis, idq; esse miserum. certè ita dicant necesse est. An potest is, qui non est, re vlla carere?* [d] *triste enim est nomen ipsum carendi, quia* [e] *subiicitur hæc vis; habuit, non habet: desiderat, requirit, indiget. opinor, hæc incommoda sunt carentis. caret oculis, odiosa cæcitas. liberis, orbitas. valet hoc in viuis: mortuorum autẽ* [f] *non vitæ modò commodis, sed ne vita quidem ipsa quisquã caret. de mortuis loquor, qui nulli sunt. nos, qui sumus,* [g] *nũ aut si cornibus caremus,* [h] *aut pennis,* † [i] *sit qui id dixerit? certè nemo. quid ita? quia, cùm id non habeas, quod tibi nec vsu, nec natura aptum sit, non careas, etiam si sentias te non habere. Hoc premendum etiam atque etiam est argumentum, confirmato illo, de quo, si mortales animi sunt,*

† 32
a L. publicè ei gratulabãtur.
b al. possessæ essent.
c al. aut plures sint felices, quàm infel.
d v. c. triste est enim nomen
e v.c. subiicitur
f v.c. non modò vitæ cõm.
g al. num & si cornib. * al. nũ aut cornibus
h v.c. aut pinnis,
† 33
i L. sit qui dixerit? & ita v.c.

dubitare non possumus, quin tantus interitus in morte sit, vt ne minima quidem suspicio sensus relinquatur. hoc igitur probè stabilito, & fixo, illud excutiendum est, vt sciatur, quid sit carere, ne relinquatur aliquid erroris in verbo. CARERE *igitur hoc significat, egere eo, quod habere velis. inest enim velle in carendo;* † 34 *nisi cùm sic, tanquam* [a] *in febri, dicitur; alia quadam notione verbi. dicitur enim alio modo etiam carere, cùm aliquid non habeas, & non habere te sentias, etiam si id facilè patiare.* [b] *carere enim malo, id non dicitur. non enim esset dolendum. dicitur illud, bono carere, quod est malum. sed ne viuus quidem bono caret,* [c] *si eo non indiget: sed in viuo intelligi tamen potest, regno carere: dici hoc in te satis subtiliter non potest: posset in Tarquinio, cùm regno esset expulsus. at in mortuo ne intelligi quidem potest. carere enim, sentientis est: nec sensus in mortuo est: ne carere quidem igitur in mortuo est. quamquam quid opus est in hoc philosophari, cùm rem non magnopere* [d] *egere philosophia videamus? Quoties non modò ductores nostri, sed vniuersi etiam exercitus ad non dubiam mortem concurrerunt? quæ quidem si timeretur, non L. Brutus arcens eum reditu tyrannum, quem ipse expulerat, in prœlio concidisset: non cum Latinis decertans pater Decius, cum Etruscis filius, etiam cum Pyrrho nepos, se hostium telis obiecissent: non vno bello pro patria cadenteis* [e] *Scipiones Hispania vidisset,* [f] *Paullum Aemilium Cannæ, Venusia Marcellum, Latini Albinum, Lucani Gracchũ. num quis horum miser hodie? ne tum quidem post spiritum extremum:* [g] *nec enim potest esse miser quisquam sensu perempto.* [h] *At id ipsum odiosum est, sine sensu esse. Odiosum, si id esset carere. cùm verò perspicuum sit, nihil posse in eo esse, qui ipse non sit: quid potest esse in eo odiosum,* † 35 [i] *qui careat, nec sentiat? quamquam hoc quidem nimis sæpe.* [k] *sed eò, quòd in hoc inest omnis animi contractio, ex metu*

a v. c. in febre,

b fort. carere malo autẽ, non dicitur. *nec enim

c v.c. si non eo indiget.

d v. c. philosophia egere videamus? & ita L.

e fort. duos Sci piones

f al. Paullum, & Geminum Cannæ,

g v.c. nec enim miser potest quisquam esse, sensu p. & ita L.

h q. v.c. At ipsum odios.

i o.v.c. qui nec careat, nec s. & ita L.

k fort. sed id eò, quòd

A

tu mortis. qui enim satis viderit, id quod est luce clarius; animo, & corpore consumto, totóque animante deleto, & facto interitu vniuerso, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil, is planè perspiciet, inter Hippocentaurum, qui numquam fuerit, & regem Agamemnonem, nihil interesse: nec pluris nunc facere M. Camillum hoc ciuile bellum, quàm ego illo viuo fecerim Romam captam. Cur igitur & Camillus doleret, si hæc post trecentos, & quinquaginta ferè annos euentura putaret, & ego doleam, si ad decem [a] *millia annorum gentem aliquam* [b] *vrbem nostram potituram putem? quia tanta caritas patriæ est, vt eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur. Itaque non deterret sapientem mors, quæ propter incertos casus quotidie imminet, propter breuitatem vitæ numquam longè potest abesse, quo minùs in omne tempus reip. suisq; consulat, & posteritatem ipsam, cuius sensum habiturus non sit, ad se putet pertinere. Quare licet etiam mortalem esse animum iudicantem, æterna moliri, non gloriæ cupiditate, quam sensurus non sit, sed virtutis, quam necessariò gloria, etiam si tu id non agas, consequatur. natura verò sic se habet, vt, quo modo initium nobis rerum omnium ortus noster afferat, sic exitum mors, quæ vt nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. in quo quid potest esse mali, cùm mors nec ad viuos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, alteros non attingit. quam qui leuiorem faciunt, somni simillimam volunt esse. quasi verò quisquam ita nonaginta annos velit viuere, vt, cùm sexaginta confecerit, reliquos dormiat,* [c] *ne sues quidem id velint,* [d] *non modò ipse. Endymion verò, si fabulas audire volumus,* [e] *nescio quando in Latmo obdormiuit,* [f] *qui est mons Cariæ. nondũ, opinor,* [g] *experrectus. num igitur eum curare censes, cùm Luna laboret, à qua consopitus putatur, vt eum dormientem oscularetur? quid curet autem, qui ne sentit quidem?*

a v.c. milia

b al. vrbe nostra pot.

c L. ne sues quidam id velint. Endymion verò, &c.

d hoc totũ, non modò ipse, nõ comparet in v. c. nec agnoscit L.

e al. qui nescio q.

f al. qui est mõs Cariæ, nõdum &c.

g v. c. est experrectus. & ita L.

habes somnum imaginem mortis, eamq́; quotidie induis. Et dubitas, quin sensus in morte nullus sit, cùm in eius simulacro videas esse nullum sensum? Pellantur ergo istæ ineptiæ penè aniles, ante tempus mori, miserum esse. quod tandem tempus? natura'ne? At ea quidem dedit vsuram vitæ, tanquam pecuniæ, nulla præstituta die. Quid est igitur, quòd querare, si repetit cùm vult? ea enim condicione acceperas.

† 37 Iidem, si puer paruus óccidit, † æquo animo ferendum putant: si verò in cunis, ne querendum quidem. Atqui ab hoc acerbiùs exigit natura, quod dederat. Nondum gustauerat, inquiunt, vitæ suauitatem: hic autem iam sperabat magna: quibus frui cœperat. At id quidem ipsum in ceteris rebus melius putatur, aliquam partem, quàm nullam, attingere. cur in vita secus? [a] Quamquā non malè ait Callimachus, multo sæpius lacrymasse Priamum, quàm Troilum. eorum autē, qui exacta ætate moriuntur, fortuna laudatur. cur? † nam,

† 38 reor, [b] non illis, si vita longior daretur, posset esse iucundior. nihil est enim profectò homini prudentia dulcius, quam, vt cetera auferat, affert certè senectus. Quæ verò ætas longa est? aut quid omnino homini longum? nónne modò pueros, modò adolescenteis, in cursu, à tergo insequens, nec-opinanteis assecuta est senectus? sed quia vltrà nihil habemus, hoc longum dicimus. omnia ista, perinde vt cuique data sunt, [c] pro rata parte aut longa, aut breuia dicuntur. Apud Hypanim fluuium, qui ab Europæ parte in pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quæ vnum diem viuant. ex his igitur, hora octaua quæ mortua est, prouecta ætate mortua est: quæ verò occidente sole, decrepita: eo magis, si etiam solstitiali die. confer nostram longissimam ætatem cum æternitate, in eádem propemodum breuitate, qua illæ bestiolæ, reperiemur. Contemnamus igitur omneis ineptias: quod enim leuius huic leuitati nomen imponam? totámque vim bene viuendi in animi robore, ac magnitudine, & in omnium

[a] fort. Quamquam nō malè Callimachus, multo sæp.

[b] L. non vllis, si vita long. fort. nullis, si

[c] L. pro rata parte ita aut longa, &c. & ita v.c.

omnium rerum humanarum contemtione, ac despicientia, & in omni virtute ponamus. nam nunc quidem cogitationibus mollissimis effæminamur, vt, si antè mors aduentet, quàm Chaldæorum promissa consecuti sumus, spoliati magnis quibusdam bonis, illusi, destitutíque videamur. Quòd si exspectando, & desiderando pendemus animis, cruciamur, angimur:[a] *proh dij immortales,* † [b] *quàm optabiliter iter illud ineundum est, quo confecto, nulla reliqua cura, nulla sollicitudo futura sit! quàm me delectat Theramenes, quámque elato animo est! etsi enim flemus, cùm legimus, tamen non miserabiliter vir clarus emoritur. qui cùm coniectus in carcerem triginta iussu tyrannorum,* † *venenum vt sitiens*[c] *obbibisset, reliquum sic è poculo eiecit, vt id resonaret. quo sonitu reddito, ridens,* [d] Propino, *inquit,* hoc pulchro Critiæ, *qui in eum fuerat teterrimus. Græci enim in conuiuiis solent nominare, cui poculum tradituri sint. Lusit vir egregius extremo spiritu, cùm iam præcordiis conceptam mortem contineret: veréque ei, qui venenum præbuerat, mortem est eam auguratus, quæ breui consecuta est. Quis hanc animi maximi æquitatem in ipsa morte laudaret, si mortem, malum iudicaret? Vadit in eundem carcerem, atque in eundem paucis pòst annis scyphum Socrates, eodem scelere iudicum, quo tyrannorum, Theramenes. quæ est igitur eius oratio, qua facit eum Plato vsum apud iudices, iam morte multatum?*

Magna me, *inquit*, spes tenet, iudices, bene mihi euenire, quòd mittar ad mortem. necesse est enim, sit alterum de duobus, vt aut sensus omnino mors omneis auferat, [e] aut in alium quendam locum ex his locis morte migretur. quamobrem, siue sensus exstinguitur, morsque ei somno similis est, qui nonnumquam, etiam sine visis somniorum placatissimam quietem affert: dij boni, [f] quid lucri est emori? aut

a v.c. prò, dij imm.

† 39

b L. quàm illud iter iucundum esse debet, quo conf. & ita v. c.

† 40

c L. obduxisset: & ita o. v.c.

d προπίνω τοῦτο τῷ καλῷ Κριτίᾳ. Xenoph. ἑλληνικῶν β. Κριτίᾳ τοῦτ' ἔστω τῷ καλῷ.

e ἢ κατὰ τὰ λεγόμενα, μεταβολή τις τυγχάνει οὖσα τῆς ψυχῆς τοῦ τόπου τοῦ ἐνθένδε εἰς ἄλλον τόπον.

f θαυμάσιον κέρδος ἂν εἴη ὁ θάνατος.

ri? aut quàm multi dies reperiri possunt, qui tali nocti anteponantur, cui similis futura est perpetuitas omnis consequentis temporis? quis me beatior? [a] sin vera sunt quę dicuntur, migrationem esse, mortem, in eas oras, quas, qui è vita excesserunt, incolunt: id multo iam beatius est, te, cùm ab iis, qui se iudicum numero haberi volunt, euaseris, ad eos venire, qui verè iudices appellentur, Minoëm, Rhadamanthum, Æacum, Triptolemum: conuenireque eos, qui iustè, & cum fide vixerint. hæc peregrinatio mediocris vobis videri potest? vt verò colloqui cum Orpheo, Musæo, Homero, Hesiodo liceat, [b] quanti tandem [c] æstimatis? equidem sæpe mori, si fieri posset, vellem, vt ea, quæ dico, mihi liceret inuenire. quanta delectatione autem afficerer, cùm Palamedem, cùm Aiacem, cùm alios, iudicio iniquorũ circumuentos conuenirem! tentarem etiam summi regis, qui maximas copias duxit ad Troiam, & Vlyssis, Sisyphique prudentiam: nec ob eam rem, cùm hæc exquirerem, sicut hîc faciebam, capite damnarer. ne vos quidem, iudices, ij, qui me absoluistis, mortem timueritis. nec enim cuiquam bono mali quidquam euenire potest, nec viuo, nec mortuo: [d] nec vmquam eius res à diis immortalibus [e] negligentur. nec mihi ipsi hoc accidit [f] fortuitò. nec verò iis, à quibus accusatus sum, aut à quibus condemnatus, habeo quod succenseam, nisi quòd mihi nocere se crediderunt. † [g] *& hoc quidem hoc modo. nihil autem melius* [h] *æstimo.* Sed tempus est, inquit, iam hinc abire me, vt moriar, vos, vt vitam agatis. vtrùm autem sit melius, dij immortales sciunt: hominem quidem scire arbitror neminem. *Na ego haud paullo hunc animum malim, quàm eorum omnium fortu-*

nas,

a εἰ δ' αὖ οἷον ἀποδημῆσαί ἐστιν ὁ θάνατος, ἐνθένδε εἰς ἄλλον τόπον, καὶ ἀληθῆ ἐστὶ τὰ λεγόμενα, &c.

b ἐπὶ πόσῳ ἄν τις δέξαιτ' ἂν ὑμῶν;

c fort. æstimetis?

d οὐδ' ἀμελεῖται ὑπὸ θεῶν τὰ τούτου πράγματα.

e fort. negligũtur.

f ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου.

† 41

g L. Et hæc quidem hoc modo.

h L. extremo.

nas, qui de hoc iudicauerunt. etsi, quod præter deos negat scire quemquam, id scit ipse, vtrùm melius sit. nam dixit antè. sed suum illud, nihil vt affirmet, tenet ad extremum. nos autem teneamus, vt nihil censeamus esse malum, quod sit à natura datum omnibus: intelligamusq; , si mors malum sit, esse sempiternum malum. nam vita miseræ, mors finis esse videtur. †[a] mors si est misera, finis esse nullus potest. Sed quid ego Socratem, aut Theramenem, præstanteis viros virtutis, & sapientiæ gloria,[b] commemoro, cùm Lacedæmonius quidam, cuius ne nomen quidem proditum est, mortem tantopere contemserit, vt, cùm ad eam duceretur, damnatus ab Ephoris, & esset vultu hilari, atque læto, dixissetq; ei quidã inimicus, Contemnísne leges Lycurgi? responderit, Ego verò illi maximam gratiam habeo, qui me ea pœna multauerit, quam sine mutuatione, & sine versura possem dissoluere. O virum Sparta dignum: vt mihi quidem, qui tam magno animo fuerit, innocens damnatus esse videatur. Taleis innumerabileis nostra ciuitas tulit. Sed quid duces, & principes nominem, cùm legiones scribat Cato sæpe[c] alacreis in eum locum profectas, vnde redituras se non arbitrarentur? Pari animo Lacedæmonij in Thermopylis occiderunt, in quos Simonides.

[d] Dic hospes Spartæ, nos te hìc vidisse iacenteis,
Dum sanctis patriæ legibus obsequimur.

Quid ille dux Leonidas dicit? [e] Pergite animo forti, Lacedæmonij: hodie apud inferos fortaßè cenabimus. fuit hæc gens fortis, dum Lycurgi leges vigebant. è quib. vnus, cùm [f] Perses hostis in colloquio dixisset glorians, Solem præ iaculorum multitudine, & sagittarum non videbitis: In vmbra igitur, inquit, pugnabimus. Viros commemoro. qualis tandem Lacæna? quæ cùm filium in prœlium misisset, & interfectum audisset, Idcirco, inquit, genueram, vt esset qui pro patria [g] mortem non dubitaret occumbere.

† 42

a L. mortis, si est misera,

b L. commemoro?

c v.c. alacris

d Ω ξεῖν', ἄγγελον Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῇδε Κείμεθα, τοῖς κείνων πειθόμενοι νομίμοις.

e fort. Prãdete an. ἀριστοποιεῖσθε &c.

f ὁ Τρηχίνιος ξεῖνος &c. Herod. lib. v.

g v.c morte nõ dubit. occumb. L. morti non dubitaret occumb.

Esto: fortes, & duri Spartiatæ: magnam habet vim reip. disciplina. quid? Cyrenæum Theodorum, philosophum non ignobilem, nónne miramur? cui cùm Lysimachus rex crucẽ minaretur, Istis, quæso, inquit, ista horribilia minitare purpuratis tuis: [a] *Theodori quidem nihil interest, †humíne, an sublime* [b] *putrescat. cuius hoc dicto admoneor, vt aliquid etiam de humatione, & sepultura dicendum existimem: rẽ non difficilem, iis præsertim cognitis, quæ de nihil sentiendo paullo antè dicta sunt. de qua Socrates quidem quid senserit, appáret in eo libro, in quo moritur: de quo iam tam multa diximus. cùm enim de immortalitate animorum disputauisset, & iam moriendi tempus vrgeret, rogatus à Critone quemadmodum sepeliri vellet, Multam verò, inquit, operam, amici, frustrà consumsi. Critoni enim nostro non persuasi, me hinc auolaturum, neque quidquam mei relicturum. verumtamen, Crito, si me assequi* [c] *potueris, aut sicubi nactus eris, vt tibi videbitur, sepelito. sed, mihi crede, nemo me vestrûm, cùm hinc excessero, consequetur. Præclarè id quidem, qui & amico permiserit, & se ostenderit de hoc toto genere nihil laborare. Durior Diogenes,* [d] *& id quidem sentiens, sed, vt Cynicus, asperiùs,* [e] *proiici se iussit inhumatum. tum amici, Volucribúsne, & feris? Minimè verò, inquit: sed bacillum* [f] *prope me, quo abigám, ponitote. Qui poteris? illi. non enim senties.*

a Θεοδώρῳ οὐδὲν μέλει, πότερον ὑπὲρ γῆν, ἢ ὑπὸ γῆς σήπεται.

† 43

b * al. putrescit.

c al. poteris.

d fort. & idem quidẽ sentiens,

e v. c. proici

f q. v. c. propter me, & ita L.

Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit, nihil sentiẽti? Præclarè Anaxagoras, qui cùm Lampsaci moreretur, quærentib. amicis, vellétne Clazomenas in patriam, [g] *si quid accidisset, afferri: Nihil necesse est, inquit. vndique enim ad inferos tantundem via est. Totaq; de ratione humationis vnum tenendum est: ad corpus illam pertinere, siue occiderit animus, siue vigeat. in corpore autem perspicuum est, vel exstincto animo, vel elapso, nullum residêre sensum. Sed plena errorum sunt omnia. trahit Hectorem, ad currum religatum,*

g L. si quid ei accidisset, auferri.

gatum, Achilles: lacerari eum, & sentire, credo, putat. ergo [a] hic vlciscitur, vt quidem sibi videtur. At illa sicut acerbissimam rem mæret. Vidi videre quod me passa ægerrimè,

[b] Curru Hectorem quadriiugo raptarier. *quẽ Hectorẽ? aut quamdiu ille erit Hector? meliùs Accius, & aliquando sapiens Achilles,* *Immò enimuerò corpus Priamo reddidi, Hectorem abstuli.* *Non igitur Hectora traxisti, sed corpus, quod fuerat Hectoris.* † *Ecce alius exoritur è terra, qui matrem dormire non sinat.* *Mater, te appello, quæ curam somno suspenso leuas,* *Neq; te mei miseret: surge, & sepeli natum.--* *Hæc cùm pressis, & flebilibus modis, qui totis theatris mæstitiam inferant, concinuntur: difficile est, non eos, qui inhumati sunt, miseros iudicare:* *--priùs quàm feræ, volucresq;:* *metuit, ne laceratis membris minùs bene vtatur: ne combustis, non extimescit.*

Heu relliquias semiassi regis, denudatis ossibus,
Per terram sanie delibutam fœdè diuexarier.

Non intelligo, quid metuat, cùm tam bonos [c] septenarios fundat ad tibiam. Tenendum est igitur, nihil curandũ esse pòst mortem † *cùm multi inimicos etiam mortuos [d] puniantur. Exsecratur luculentis sanè versibus apud Ennium Thyestes, primùm vt naufragio pereat Atreus. durum hoc sanè: talis enim interitus non est sine graui sensu. illa inania,*

† *Ipse summis saxis fixus asperis,*
Euisceratus, látere pendens, saxa spargens tabo,
Sanie, & sanguine atro.

Non ipsa saxa magis sensu omni vacabunt, quàm ille látere pendens, cui se hic cruciatũ [e] censet optare. quàm essent dura, si sentiret? nulla sine sensu sunt. Illud verò perquàm inane.

† *Neque sepulcrum, [f] quò recipiat, habeat, portum corporis: Vbi, remissa humana vita, corpus requiescat à malis.*

Vides, quanto [g] hæc in errore versentur. portum esse corporis, & requiescere in sepulcro putat mortuum. magna culpa

a fort. hic cum vlciscitur,
b v. c. Hectorẽ curru quadriiugo rapt.
† 44
c fort. octonarios
† 45
d v. c. pœniuntur.
† 46
e οἴεται εὔχεσθαι
† 47
f fort. quò recipiatur, &c. fort. quod recipiat, &c. fort. quò recipiatur, hab.
g L. quãto in errore versetur. sic v. c. fort quãto hic in errore versetur.

Pelopis, qui non erudierit filium, nec docuerit, quatenus esset quidque curandum. Sed quid singulorum opiniones animaduertam, nationum varios errores perspicere cùm liceat? condiunt Aegyptij mortuos, & eos domi seruant: Persæ etiam cera circumlitos [a] *condiunt, vt quammaximè permaneant diuturna corpora.*

a o.v. c. cōdūt, vt q. & ita L.

Magorum mos est non humare corpora suorum, nisi à feris sint antea laniata. in Hyrcania plebs publicos alit canes: optimates, domesticos. nobile autem genus canum illud scimus esse. sed pro sua quisque facultate parat, à quibus lanietur: eamq́; optimam illi esse censent sepulturam. permulta alia colligit Chrysippus, vt est in omni historia curiosus. sed ita tetra sunt quædam, vt ea fugiat, & reformidet oratio. Totus igitur hic locus est contemnendus in nobis, non negligendus in nostris: ita tamen, vt mortuorum corpora nihil sentire sentiamus. quantum autem consuetudini, famæq́; dandum sit, id curent viui, sed ita, vt intelligant, [b] * *nihil ad mortuos pertinere, sed profectò mors tum æquissimo animo oppetitur, cùm suis se laudibus vita occidens consolari potest. nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectæ perfecto functus est munere. multa mihi ipsi ad mortem tempestiua fuerunt: quæ vtinam potuissem obire. nihil enim iam acquirebatur:* [c] *cumulata erant officia vitæ: cum fortuna bella restabant. quare, si ipsa ratio minùs perficiet, vt mortem negligere possimus: at vita acta perficiat, vt satis, superq́; vixisse videamur. quamquam enim sensus* [d] *abierit, tamen summis, & propriis bonis & laudis, & gloriæ, quamuis non sentiant, mortui non carent. etsi enim nihil in se habeat gloria, cur expetatur: tamen virtutem tanquam vmbra sequitur. verùm multitudinis iudicium de bonis, si quando est, magis laudandum est, quàm illi ob eam rem beati. Non possum autem dicere, quoquo modo hoc accipiatur, Lycurgum, Solonem, legum, & publicæ disciplinæ carere gloria: Themistoclem, Epaminondam, bellicæ virtutis,*

b * nihil id

c v. c. cumulata erant officia vitæ cum fortuna bella r. al. cumulata erāt officia vitæ fortuna: bella rest.

d fort. aberit, tamen suis, & propr. & ita L.

tis. antè enim Salaminam ipsam Neptunus obruet, quàm Salaminij [a] *trophæi memoriam: priusq́; Bœotia Leuctra tollentur, quàm pugnæ Leuctricæ gloria. multo etiam tardiùs fama deseret Curium, Fabricium, Calatinum, duos Scipiones, duos Africanos, Maximum, Marcellum, Paullum, Catonem, Lælium, innumerabileis alios. quorum similitudinem aliquam qui arripuerit, non eam fama populari, sed vera bonorum laude metiens, fidenti animo, si ita res feret, gradietur ad mortem: in qua aut summum bonum, aut nullum malum esse cognouimus: secundis verò suis rebus volet etiam mori. non enim tam* [b] *cumulus bonorum, iucundus esse potest, quàm molesta decessio. hanc sententiam significare videtur Laconis illa vox, qui, cùm Rhodius Diagoras, Olympionices nobilis, vno die duos suos filios victores Olympiæ vidisset, accessit ad senem, & gratulatus,* Morere Diagora, *inquit,* non enim in cælum ascensurus es. *Magna hæc,* [c]* *& nimiùm fortasse Græci putant, vel tū potiùs putabant, isq́; qui hoc Diagoræ dixit, permagnum existimans, treis Olympionicas vna ex domo prodire, cunctari illum diutiùs in vita, fortunæ obiectum, inutile putabat ipsi. ego autem tibi quidem quod satis esset, paucis verbis, vt mihi videbar, responderam. concesseras enim, nullo in malo mortuos esse: sed ob eam causam contendi, vt plura dicerē, quòd in desiderio, & luctu hæc est consolatio maxima. nostrum enim, & nostra causa susceptum dolorem, modicè ferre debemus, ne & nosmetipsos amare videamur. illa suspicio intolerabili dolore cruciat, si opinamur eos, quibus orbati sumus, esse cum aliquo sensu in iis malis, quibus vulgò opinantur. hanc excutere opinionem mihimet radicitus volui, eoq́; fui fortasse longior. A. Tu longior? non mihi quidem. prior enim pars orationis tuæ faciebat, vt mori cuperem: posterior, vt modò non nollem, modò non laborarem.* †48 *† omni autē* [d] *ratione illud certè perfectum est, vt mortē non ducerem*

[a] v.c. tropæi m. & ita L.

[b] σωρευθεὶς

[c] * fort. nimia

[d] L. oratione illud c.p. & ita o.v.c.

ducerem in malis. M. Num igitur etiam rhetorum epilogũ desideramus? an iam hanc artem planè relinquimus? A. Tu verò istam ne reliqueris, quam semper ornasti: & quidem iure. illa enim te, si verè loqui volumus, ornauerat. sed quinã est iste epilogus? aueo enim audire, quidquid est. M. Deorum immortalium iudicia solent in scholis proferre de morte, nec verò ea fingere ipsi, sed Herodoto auctore, aliisq́ pluribus. Primùm Argiæ sacerdotis, Cleobis & Biton filij, prædicãtur.

† 49 *nota fabula est: † cùm enim illam ad sollemne, & statum sacrificium curru vehi ius esset, satis longè ab oppido ad fanum, morarenturq́ iumenta: tunc iuuenes ij, quos modò nominaui, veste posita, corpora oleo perunxerunt: ad iugũ accesserunt. ita sacerdos aduecta in fanum, cùm currus esset*

a al. pretium *ductus à filiis, precata à dea dicitur, vt illis [a] præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset à deo: pòst epulatos cũ matre adolescenteis, somno se dedisse: manè inuentos esse mortuos. Simili precatione Trophonius, & Agamedes, vsi dicuntur: qui, cùm Apollini Delphis templũ exædificassent: venerantes deum, petierunt mercedẽ, non paruã quidem operis, & laboris sui, nil certi, sed quod esset optimũ homini. quibus Apollo se id daturum ostendit, post eius diei diem tertium: qui vt illuxit, mortui sunt reperti. Iudicauisse deum dicunt, & eum quidem deum, cui réliqui dij concessissent, vt præter ceteros diuinaret, mortem, esse optimum homini. Fertur etiam de Sileno fabella quædã: qui cùm à Mida captus esset, hoc ei muneris pro sua missione dedisse scribitur: docuisse regẽ,* NON NASCI HOMINI LONGE *optimum esse: proximum autem, quamprimùm mori. qua est vsus sententia in Cresphonte Euripides.*

[b] Nam nos decebat [c] cœtus celebrantes domum,
Lugere, vbi esset aliquis in lucem editus,
Humanæ vitæ varia reputantes mala:
At, qui labores morte finisset graueis,

b Ἐχρῆν μὲν ὑμᾶς σύλλογον ποιουμένους, Τὸν ζῶντα θρηνεῖν, εἰς ὅσ' ἔρχεται κακά. Τὸν δ' αὖ θανόντα, καὶ πόνων πεπαυμένον, Χαίροντας, εὐφημοῦντας, ἐκπέμπειν δόμων.

c fort. cœtu

Omneis

Omneis amicos laude, & lætitia exsequi.

ſimile quiddam eſt in conſolatione Crantoris: ait enim Terinæum quendã Eliſium, cùm grauiter filij mortẽ mæreret, veniſſe in Pſychomãtium, quærentẽ quæ fuiſſet tãtæ calamitatis cauſa: huic in tabellis treis huiuſmodi verſiculos datos:

[a] Ignaris homines in vita mentibus errant:
Euthynous [b] potitur fatorum munere læto.
Sic fuit vtilius finiri ipſiq; tibiq;.

His, & talibus auctoribus vſi, [c] confirmant, cauſam, rebus à diis immortalibus iudicatam. [d] Alcidamus quidam, rhetor antiquus, in primis nobilis, ſcripſit etiam laudationem mortis, quæ conſtat ex enumeratione malorum humanorum. cui rationes eæ, quæ exquiſitiùs à philoſophis colliguntur, defuerunt, vbertas orationis non defuit. claræ verò mortes pro patria oppetitæ, non ſolùm glorioſæ rhetoribus, ſed etiam beatæ videri ſolent. repetunt ab Erichtheo: cuius etiam filiæ cupidè mortem expetiuerunt pro vita ciuium: Codrum, qui ſe in medios immiſit hoſteis, famulari veſte, ne poſſet agnoſci, ſi eſſet ornatu regio: quòd oraculum erat datum, ſi rex interfectus eſſet, victriceis Athenas fore. [e] Menecheus verò non prætermittitur: qui oraculo edito largitus eſt patriæ ſuum ſanguinem. Iphigenia Aulide duci ſe immolandam iubet, vt hoſtium ſanguis eliciatur ſuo. Veniunt inde ad propiora. Harmodius in ore, & Ariſtogiton: Lacedæmonius Leonidas, Thebanus Epaminondas vigent. noſtros non norunt: quos enumerare [f] magnum eſt: ita ſunt multi: quibus videmus optabileis fuiſſe morteis cum gloria. quæ cùm ita ſint, magna tamen eloquentia eſt vtendum, atque ita velut ſuperiore è loco contionandum, vt homines mortem vel optare incipiant, vel certè timere deſiſtant. nam ſi ſupremus ille dies non exſtinctionem, ſed commutationem affert loci, quid optabilius? ſin autem perimit, ac delet omnino, quid melius, quàm in mediis vitæ laboribus obdormiſcere, & ita coniuentem ſomno

consopiri

[a] Ἦ ῥά γε, νήπιοι Ἠλύσι', ἠλίθιαι φρένες ἀνδρῶν. Εὐθυνόος κεῖται μοιριδίῳ θανάτῳ. Οὐκ ἦν γὰρ ζώειν καλὸν οὔτ' αὐτῷ, οὐδὲ τοκεῦσι.

[b] L. potitur, fatorũ numine, leto. al. potitur, fatorũ munere, leto.

[c] L. confirmãt cauſam à diis immortalibus iudicatam.

[d] L. Alcidamas q.

[e] L. Menœceus

[f] q. v. c. longũ eſt:

consopiri sempiterno? quod si fiat, melior Ennij, quàm Solonis oratio. hic enim noster,

Nemo me lacrymis décoret (inquit) nec funera fletu
Faxit. At verò sapiens ille,
[a] Mors mea ne careat lacrymis: linquamus amicis
Mærorem, vt celebrent funera cum gemitu.

*Nos verò, si quid tale acciderit, vt à deo denuntiatum videatur, vt exeamus è vita, læti, & agentes gratias pareamus, emittiq; nos è custodia, & leuari vinculis arbitremur, vt aut in æternam, & planè in nostram domum remigremus, aut omni sensu, molestiaq; careamus: sin autem nihil denuntiabitur, eo tamen simus animo, vt horribilem eum diē aliis, nobis faustum putemus, nihilq; in malis ducámus, quod sit vel à diis immortalibus, vel à natura parente omnium constitutum. non enim temerè, nec fortuitò sati, & creati sumus, sed profectò fuit quædam vis, quæ generi consuleret humano: nec id gigneret, aut aleret, † quòd cùm exantlauisset omneis labores, tum incideret in mortis malū sempiternum: portum potiùs paratum nobis, & perfugium putemus: quò vtinam velis paßis peruehi liceat. sin reflantibus ventis [b] reiiciemur; tamen eodem paullo tardiùs referamur necesse est. quod autem omnibus necesse est, idne miserum esse vni potest? Habes epilogum, ne quid prætermissum, aut relictum putes. A. Ego verò. & quidem fecit etiam iste me epilogus firmiorem. M. Optimè, inquam. sed nunc quidem [c] valetudini tribuamus aliquid. cras autem, & quot dies erimus in Tusculano, agamus hæc, & ea potißimùm, quæ leuationem habeant ægritudinum, formidinum, cupiditatum: qui [d] *omni è philosophia est fructus vberrimus.*

a Μηδέ μοι ἄκλαυστος θάνατος μόλοι, ἀλλὰ φίλοισι Καλλείποιμι θανὼν ἄλγεα, καὶ στοναχάς.

† si

b v. c. reiiciemur,

c v. c. valitudini

d * al. in omni

M. TVL.

M. TVL. CICERONIS TVSC. QVÆSTIONVM AD M. BRVTVM, LIBER II. DE TOLERANDO DOLORE.

EOPTOLEMVS[a] *quidem apud Ennium philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis: nã omnino haud placere. ego autem, Brute, necesse quidem mihi esse arbitror philosophari: nam quid possum, præsertim nihil agens, agere melius? sed non paucis, vt ille. difficile enim est, in philosophia pauca esse ei nota, cui non sint aut pleraque, aut omnia. nam nec pauca, nisi è multis, eligi possunt, nec, qui pauca percepit, non idẽ reliqua eodem studio persequetur. sed in vita tamen occupata, atque, vt Neoptolemi tum erat, militari, pauca ipsa multum sæpe prosunt, & ferunt fructus, si non tantos, quãti ex vniuersa philosophia percipi possunt: tamen eos quib. aliqua ex parte interdum aut cupiditate, aut ægritudine, aut metu liberemur: velut ex ea disputatione, quæ mihi nuper habita est in Tusculano, magna videbatur mortis effecta contemtio: quæ non minimum valet ad animum metu liberandum. nam qui id, quod vitari non potest, metuit, is viuere animo quieto nullo modo potest. sed qui, non modò quia necesse est mori, verùm etiam quia nihil habet mors, quod sit horrendum, mortem non timet, magnum is sibi præsidium ad beatam vitam comparat. quamquam non sumus ignari,* multos

a fort. apud Ennium philosophari quidem sibi ait necesse esse, &c.

multos studiosè contrà esse dicturos, quod vitare nullo modo potuimus: nisi nihil omnino scriberemus. etenim si orationes, quas nos multitudinis iudicio probari volebamus, (popularis est enim illa facultas, †[a] & effectus eloquentiæ est audientium approbatio) sed si reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse confiderent, quémque sperandi sibi, eundem & bene dicendi finem proponerent, &, cùm obruerentur copia sententiarum, atque verborum, ieiunitatem, & famem se malle, quàm vbertatem, & copiam dicerent. vnde erat exortum genus Atticorum, iis ipsis, qui id sequi se profitebantur, ignotum: qui iam conticuere, penè ab ipso foro irrisi: quid futurum putamus, cùm, adiutore populo, quo vtebamur antea, nūc minimè nos vti posse [b] videamus? est enim philosophia paucis contenta iudicibus, multitudinem consultò ipsa fugiens, eiq; ipsi & suspecta, & inuisa: vt vel, si quis vniuersam velit vituperare, secundo id populo facere possit: vel, si eam, quam nos maximè sequimur, conetur inuadere, [c] magna habere possit auxilia [d] reliquorum philosophorum disciplinis. nos autem vniuersæ philosophiæ vituperatoribus respondimus in Hortensio. Pro Academia autem quæ dicēda erant, satis accuratè in Academicis quattuor libris explicata arbitramur: sed tamen tantum abest, vt scribi contra nos nolimus, vt id etiam maximè optemus: in ipsa enim Græcia philosophia tanto in honore numquam fuisset, nisi doctissimorum contentionibus, dissentionibúsque viguisset. quamobrem hortor omneis, qui facere id possunt, vt huius quoque generis laudem iam languenti Græciæ eripiant, & perferant in hanc vrbem, sicut reliquas omneis, quæ quidem erant expetendæ, studio atque industria sua maiores nostri transtulerunt. Atque oratorum quidem laus ita ducta ab humili, venit ad summum, vt iam, quod natura fert in omnibus ferè rebus, senescat, breuiq; tempore ad nihilum ventura videatur. [e] philosophia nascatur Latinis quidem

† 1 a L. & effectrix eloq.

b v.c. videamur? fort. videant?

c q. v.c. magna possit habere

d L. à reliquorum &c. * al. è reliq.

e fort Philosophia igitur nascatur Latinis &c.

quidem litteris ex his temporibus, eamq; nos adiuuemus: noq; ipsos redargui, refelliq; patiamur. quod ij ferunt animo iniquo, qui certis quibusdam, destinatisque sententiis quasi addicti, & consecrati sunt, eaq; necessitate constricti, vt, etiam quæ non probare soleant, ea cogantur constantiæ causa defendere. nos, qui sequimur probabilia, nec vltra id, quàm, quòd verisimile occurrerit, progredi possumus, † & refellere sine pertinacia, & refelli sine iracundia parati sumus. Quòd si hæc studia traducta erunt ad nostros, ne bibliothecis quidem Græcis egebimus, in quibus multitudo infinita librorum propter eorum est multitudinem, qui scripserunt: eadem enim dicuntur à multis: ex quo libris omnia referserunt. quod accidet etiam nostris, si ad hæc studia plures confluxerint. sed eos, si possumus, excitemus, qui liberaliter eruditi, adhibita etiam disserendi elegantia, ratione & via philosophantur. est enim quoddam genus eorum, qui se philosophos appellari volunt, quorum dicuntur esse Latini sanè multi libri: quos non contemno equidem, quippe quos numquam legerim: sed quia profitentur ipsi illi, qui eos scribunt, se neque distinctè, neque distributè, neque eleganter, neque ornatè scribere: lectionem sine vlla delectatione negligo: quid enim dicant, & quid sentiant ij, qui sunt ab ea disciplina, [a] nemo mediocriter quidem doctus ignorat. quamobrem, quoniam, quemadmodum dicant, ipsi non laborant: cur legendi sint, nisi ipsi inter se, qui idem sentiunt, non intelligo. nam, vt Platonem, reliquosq; Socraticos, & deinceps eos, qui ab his profecti sunt, legunt omnes, etiam qui illa aut non approbant, aut non studiosissimè consectantur: Epicurum autem, & Metrodorum † non ferè præter suos quisquam in manus sumit: sic hos Latinos ij soli legunt, qui illa rectè dici putāt. nobis autem videtur, quidquid litteris mandetur, id commendari omnium eruditorum [b] lectione [c] decere. nec, si ipsi minùs consequi possumus, idcirco minùs

† 1

a q.v.c. mediocriter quidē doctus ign. fort. nemo ne mediocriter quidē doct.

† 2

b o.v.c. lection & ita L.

c fort. debere. & ita o.v.c.

id ita faciendum esse sentimus. Itaque mihi semper Peripateticorum, Academiæq; consuetudo, de omnibus rebus in cõtrarias parteis disserendi, non ob eam caussam solùm placuit, quòd aliter non posset, quid in vnaquaque re verisimile esset, inueniri: sed etiam quòd esset ea maxima dicendi exercitatio: qua princeps vsus est Aristoteles: deinde eum qui secuti sunt. nostra autem memoria Philo, quem nos frequenter audiuimus, instituit alio tempore rhetorum præcepta tradere, alio philosophorum. ad quam nos consuetudinẽ à familiaribus nostris adducti, in Tusculano, quod datum est temporis nobis, in eo consumsimus. itaque cùm ante meridiem [a] dictioni operam dedissemus, sicut pridie feceramus: post meridiem in Academiam descendimus. in qua disputationem habitam non quasi narrantes exponimus, sed eisdem ferè verbis, vt actum, disputatúmque est. Est igitur ambulantibus ad hunc modum sermo ille nobis institutus, & à tali quodam [b] inductus exordio. A. DICI NON POTEST, *quàm sim hesterna disputatione tua delectatus, vel potiùs adiutus. etsi enim mihi conscius sum, numquam me nimis cupidum fuisse vitæ, tamen obiiciebatur interdum animo metus quidam, & dolor, cogitanti, fore aliquando finem huius lucis, & amissionem omnium vitæ commodorum. hoc genere molestiæ sic, mihi crede, sum liberatus, vt nihil minùs curandum putem.* M. *Minimè mirum id quidem. nam efficit hoc philosophia: medetur animis: inaneis sollicitudines detrahit: cupiditatibus liberat: pellit timores. sed hæc eius vis non idem potest apud omneis: tum valet multum, cùm est idoneam complexa naturam.* FORTEIS *enim non modo fortuna adiuuat, vt est in vetere prouerbio, sed multo magis ratio, quæ quibusdam quasi præceptis confirmat vim fortitudinis. te natura excelsum quendam videlicet, & altum, & humana despicientem genuit. itaque facilè in animo forti contra mortem habita insedit oratio.*

a λέξει

b al. ductus

sed

sed hæc eadem num censes apud eos ipsos valere, nisi admodum paucos, à quib. inuenta, disputata, conscripta sunt? quotus enim quisque philosophorum inuenitur, qui sit ita moratus, ita animo, ac vita constitutus, vt ratio postulat? qui disciplinam suam, non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putet? qui obtemperet ipse sibi, & decretis suis pareat? videre licet alios tanta leuitate, & iactatione, iis vt fuerit non didicisse melius: alios pecuniæ cupidos, gloriæ nonnullos, multos libidinum seruos: † vt cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio. quod quidem mihi videtur esse turpissimum. Vt enim, si grammaticum se professus quispiam, barbarè loquatur, aut si absurdè canat is, qui se haberi velit musicum, hoc turpior sit, quòd in eo ipso peccet, cuius profitetur[a] *scientiam: sic philosophus in ratione vitæ peccans, hoc turpior est, quòd in officio, cuius magister esse vult, labitur, artémque vitæ professus, delinquit in vita. A. Nónne verendum igitur, si est ita, vt dicis, ne philosophiam falsa gloria exornes? quod est enim maius argumentum, nihil eam prodesse, quàm quosdam perfectos philosophos turpiter viuere? M. Nullum verò id quidem argumentum est. nam vt agri non omnes frugiferi sunt, qui coluntur,*[b] *falsúmque illud, ac improbè;*

†[c] *Etsi in segetem sunt deteriorem datæ*
Fruges, tamen ipsæ suapte natura enitent:

sic animi non omnes culti fructum ferunt. atque, vt in eodem simili verser, vt ager, quamuis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest: †[d] *sic sine doctrina animus. † ita est vtraque res*[e] *vna sine altera debilis. cultura autem animi, philosophia est:*[f] *quæ extrahit vitia radicitus, & præparat animos ad satus accipiendos, eáque mandat his, &, vt ita dicam, serit, quæ adulta fructus vberrimos ferant. Agamus igitur, vt cœpimus. dic, si vis, de quo disputari velis. A. Dolorem existimo maximum malorum omnium.*

†3

a q.v. c. sentẽtiam: nõ plac.

b L. falsóque illud atque imp.

†4

c L. Etsi segetẽ sunt in deteriorem datæ Fr.

†5

d L. sic nec sine doctr.

†6

e vna, abest ab o.v.c.

f v.c. hæc extr. & ita L.

*M. Etiámne maius, quàm dedecus? A. Non audeo id dicere quidem, & me pudet tam citò de sententia esse deiectum. M. Magis esset pudendum, si in sententia permaneres. quid enim minus est [a] dignum, quàm tibi quidquam peius videri dedecore, flagitio, turpitudine? quæ vt effugias, quis est non modò non recusandus, [b] sed vltro appetendus, subeundus, excipiendus dolor? A. Ita prorsus existimo. quare ne sit sanè summum malum dolor: malum est certè. M. Vidésne igitur, quantum, breuiter admonitus, de doloris terrore deieceris? A. Video planè: sed plus desidero. M. Experiar equidem: sed magna res est, animoq; mihi opus est non repugnante. A. Habebis id quidem. vt enim heri feci, sic nunc rationem, quò ea me cumque ducet, sequar. M. Primùm igitur de imbecillitate multorum, & de variis disciplinis philosophorum loquar. quorum princeps & auctoritate, & antiquitate Socraticus Aristippus non dubitauit summum malum dolorē dicere. [c] debinc ad hanc eneruatam, muliebremq; sententiā satis docilem se Epicurus præbuit. [d] hunc post Rhodius Hieronymus, dolore vacare, summum bonum dixit: tantum in dolore duxit mali. ceteri, præter Zenonem, Aristonem, Pyrrhonem, idem ferè, quod modò tu: malum illud quidem, sed alia peiora. ergo id, quod natura ipsa, & quædam generosa virtus statim respuit, ne dolorem summum malum diceres, oppositoq; dedecore, sententia depellerere, in eo magistra vita tot sæcula [e] pérmanet philosophia. quod huic officiū, quæ laus, quod decus erit tanti, quod adipisci cum dolore corporis velit, qui dolorem summum malum sibi esse persuaserit? quam porrò quis ignominiam, quam turpitudinem non pertulerit vt effugiat dolorem, si id summum malum esse decreuerit? [f] * quis autem non miser non modò tunc, cùm premetur summis doloribus, si in his est summum malum, sed etiam cùm sciet id sibi posse euenire? & quis est, cui non possit? ita fit, vt omnino nemo possit esse beatus. Metrodorus quidem*

[a] L. te dignū,
[b] o.v.c. sed nō vltro appet. & ita L.
[c] q.v. c. deinde ad hanc eneruatam,
[d] sic v.c. al. post hunc
[e] al. pérmanet philosophia, nō plac.
[f] * al. quis autē est iste

quidem eum perfectè putat beatum,[a] *cui corpus bene constitutum sit. & exploratum ita semper fore. quis autem est iste, cui id exploratum possit esse? Epicurus verò ea dicit, vt mihi quidem risus captare videatur. affirmat enim quodam loco, si vratur sapiens, si crucietur: exspectas fortasse dum dicat, Patietur, perferet, non succumbet: Magna mehercule laus, & eo ipso, per quem iurant, Hercule digna: sed Epicuro homini aspero, & duro non est hoc satis: In*[b] *Phalaridis tauro si erit, dicet, Quàm suaue est hoc! quàm hoc non curo! Suaue etiam? an parum est, si non amarum? at id quidem illi ipsi, qui dolorem, malum esse negant, non solent dicere, cuiquam suaue esse cruciari; asperũ, difficile, odiosum, contra naturam dicunt, nec tamen malum. hic, qui solum hoc malum dicit, & malorum omnium extremum, sapientem censet id suaue dicturum. ego à te non postulo, vt dolorem eisdem verbis afficias, quibus Epicurus voluptatem, homo, vt scis, voluptarius. ille dixerit sanè idem in Phalaridis tauro, quod si esset in lectulo. † ego tantam vim non tribuo* [c] *sapientiæ contra dolorem.* † [d] *si fortè in perferendo, officio satis est: vt lætetur etiam, non postulo. tristis enim res est sine dubio, aspera, amara, inimica naturæ, ad patiendum, tolerandumq; difficilis. Adspice Philoctetam: cui concedendum est gementi. ipsum enim Herculem viderat in Oeta magnitudine dolorum eiulantem. nihil igitur hunc virum sagittæ, quas ab Hercule acceperat, tum consolabantur: cùm.*

E viperino morsu venæ viscerum, Veneno imbutæ tætros cruciatus cierent. itaque exclamat auxiliũ expetens, mori cupiens. Heu quis salsis fluctibu' mandet Me ex sublimi vertice saxi? Iamiam absumor: conficit animam Vis vulneris, vlceris æstus. Difficile dictu videtur, eum non in malo esse, & magno quidem, qui ita clamare cogatur. Sed videamus Herculem ipsum, qui tum dolore frangebatur, cùm immortalitatem ipsa morte quærebat.

a τέλος ἀγαθῶν. τὸ σαρκὸς εὐσταθὲς κατάστημα, καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλπισμα.

b q. v. c. Falaridis

† 7

c L. sapienti.

† 8

d L. Esse forte in perf. & ita v. c. al. Sit fortis in perferendo off.

quas hic voces apud Sophoclem in Trachiniis edit? cui cùm Deianira sanguine Centauri tinctam tunicam induisset, inhæsissetq́ ea visceribus, ait ille,

a Ὦ πολλὰ δὴ καὶ θερμὰ, καὶ λόγῳ κακὰ &c.
†9
b L. exantlaui, al. exantlata, al. exanclata,

[a] O multa dictu grauia, perpessu aspera,
† Quæ corpore [b] exanclato, atque animo pertuli.
Nec mihi Iunonis terror implacabilis,
Nec tantum inuexit tristis Eurystheus mali,
Quantum vna vecors Oenei partu edita.
Hæc me irretiuit veste furiali inscium,
Quæ lateri inhærens morsu lacerat viscera,
Vrgensq́ grauiter pulmonum haurit spiritus:

†10
c χλωρὸν αἷμα
d * al. Et

† Iam [c] decolorem sanguinem omnem exsorbuit:
*[d] * Sic corpus clade horribili absumtum extabuit.*
Ipse illigatus peste interimor textili.

e γηγενὴς

Hos non hostilis dextera, non [e] terra edita
Moles gigantum, non biformato impetu

f L. inflixit

Centaurus ictus corpori [f] infixit meo,
Non Graia vis, non barbara vlla immanitas,
Non sæua terris gens relegata vltimis,
Quas peragrans, vndiq́ omnem hinc feritatem expuli:
Sed fœminea vir, fœminea interimor manu.
O nate, verè hoc nomen vsurpa patri,
Nec me occidentem matris superet caritas.
Huc arripe ad me manibus abstractam piis.
Iam cernam, méne, an illam potiorem putes.
Perge, aude nate, illacryma patris pestibus:
Miserere. gentes nostras flebunt miserias.

g L. Heu, virginali more ploratum edere, Soph. ὅστις, ὥστε παρθένος, βέβρυχα κλαίων.
h * al. Effeminata

[g] Heu virginalem me ore ploratum edere,
Quem vidit nemo vlli ingemiscentem malo?
Sic [h] feminata virtus afflicta óccidit.*
Accede nate, assiste, miserandum adspice
Euisceratum corpus lacerati patris.
Videte cuncti, tuq́ cælestum sator,

Iace, obsecro, in me vim coruscam fulminis.
Nunc, nunc[a] *dolorem anxiferi torquent vertices:*
Nunc serpit ardor. ô antè victrices manus,
O pectora, ô terga, ô lacertorum tori,
Vestróne pressu quondam Nemeæus leo
Frendens efflauit grauiter extremum halitum?
Hæc dextra Lernam[b] *tatram mactata excetra,*
Placauit: hæc bicorporem afflixit manum:
Erimanthiam hæc vastificam abiecit beluam:
Hæc à Tartarea tenebrica abstractum plaga
Tricipitem eduxit Hydra generatum canem:
Hæc interemit tortu multiplicabili
Draconem, auriferam obtutu obseruantem arborem.
Multa alia victrix nostra lustrauit manus,
Nec quisquam è nostris spolia cepit laudibus.

Possumúsne nos contemnere dolorem, cùm ipsum Herculē † tam intoleranter dolere videamus? veniat Aeschylus non poëta tantùm, sed etiam Pythagoreus. sic enim accepimus. quo modo fert apud eum Prometheus dolorem, quem éxcipit ob furtū Lemnium, †[c] *vnde ignis lucet mortalibus, clàm diuisus? eum Prometheus doctus clepsisse dolo, pœnasq; Ioui fato expendisse supremo. Has igitur pœnas pendens, affixus ad Caucasum hæc dicit.*

[d] *Titanum †*[e] *soboles, socia nostri sanguinis,*
Generata cœlo, adspicite religatum asperis
Vinctumq; saxis, nauem vt horrisono freto
Noctem pauentes timidi adnectunt nauitæ.
Saturnius me sic infixit Iupiter,
Iouisq; numen Mulcibri[f] *asciuit manus.*
Hos ille cuneos fabrica crudeli inserens,
Perrupit artus: qua miser sollertia
Transuerberatus, castrum hoc furiarum incolo.
Iam tertio me quôque funesto die,

a L. dolorum
b L. tetra
† 11
† 12
c L. vnde ignē mortalibus Diuisse cluet doctu' Prometheus, Clepsisse dolo, pœnasq; Ioui Fato expendisse supremo.
d Hæc Aeschyli tragœdia nō exstat.
† 13
e L. suboles,
f fort. arciuit

Tristi aduolatu, aduncis lacerans vnguibus
Iouis satelles pastu dilaniat fero.
Tum iecore opimo farta, & satiata áffatim
a L. euolans, *Clangorem fundit vastum, & sublime* [a] *aduolans*
Pinnata cauda nostrum adulat sanguinem.
Cùm verò adesum inflatu renouatum est iecur,
Tum rursus tætros auida se ad pastus refert.
Sic hunc custodem mæsti cruciatus alo:
Qui me perenni viuum fœdat miseria.
Namque, vt videtis, vinclis constrictus Iouis,
Arcere nequeo diram volucrem à pectore.
Sic me ipse viduus pesteis excipio anxias,
b * anquirens *Amore mortis terminum* [b] * *inquirens mali.*
Sed longè à leto numine aspellor Ioui.
Atque vetusta sæclis glomerata horridis,
Luctifica clades nostro infixa est corpori:
c ἐξ [illegible] vel ἐξ οὗ σώματος *[c] Ex quo liquatæ solis ardore excidunt*
Guttæ, quæ saxa assiduè instillant Caucasi.

Vix igitur posse videmur ita affectum non miserum dicere: & si hunc miserum, certè dolorem, malum. A. Tu quidem adhuc meam causam agis. sed hoc mox videro. interea vnde isti versus? non enim agnosco. M. Dicam hercule. etenim rectè requiris. vidésne abundare me otio? A. Quid tum? M. Fuisti sæpè, credo, cùm Athenis esses, in scholis philosophorum. A. † 14 † *Verò, ac libẽter quidẽ. M. Animaduertebas igitur, etsi tum nemo erat admodũ copiosus, verũtamen versus ab his admisceri orationi. A. Ac multos quidẽ à Dionysio Stoico. M. Probè dicis. sed is quasi dictata,* † 15 d L. nullo dilectu. †[d] *nullo delectu, nulla elegantia.* e L. Philo noster, & propr. & ita v.c. [e] *Philo & proprium numerum.* f c. v.c. & lecta poëmata, & ita L. [f] *& electa poëmata, & loco adiungebat. Itaque postquam adamaui hanc quasi senilem declamationem, studiosè equidem vtor nostris poëtis, sed, sicubi illi defecerunt, verti ipse multa de Græcis, ne quo ornamento in hoc genere disputationis care-*

res

get Latina oratio. Sed vidésne, poëtæ quid mali afferant? lamentanteis inducunt fortissimos viros: molliunt animos nostros: ita sunt deinde dulces, vt non legantur modò, sed etiã ediscantur. sic ad malam domesticam disciplinam, vitamq́; vmbratilem, & delicatã cùm accesserunt etiam poëtæ, neruos omneis virtutis elidunt. rectè igitur à Platone educuntur ex ea ciuitate, quam finxit ille, cùm mores optimos, & optimum reip. statum exquireret. At verò nos, docti scilicet à Græcia, hæc & à pueritia legimus, [a] & didicimus: hanc eruditionem liberalem, & doctrinam putamus. Sed quid poëtis irascimur? virtutis magistri philosophi inuenti sunt qui summum malum dolorem dicerent. at tu adolescens, cùm id tibi paullo antè dixisses videri, rogatus à me, etiámne maius, quàm dedecus, verbo de sententia destitisti. roga hoc idem Epicurum: maius dicet esse malum, mediocrem dolorem, quàm maximum dedecus. in ipso enim dedecore mali nihil esse, nisi sequantur dolores. quis igitur Epicurum sequitur dolor, cùm hoc ipsum dicit, summum malum esse dolorem, quo dedecus maius à philosopho nullum exspecto? quare satis mihi dedisti, cùm respondisti, maius tibi videri malum, dedecus, quàm dolorem. hoc ipsum enim si tenebis, intelliges, quàm sit obsistendum dolori. nec tam quærendum est, dolor, malúmne sit. quàm firmandus animus ad dolorem ferendum. Concludunt ratiunculis Stoici, cur non sit malũ: quasi de verbo, non de re laboretur. Quid me decipis Zeno? nam cùm id, quod mihi horribile videtur, tu omnino malum esse negas, capior, & scire cupio, quo modo id, quod ego miserrimum existimem, ne malum quidem sit. [b] Nihil est, *inquit, malum, nisi quod turpe, & vitiosum est. Ad ineptias redis. illud enim, quod me angebat, non eximis. scio dolorem non esse nequitiam. desine id me docere: hoc doce, doleam, nécne doleam, nihil interesse.* † Numquam quidquam, *inquit, ad beatè quidem viuendum, quod est in vna virtute*

[a] L & didicimus:

[b] sic o.v.c.

† 16

positum: sed tamen est reiiciendum. Cur? Asperum est, contra naturam, difficile perpessu, triste, durum. Hæc copia verborum est, quod omnes vno verbo malum appellamus, id tot modis posse dicere. definis tu mihi, non tollis dolorem, cùm dicis asperum, contra naturam, vix quod ferri, toleraríq́ possit: nec mentiris: sed re succumbere non oportebat,
† 17 *verbis gloriantem,† dum nihil bonum, nisi quod honestum:*
† 18 *nihil malum, nisi quod turpe.* †[a] *Optare hoc quidem est, non docere. illud & melius, & verius: omnia, quæ natura aspernatur, in malis esse: quæ asciscit, in bonis. hoc posito, & verborum concertatione sublata, tantum tamen excellet illud, quod rectè amplexantur isti, quod honestum, quod rectum, quod decórum appellamus, quod idem interdum virtutis nomine amplectimur, vt omnia præterea, quæ bona corporis, & fortunæ putantur, perexigua, & minuta videantur:*[b] *nec malum quidem vllum, nec, si vnum in locum collata omnia sint, cum turpitudinis malo*[c] *comparanda. Quare, si, vt initiò concessisti, turpitudo peius est, quàm dolor: nihil est planè dolor. nam dum tibi turpe, nec dignum viro videbitur, gemere, eiulare, lamentari, frangi, debilitari, dolere,*
† 19 †[d] *tum dignitas, tum decus aderit:*[e] *tuq́ in ea intueberis, te continebis: cedet profectò virtuti dolor, & animi inductione languescet. aut enim nulla virtus est,*[f] *aut contemnendus est omnis dolor. prudentiámne vis esse, sine qua ne intelligi quidem vlla virtus potest? quid ergo? ea patietúrne te quidquam facere† nihil proficientem,*[g] *& laborantem? an temperantia sinet te immoderatè facere quidquam? an coli iustitia poterit ab homine propter vim doloris enuntiante commissa, prodente conscios, multa officia*[h] *relinquente?*
† 20 [i] *Quid fortitudini, comitibusq́ eius, magnitudini animi, grauitati, patientiæ, rerum humanarum despicientiæ, quo modo respondebis? afflictúsne, & iacens, & lamentabili voce deplorans,*[k] *audies, O virum fortem? Te verò, ita affectum*

a fort. Captare hoc quidē est,
b L. ne malum quidem vllum, &c. & ita o. v. c.
c L. comparandum.
d o. v. c. tū honestas, tum dignitas, tū decus &c. & ita L.
e L. dumque in ea intueberis, & te cōtinebis:
f L. aut contēnendus omnis dolor. & ita o. v. c.
g fort. & frustrà laborantem?
h al. negligēte?
i L. Quid? fortitudini, &c.
k al. audieris,

ctum ne virum quidem dixerit quisquam. [a] *amittenda igitur fortitudo est, aut sepeliendus dolor. Ecquid scis igitur, si quid de Corinthiis tuis amiseris, posse habere te reliquam supellectilem saluam: virtutem autem si vnam amiseris: & si amitti non potest virtus: sed si vnam confessus fueris te non habere, nullam te esse habiturum? num igitur fortem virũ, num magno animo, num patientem, num grauem, num humana contemnentem potes dicere* † [b] *aut Philoctetam illum, (quàm te enim malo dicere: sed ille certè non fortis) qui iacet* [c] *in lectulo humido,*

Qui eiulatu, questu, gemitu, fremitibus,
[d] *Resonando, multum flebileis voces refert.*

non ego dolorem, dolorem esse nego. cur enim fortitudo desideraretur? sed eum opprimi dico patientia, si modò est aliqua patientia: si nulla est, † [e] *quid exornamus philosophiam? aut quid eius nomine gloriosi sumus? Pungit dolor. Vel fodiat sanè. si nudus es, da iugulum. sin tectus Vulcaniis armis, id est, fortitudine, resiste. hæc enim te, nisi ita facies, custos dignitatis, relinquet, & deseret.* † *Cretum quidẽ leges, quas siue Iupiter, siue Minos sanxit, de Iouis quidem sententia, vt poëtæ ferunt: itémque Lycurgi, laboribus erudiunt iuuentutem, venando, currendo, esuriendo, sitiendo, algendo, æstuando. Spartæ verò. pueri ad aram sic verberibus accipiuntur,* [f] *vt multus è visceribus sanguis exeat: nonnumquã etiam, vt, cùm ibi essem, audiebam, ad necem: quorum non modò nemo exclamauit vmquam, sed ne ingemuit quidem. Quid ergo? hoc pueri possunt, viri non poterunt?* [g] *& quod mos valet, ratio non valebit? Interest aliquid inter* [h] *laborem, &* [i] *dolorem. sunt finitima omnino, sed tamen differunt aliquid. labor, est functio quædam vel animi, vel corporis grauioris operis, & muneris: dolor autem, motus asper in corpore,* [k] *à sensibus alienus.* † *Hæc duo Græci illi, quorum copiosior est lingua, quàm nostra, vno nomine*

appellant,

a fort. Aut amittenda igitur &c.

† 21

b L. aut Prometheum, aut Philoctetam illum? Illos enim, quàm te, malo dicere. &c.

c o. v. c. in lecto humido: & ita L.

d L. Resonãdo multum. fleb.

† 22

e al. quid exornamur philosophia?

† 23

f v. c. vt multis, è visceribus sanguis ex.

g v. c. & mos valet: ratio non valebit? & ita L.

h πόνον

i λύπην, ἄλγος,

k L. alienus à sensibus. & ita v. c.

† 24

l φιλο[illegible]

appellant, itaque industrios homines, illi studiosos, vel potiùs amanteis doloris appellant: nos commodiùs laboriosos. aliud est enim [a] laborare: aliud [b] dolere. ô verborum inops interdum, quibus abundare te semper putas, Græcia! aliud, inquã, est dolere, aliud laborare. cùm varices secabantur C. Mario: dolebat. cùm æstu magno ducebat agmen: laborabat. est inter hæc quædam tamen similitudo. consuetudo enim laborum perpeßionem dolorum efficiet faciliorem. itaq; illi, qui Græciæ formam rerum publicarum dederunt, corpora iuuenum firmari labore voluerunt. quod Spartiatæ etiam in fœminas transtulerunt: quæ ceteris in vrbibus mollißimo cultu, parietum vmbris occuluntur. illi autem voluerunt nihil horum simile esse apud Lacænas virgines: quibus magis palæstra, Eurotas, sol, puluis, labor, [c] militia in studio est, quàm fertilitas barbara. ergo his laboriosis exercitationibus & dolor intercurrit nonnumquam, impelluntur, [d] feriuntur, [e] abiiciuntur, cadunt: & ipse labor quasi callum quoddam obducit dolori. † [f] Militiam verò nostram dico, non Spartiatarum, quorum procedit ad modum, ad tibiam, nec adhibetur vlla sine anapæstis pedibus hortatio. Nostri exercitus primùm vnde nomen habeant, vides: deinde qui labor, quantus agminis: ferre plus dimidiati mensis cibaria: ferre, si quid ad vsum velint: ferre vallum. nam scutum, gladium, galeã, in onere nostri milites non plus numerant, quàm humeros, lacertos, manus. arma enim, membra militis esse dicũt. quæ quidem ita geruntur aptè, † vt, si vsus foret, abiectis oneribus, expeditis armis, vt membris pugnare poßint. Quid exercitatio legionum? † [g] quid ille cursus, clamor, quanti laboris est? ex hoc ille animus in prœliis paratus ad vulnera. adhuc pari animo inexercitatum militem: mulier videbitur. cur? tantum interest inter nouum, & veterem exercitum, quantum experti sumus. ætas tironum, plerumque melior: sed ferre laborem, contemnere vulnus, consuetudo docet.

quin

a πονεῖν
b λυπεῖσθαι
ἀλγεῖν.

c L. militia studio est,

d al. feruntur,
e v.c. abiciuntur,

† 25
f L. Militia verò, nostrã dico, non Spartiatarum: quorum procedit agmẽ ad modũ, ad tibiam: nec adhibetur vlla sine anapæstis pedib. hortatio, quàm laboriosa est! Nostri exercitus &c.

† 26
† 27
g v.c. quid? ille cursus, concursus, clamor, &c. & ita L.

quin etiam videmus ex acie afferri sæpè saucios, & quidem rudem illum, & inexercitatum, quamuis leui ictu, ploratus turpißimos edere. at verò ille exercitatus, & vetus, ob eamq́ rem fortior, medicum modò requirens à quo obligetur,

[a] O Patrocles, (inquit) ad vos aduenients auxilium, & vestras manus peto,
Priusquàm oppeto malam pestē, mandatā hostili manu:
Neq́ sanguis vllo potis est pacto profluens consistere,
Si quà sapientia magis vestra deuitari mors potest.
Namq́ [b] Aesclapij liberorum saucij opplent porticus:
Non potest accedi.

[a] L. O Patrocle, inquit,

[b] L. Aesculapi

Certè Eurypylus hic quidem est: hominem exercitatum [c] vbi tantum luctus continuatur? vide, quàm non flebiliter respondeat: rationem etiam afferat, cur æquo animo sibi ferendum sit. -*Qui alteri exitium parat,*
Eum scire oportet sibi paratam pestem, vt participet parem.

Abducet [d] Patrocles, credo, vt collocet in cubili, vt vulnus obliget, si quidem homo esset. sed nihil vidi minùs. quærit enim, quid actum sit. *Eloquere: res Argiûm prœlio vt se sustinet.*
Non potest effari tantum dictis, quantum factis suppetit Laboris. † *Quiesce igitur, & vulnus [e] alliga.* *[f] Etiam si Eurypylus posset, non posset Aesopus.* -*Vbi fortuna Hectoris Nostram acrem aciem inclinatam:*- *& cetera explicat in dolore. sic est enim [g] intemperans militaris in forti viro gloria. ergo hæc veteranus miles facere poterit: doctus vir, sapiensq́, non poterit? Ille verò meliùs, ac non paullo quidem. sed de consuetudine adhuc exercitationis loquor: nondum de ratione, & sapientia. Aniculæ sæpè medium biduum, ac triduum ferunt. subduc cibum vnum diem athletæ: [h] Iouem Olympium, eum ipsum, cui se exercebit, implorabit: ferre non posse clamabit. Consuetudinis magna vis est. pernoctant venatores in niue: in montibus*

[c] L. quis tot verba tanto in luctu continuat? vide, q.

[d] L. Patroclus,

† 28

[e] v. c. obliga, & ita L.

[f] al. Etiā si Eurypylus nō posset, posset Aesopus. non plac.

[g] ἀκρατὴς

[h] sic aliquot v. c. al. Iouem, Iouem Olymp.

a al. cæstibus

b al. quib. Olympiorum victoria nihil antiquius videtur.

montibus vri se patiuntur. inde pugiles [a] cestibus contusi, ne ingemiscunt quidem, sed quid hos, [b] quibus Olympiorum victoria, cõsulatus ille antiquus videtur? gladiatores, aut perditi homines, aut barbari, quas plagas perferunt? quo modo illi, qui bene instituti sunt, accipere plagam malunt, quàm turpiter vitare? quàm sæpe apparet nihil eos malle, quàm vel domino satisfacere, vel populo? mittunt etiã vulneribus confecti ad dominos, qui quærant, quid velint.† [c] satisfactum iis sit, se velle decumbere. quis mediocris gladiator ingemuit? quis vultum mutauit vmquam? quis nõ modò stetit, verùm etiam decubuit turpiter? quis cùm decubuisset, ferrum recipere iussus, collum contraxit? tantum exercitatio, meditatio, consuetudo valet. ergo hoc poterit Samnis, spurcus homo, vita illa dignus, locoq́;

† 29

c L. si satisfactũ iis non sit, &c. fort. ni satisfactum sit, &c. * al. si satis his factũ non sit,

vir natus ad gloriam, vllam partem animi tam mollem habebit, quam non meditatione, & ratione corroboret? crudele gladiatorum spectaculum, & inhumanum nonnullis videri solet: & haud scio an ita sit [d] vt nunc fit. cùm verò sontes ferro depugnabant, auribus fortasse multæ, oculis quidem nulla poterat esse fortior contra dolorem, & mortem disciplina. De exercitatione, & consuetudine, & commentatione dixi. agesis, nunc de ratione videamus: nisi quid vis ad hæc. A. Egóne vt te interpellem? ne hoc quidem vellem: ita me ad credendum tua ducit oratio. M. Sítne igitur malum dolor, nécne, Stoici viderint, qui contortulis quibusdam, ac minutis conclusiunculis, nec ad sensus permanantibus, effici volunt, non esse malum, dolorem. ego illud, quidquid sit, tantum esse, quantum videatur, non puto: falsáq; eius visione, & specie moueri homines dico vehementiùs, doloremq́; [e] eius omnem esse tolerabilem. vnde igitur ordiar? an eadem breuiter attingam, quæ modò dixi, quo faciliùs oratio progredi possit longiùs? Inter omneis igitur hoc constat, nec doctos homines solùm, sed etiam indoctos, virorum

d fort. vt nunc quidem fit.

e L. eis omnẽ esse tol.

rerum esse fortium, & magnanimorum, & [a] patientium, & humana vincentium, toleranter dolorem pati. nec verò quisquam fuit, qui eum, qui ita pateretur, non laudandum putaret. quod ergo & postulatur à fortibus, & laudatur, cùm sit, id aut extimescere veniens, aut non ferre præsens, nónne turpe est? Atqui vide, ne, cùm omnes rectæ animi affectiones, virtutes appellentur, non sit hoc proprium nomen omnium: sed ab ea vna, quæ ceteris [b] excellat, omnes nominatæ sint. appellata est enim à viro virtus: viri autem propria maximè est fortitudo. [c] cuius munera duo maxima sunt, mortis, dolorísque contemtio. vtendum est igitur his, si virtutis compotes, vel potiùs si viri volumus esse, quoniam à viris virtus nomen est mutuata. Quæres fortasse, quo modo: & rectè. talem enim medicinam philosophia profitetur. venit Epicurus, † homo minimè malus, vel potiùs vir optimus: tantum monet, quantum intelligit: Neglige, inquit, dolorem. Quis hoc dicit? Idē, qui dolorem summum malum. vix satis constanter. audiamus. Si summus dolor est, inquit, breuem esse necesse est. † Itera dum eadem ista mihi. non enim intelligo, quid summum dicas esse, quid breue. Summum, quo nihil sit superius: breue, quo nihil breuius. Contemno magnitudinem doloris, à qua me breuitas temporis vindicabit antè pæne, quàm venerit. sed si est tantus dolor, quantus Philoctetæ, benè planè magnus mihi quidem videtur, sed tamen non summus: nihil enim dolet, nisi pes. possunt oculi: potest caput, latera, pulmones: possunt omnia. Longè igitur abest à summo dolore. Ergo, inquit, dolor diuturnus habet lætitiæ plus, quàm molestiæ. [d] Nunc ego non possum, tantum hominem, nihil sapere dicere, sed nos ab eo derideri puto. ego summum dolorem (summum autē dico, etiam si decem atomis est maior alius) non cōtinuò dico esse breuem: multosq; possum bonos viros nominare, qui complureis annos doloribus podagræ crucientur maximis.

† sed

a καρτερικῶν

b q. v. c. excellebat, fort. excellcat,

c o. v. c. cuius munera duo sunt maxima, & ita L.

d L. Hunc ego non possum

† 30

† 31

†32 † *sed homo* [a] *cautus nunquam terminat nec magnitudinis, nec diuturnitatis modum, vt sciam, quid summum dicat in dolore, quid breue in tempore.* [b] *Omittamus igitur hunc, nihil prorsus dicentem: cogamusq; confiteri, non esse ab eo doloris remedia quærenda, qui dolorem, malorum omniũ maximum dixerit. quamuis idem forticulum se in torminibus, & in stranguria sua præbeat. aliunde igitur est quærenda medicina, & maximè quidem, si, quid maximè consentaneum sit, quærimus, ab iis, quibus, quod honestum sit, summum bonum: quod turpe, summum videtur malum. his tu præsentibus gemere, & te iactare non audebis profectò. loquetur enim eorum voce virtus ipsa tecum. Túne, cùm pueros Lacedæmone, adolescentes Olympiæ, barbaros in arena videris excipienteis grauissimas plagas, & ferenteis silentio, si te fortè dolor aliquis peruellerit, exclamabis, vt mulier? non constanter, & sedatè feres? Ferri non potest: natura nõ patitur. Audio. pueri ferunt, gloria ducti: ferunt pudore alij, multi metu: & tamen veremur, vt hoc, quod à tam multis, & quod tot locis perferatur, natura non patiatur? Illa verò non modò patitur, verùm etiam postulat. nihil enim habet præstantius, nihil, quod magis expetat, quàm honestatem, quàm laudem, quàm dignitatem, quàm decus. Hisce ego pluribus nominibus vnam rem declarari volo,* [c] *sed vtor, vt quammaximè significem, pluribus. volo autem dicere, illud homini longè optimum esse, quod ipsum sit optandum per se, à virtute profectum, vel in ipsa virtute situm, sua spõte laudabile:* †33 † *quod quidem citius dixerim solum,* [d] *quàm summum bonum. Atque, vt hæc de honesto, sic de turpi contraria. nihil tam tætrum, nihil tam aspernandum, nihil homine indignius. quod si tibi persuasum est: principiò enim dixisti, plus in dedecore mali tibi videri, quàm in dolore: reliquum est, vt tute tibi imperes. quamquam hoc nescio quo modo dicatur, quasi duo simus, vt alter imperet, alter pareat:*

a al. catus, & ita Non.

b o.v.c. Omittamus hunc igitur, &c: & ita L.

c v. c. ;sed vtar,

d v. c. o. quàm on summum bonum.

reat: non inscitè tamen dicitur. est enim animus in parteis[a] distributus duas: quarum altera, rationis est particeps, altera expers. cùm igitur præcipitur, vt vobismetipsis imperemus, hoc præcipitur, vt ratio coërceat temeritatem. est in animis omnium ferè natura molle quiddam, demissum, humile, eneruatum quodammodo, & languidum. [b] si nihil esset aliud: nihil esset homine deformius. sed præsto est domina omnium, & regina ratio, quæ[c] connixa per se, & progressa longiùs, fit perfecta virtus. hæc vt imperet illi parti animi, quæ obedire debet, id videndum est viro. quonam modo? inquies. velut seruo dominus, velut imperator militi, velut parens filio. si turpissimè se illa pars animi geret, quam dixi esse mollem, † si se lamentis muliebriter, lacrymísque dedet, vinciatur, & constringatur amicorum, propinquorúmque custodiis. sæpe enim videmus fractos pudore, qui ratione nulla vincerentur. ergo hos quidem, vt famulos, vinclis, ac custodia arceamus. qui autem erunt firmiores, nec tamen robustissimi, hos[d] admonitu simili oportebit, vt bonos milites reuocatos, dignitatem tueri. non nimis in Niptris ille sapientissimus Græciæ saucius lamentatur, vel modicè potiùs: Pedetentim (inquit) ite, & sedato nisu, ne succussu arripiat maior dolor.

a q. v. c. tributus

b v. c. & L. si nil esset aliud

c al. connisa

† 34

d v. c. ammonitu

Pacuuius hoc meliùs, quàm Sophocles. apud illum enim perquàm flebiliter Vlysses lamentatur in vulnere: tamen huic leuiter gementi, illi ipsi, qui ferunt saucium, personæ grauitatem intuentes, non dubitarunt dicere:

Tu quoq; Vlysses, quamquam grauiter cernimus ictum,
Nimis es penè animo molli, qui consuetus in armis æuum
agere.

Intelligit poëta prudens, ferendi doloris consuetudinem, esse non contemnendam magistram. Atque ille non immoderatè magno in dolore,

Retinete, tenete, opprimite,
Vlcus nudate. heu miserum me, excrucior.

Incipit labi: deinde illico desinit,
Operite, abscedite, iamiam dimittite.
Nam [a] *attrectatu, & quassu sæuum amplificatis dolorem.*

Vidésne, vt obmutuerit non sedatus corporis, sed castigatus animi dolor? itaque in extremis Niptris alios quoque obiurgat, idq́ moriens,

Conqueri fortunam aduersam, non lamentari decet.
Id viri est officium: fletus muliebri ingenio additus.

Huius animi pars illa mollior rationi sic paruit, vt seuero imperatori miles prudens. In quo viro erit perfecta sapientia (quem adhuc nos quidem [b] *videmus neminem; sed philosophorum sententiis, qualis futurus sit; si modò aliquando fuerit, exponitur) is igitur, siue ea ratio, quæ erit in eo perfecta, atque absoluta, sic illi parti imperabit inferiori, vt iustus parens probis filiis: nutu, quòd volet, conficiet, nullo labore, nulla molestia: eriget ipse se, suscitabit, instruet, armabit, vt, tanquam hosti, sic obsistat dolori. quæ sunt ista arma? contentio, confirmatio, sermóque intimus, cùm ipse secum, Caue turpe quidquam, languidum, non virile. obuersentur species honestæ* [c] *animo: Zeno proponatur Eleates, qui perpessus est omnia potiùs, quàm conscios delendæ tyrannidis indicaret. de Anaxarcho Democritío cogitetur,* [d] *qui cùm in manus Cyprij Nicocreontis regis incidisset, nullum genus supplicij* [e] *deprecatus est, neque recusauit. Calanus Indus, indoctus, ac barbarus, in radicibus Caucasi natus, sua voluntate viuus combustus est: nos, si pes condoluit, si dens, sed fac totum dolere corpus, ferre non possumus. opinio est enim quædam effæminata, ac leuis, nec in dolore magis,* [f] *quàm eadem in voluptate: qua cùm liquescimus, fluimúsque mollitia, apis aculeum sine clamore ferre non possumus. At verò C. Marius, rusticanus vir, sed planè vir, cùm secaretur, vt suprà dixi, principiò vetuit se alligari: nec quisquam ante Marium solutus dici-*

tur

a al. attractu, non plac.

b L. vidimus

c q. v. e. verò mendosè

d al. qui cùm Cypri in manus Nicocreõtis reg.

e παρῃτήσατο,

f al. quàm in voluptate:

tur esse sectus. cur ergo posteà alij? valuit auctoritas. vidésne igitur opinionis esse, non naturæ malum? & tamen fuisse acrem morsum doloris, idem Marius ostendit. crus enim alterum non præbuit. ita & tulit dolorem vt vir, &, vt homo maiorem ferre sine causa necessaria noluit. totum igitur in eo est, vt tibi imperes. ostendi autem, quod esset imperandi genus, atque hæc cogitatio, quid patientia, quid fortitudine, quid magnitudine animi[a] *dignum sit, non solùm animum comprimit, sed ipsum etiam dolorem nescio quo pacto mitiorem facit. vt enim fit in prœlio, vt ignauus miles, ac timidus, simul ac viderit hostem,*[b] *abiecto scuto fugiat, quantum possit, ob eámque causam pereat nonnumquam, etiam integro corpore, cùm ei, qui steterit, nihil tale euenerit: sic, qui doloris speciem ferre non possunt,*[c] *abiiciunt se, atque ita afflicti, & exanimati iacent: qui autem restiterunt, discedunt sæpißimè superiores:*[d] *sunt enim quædam animi similitudines cum corpore: vt onera contentis corporibus faciliùs feruntur, remißa opprimunt: simillimè animus intentione sua depellit pressum omnem ponderum: remißione autem sic vrgetur, vt se nequeat extollere. Et, si verum quærimus, in omnibus officiis persequendis animi est adhibenda contentio. ea est sola officij tanquam custodia. sed hoc quidem in dolore* † *maximè est prouidendum, nequid abiectè, ne quid timidè, ne quid ignauè, ne quid seruiliter, muliebritérve faciamus: in primisq́; refutetur, ac*[e] *reiiciatur Philoctetæus ille clamor. ingemiscere nonnumquam viro concessum est, ídque rarò: eiulatus ne mulieri quidem. & hic nimirum est fletus,*[f] *quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi vetuerunt. nec verò vmquam ne ingemiscit quidem vir fortis, ac sapiens, nisi fortè vt se intendat ad firmitatem, vt in stadio cursores exclamant, quàm maximè poßunt. faciunt idem, cùm exercentur, athletæ. pugiles verò, etiam cùm feriunt aduersa-*

a q.v.c. dignissimum sit.

b ῥίψας τὴν ἀσπίδα.

c v. c. abiciunt se.

d L. &c, (sunt enim quædam animi simil. cum corpore,)

e v.c. reiciatur

f lessum.

† is

rium, in iactandis [a] cestibus ingemiscunt: non quòd doleant, animóve succumbant, sed quia in profundenda voce omne corpus intenditur, venitq́; plaga vehementior. quid? qui volunt exclamare maius, num satis habent latera, fauces, linguam intendere, † è quibus [b] elici vocem, & fundi videmus? toto corpore, † atque omnib. [c] vngulis, vt dicitur, contentioni vocis asseruiunt. genu mehercule M. Antonium vidi, cùm contentè [d] ipse pro se lege Varia diceret, terram tangere. vt enim [e] balistæ lapidum, & reliqua tormenta telorum, eo grauiores emißiones habent, quo sunt contenta, atque adducta vehementiùs: sic vox, sic cursus, sic plaga, hoc grauior, quo est missa contentiùs. cuius contentionis cùm tanta vis sit, si gemitus in dolore ad confirmandum animum valebit, vtemur. sin erit ille gemitus [f] lamentabilis, si imbecillus, si abiectus, si flebilis: ei qui se dederit, vix eum virum dixerim. qui quidem gemitus si leuationis aliquid afferret, tamen videremus quid esset fortis, & animosi viri. cùm verò nihil imminuat doloris, cur frustrà turpes esse volumus? quid est enim fletu muliebri viro turpius? atque hoc præceptum, quod de dolore datur, patet latiùs. omnibus enim rebus, non solùm dolori, simili contentione animi resistendum est. ira exardescit: libido concitatur. in eandem arcem confugiendum est: eadem sunt arma sumenda. sed quoniam de dolore loquimur, illa omittamus. ad ferendum igitur dolorem placidè, & sedatè, plurimum proficit, toto pectore, vt dicitur, cogitare, quàm id honestum sit. sumus enim natura, vt antè dixi, (dicendum est enim sæpiùs) studiosißimi, appetentißimiq́; honestatis. cuius si quasi lumen aliquod adspexerimus, nihil est, quòd, vt eo potiamur, non parati simus & ferre, & perpeti. ex hoc cursu, atque impetu animorum ad veram laudem, atque honestatem, illa pericula adeuntur in prœliis, non sentiunt viri fortes in acie vulnera, vel sentiunt; sed mori malunt,

a al. cæstib.
† 36 L. eiici
† 37
c fort. vnguiculis,
d o v. c. pro se ipse lege V. & ita L.
e L. ballistæ
f q. v. c. elamētabilis, nō pl.

lunt,

lunt, quàm tantillum modò de dignitatis gradu[a] *dimoueri. fulgenteis gladios hostium videbant Decij, cùm in aciem eorum irruebant. his leuabat omnem vulnerum metum nobilitas mortis, & gloria. num tum ingemuisse Epaminondam putas, cùm vnà cum sanguine vitam effluere sentiret? imperantem enim patriam Lacedæmoniis relinquebat, quam acceperat seruientem. hæc sunt solatia, hæc fomenta summorum dolorum. Dices, quid in pace? quid domi? quid in lectulo? ad philosophos me reuocas, qui in aciem non sæpe prodeunt. è quibus homo sanè leuis Heracleotes Dionysius, cùm à Zenone fortis esse didicisset, † à dolore*[b] *deductus est.* † 38 *nam cùm ex renib. laboraret, ipso in eiulatu clamitabat, falsa esse illa, quæ antea de dolore ipse sensisset. quem cùm Cleanthes condiscipulus rogaret, quænam ratio eum de sententia deduxisset, respondit, Quia, cùm tantum operæ philosophiæ dedissem, dolorem tamen ferre non possem: satis esset argumenti, malum esse dolorem. plurimos autem annos in philosophia consumsi, nec ferre possum: malum est igitur dolor. Tum Cleanthem, cùm pede terram percussisset, versum ex Epigonis ferunt dixisse.*

Audisne hæc Amphiaraë, sub terram abdite?

Zenonem significabat: à quo illum degenerare dolebat. At non noster[c] *Possidonius: quem & sæpe ipse vidi, & id dicam, quod solebat narrare Pompeius: se, cùm Rhodum venisset decedens ex Syria, audire voluisse*[d] *Possidonium: sed cùm audiuisset eum grauiter esse ægrum, quòd vehementer eius artus laborarent, voluisse tamen nobilissimum philosophum*[e] *visere: quem vt vidisset, & salutauisset, honorificisq; verbis prosecutus esset, molesteq; se dixisset ferre, quòd eum non posset audire. at ille, Tu verò, inquit, potes: nec committam, vt dolor corporis efficiat, vt frustrà tantus vir ad me venerit. Itaque narrabat, eum grauiter, & copiosè de hoc ipso, nihil esse bonum, nisi quod honestum esset, cu-*

a L. demoueri, & ita v.c.

b fort. deuictus est, & ita L.

c L. Posidonius:

d L. Posidonij

e al. videre

bantem disputasse: cúmque quasi faces ei doloris admouerentur, sæpe dixisse, Nihil agis dolor: quamuis sis molestus, numquam te esse confitebor malum. Omninoq; omnes clari, & nobilitati labores [a] *contemnendo fiunt etiam tolerabiles. Videmúsne, apud quos eorum ludorum, qui Gymnici nominantur, magnus honos sit, nullum ab iis, qui in id certamen descendant, deuitari dolorem? apud quos autem venandi, & equitandi laus* [b] *viget, qui hanc* [c] *petessunt, nullum fugiunt dolorem. Quid de nostris ambitionibus, quid de cupiditate honorum loquar? quæ flamma est, per quam non cucurrerint ij, qui hæc olim punctis singulis colligebant? itaque semper Africanus Socraticum Xenophontem in manibus habebat. cuius in primis laudabat illud, quòd diceret, eosdem labores non esse æquè graueis imperatori, & militi, quòd ipse honos laborem leuiorem faceret* [d] *imperatorum. sed tamen hoc éuenit, vt in vulgus insipientium opinio valeat honestatis, cùm ipsam videre non possint. itaque fama, & multitudinis iudicio mouentur, vt id honestum putent, quod à plerisque laudetur. Te autem, si in oculis sis multitudinis, tamen eius iudicio stare nolim, nec, quod illa putet,* [e] *idem te putare pulcherrimum. tuo tibi iudicio est vtendum. tibi si rectè probanti placebis, tum non modò tu te viceris, quod paullo antè præcipiebam, sed omneis, & omnia. Hoc igitur* [f] *tibi propone: amplitudinem, & quasi quandam exaggerationem quàm altissimam animi, quæ maximè eminet* [g] *contemnendis, & despiciendis doloribus: vnam esse omnium rem pulcherrimam, eoq; pulchriorem, si vacet populo,* [h] *neque plausum captans, se tantùm ipsa delectet. quinetiam mihi quidem laudabiliora videntur omnia, quæ sine venditatione,* [i] *& sine populo teste fiuntnon quòd fugiendus sit, (omnia enim benefacta in luce se collocari volunt) sed tamen nullum theatrum virtuti conscientia maius est. Atque in primis meditemur illud, vt hæc patientia dolorum,*

lorum,

a o.v. c. contemtu

b L. vigeat,

c L. petissunt, nullū eos fugere dolorem?

d q.v.c imperatorium.

e v.c. idē putare pul.& ita L.

f v. c. propone tibi: ampl.

g al. in cōtemnēdis, nō plac.

h q.v.c. neque plausum captet, sed se tātùm &c.

i al. & sine populo rectè fiūt:

lorum, quam sæpe iam animi intentione dixi esse firmandam, in omni genere se æquabilem præbeat. sæpe enim multi, qui aut propter victoriæ cupiditatem, aut propter gloriæ, aut etiam vt ius suum, & libertatem [a] tenerent, vulnera exceperunt fortiter, & tulerunt, iidem omissa contentione dolorem morbi ferre non possunt. neque enim illum, quem facilè tulerant, ratione, aut sapientia tulerant, sed studio potiùs, & gloria. itaque barbari quidam, & immanes, ferro decertare acerrimè possunt: ægrotare viriliter non queũt. Græci autem homines non satis animosi, prudentes, vt est captus hominum, satis, hostem adspicere † [b] non possunt, sed iidem morbos toleranter, atque humanè ferunt. At Cimbri, & Celtiberi in prælio exsultant, lamentantur in morbo: nihil enim potest esse æquabile, quod non à certa ratione proficiscatur. sed cùm videas, eos, qui aut studio, aut opinione ducantur, in eo persequendo, atque adipiscendo, dolore non frangi: debes existimare aut non esse malum, dolorem, aut, etiamsi, quidquid asperum, [c] alienumq́ à natura sit, id appellari placeat malum, tantulum tamen esse, vt à virtute ita obruatur, vt nusquam appareat. quæ meditare, quæso, dies, & noctes. latiùs enim manabit hæc ratio, & aliquanto maiorem locum, quàm de vno dolore, occupabit. nam si omnia fugiendæ turpitudinis, adipiscendæq́ honestatis causa faciemus, non modò stimulos doloris, sed etiam fulmina fortunæ contemnamus licebit, præsertim cùm paratum sit illud ex hesterna disputatione perfugium. vt enim si cui nauiganti, quem prædones insequantur, deus quis dixerit, Eiice te de naui: præsto est qui excipiat: vel delphinus, vt Arionem Methymnæum, vel equi Pelopis illi Neptunij, qui per vndas currus suspensos rapuisse dicuntur, excipient te, & quò velis, perferent: omnem omittat timorem: sic vrgentibus asperis & odiosis doloribus, † [d] si tanti non sint, vt ferendi sint, quò sit confugiendum, vides. Hæc

a al. tuerentur,

† 39

b v.c. non possunt. eidẽ morbos &c. & ital.

c q. v. e. alienumque natura sit,

† 40

d L. si tanti sint, vt ferendi non sint.

scie

ferè hoc tempore putaui esse dicenda. sed tu fortasse in sententia permanes. A. Minimè verò: méque biduo duarum rerum, quas maximè timebam, spero liberatum metu. M. Cras ergo ad clepsydram. sic enim[a] *duximus.*[b] *sed tibi hoc video non posse deberi. A. ita prorsus. & illud quidem ante meridiem, hoc eodem tempore. M. Sic faciemus, tuísque optimis studiis obsequemur.*

a al. diximus.
b L. & tibi hoc video &c.

M. TVL.

M. TVLL. CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM,

LIBER III.

DE ÆGRITVDINE LENIENDA.

VID NAM esse, Brute, caussæ putem, cur, cùm constemus ex animo, & corpore, corporis curandi, tuendiq; caussa [a] quæsita sit ars eius, atque vtilitas, deorũ immortalium inuentioni consecrata: animi autẽ medicina, nec tam desiderata sit antequàm inuenta, nec tam culta posteaquàm cognita est, nec tã multis grata, & probata, pluribus etiam suspecta & inuisa? an quòd corporis grauitatem, & dolorem animo iudicamus, animi morbũ corpore non sentimus? ita fit, vt animus de se ipse tũ iudicet, cùm idipsum, [b] quod iudicat, ægrotet. quòd si taleis nos natura genuisset, vt eam ipsam intueri, & perspicere, eademq; optima duce cursum vitæ cõficere possemus: † haud erat sanè, [c] quòd quisquam rationem, ac doctrinam requireret. nunc paruulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus, opinionibusq; † [d] deprauatis sic restinguimus, vt nusquam naturæ lumen appareat. sunt enim ingeniis nostris semina innata virtutũ: quæ si adolescere liceret, ipsa nos ad beatã vitam natura perduceret. nunc autẽ, simul atq; editi in lucem, & suscepti sumus, in omni continuò prauitate, & in summa opinionũ peruersitate versamur: vt pæne cũ lacte nutricis errorẽ suxisse videamur. † cùm verò parentib. redditi, [e] id est, magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, vt vanitati veritas, & opinioni confirmatæ natura ipsa cedat. accedunt etiam poëtæ: qui cùm magnã speciem doctrinæ, sapientiæq; præ se tulerunt, audiuntur, leguntur, e-

[a] fort. quæsita sit ars, eiusque vtilitas.

[b] o. v.c. quo iudicatur, æg. & ita L.

† 1. [c] q. v.c. quod quisquam ratione, ac doctrina requireret.

† 2. [d] L. deprauati, sic r. al. deprauatos sic r.

† 3. [e] al. deinde L. demum magistris traditi sumus: &c. & ita o. v.c.

discuntur, & inhærescunt penitus in mentib. cùm verò accedit eodẽ, quasi maximus quidã magister, populus, atq; omnis vndiq; ad vitia consentiens multitudo, tum planè inficimur opinionũ prauitate, [a] à naturaq; ipsa desciscimus: vt nobis [b] optimam naturã inuidisse videantur, qui nihil melius homini, nihil magis expetendum, nihil præstantius honoribus, imperiis, populari gloria iudicauerunt. ad quam fertur optimus quisq;, veramq; illam honestatem expetens, [c] quam vnam natura maximè inquirit, in summa inanitate versatur, consectaturq; [d] nullam eminentem effigiem virtutis, sed adumbratam imaginem gloriæ. est enim gloria, solida quædam res, & expressa, non adumbrata. ea est consentiens laus bonorum, incorrupta vox benè iudicantium de excellente virtute. † ea virtuti resonat, [e] tanquam imago gloriæ. quæ quia rectè factorum plerumq; comes est, nõ est a bonis viris repudianda. Illa autem, quæ se eius imitatricem esse vult, temeraria, atq; inconsiderata, & plerumq; peccatorum, vitiorumq; laudatrix, fama popularis, simulatione honestatis formam eius, pulchritudinémque corrumpit. qua cæcitate homines, cùm quædam præclara etiam cuperent, eaq; nescirent nec vbi, nec qualia essent, funditus alij euerterunt suas ciuitates, alij ipsi occiderũt. atq; hi quidem optima petentes, non tam voluntate, quàm cursus errore falluntur. Quid, qui pecuniæ cupiditate, qui voluptatum libidine feruntur: quorúmque ita perturbantur animi, vt non multùm absint ab insania, [f] quod insipientibus contingit omnibus, his nullàne est adhibenda curatio? vtrùm quòd minùs noceant animi ægrotationes, quàm corporis? an quòd corpora curari possint, animorum nulla medicina sit? At & morbi perniciosiores, pluresq; sunt animi, quàm corporis. his enim ipsi odiosi sunt, quòd ad animum [g] pertinent, eúmque sollicitant: animusq; æger, vt ait Ennius, semper errat, neq; pati, neq; perpeti potest: cupere numquam desinit.

quibus

a q.v.c. à naturaque desciscimus. & ita L.
b q.v.c. optime nat. non plac.
c q.v.c. quam vna natura max.
d L. non illam emin.
† 4
e fort. tanquam imago vo: quæ q. fort. tanquam imago. quæ q.
f libri vulg. quod insipiẽtibus contingit: his null.
g v.c. pertineant, eumq; sollicitent: & ita L.

quibus duobus morbis (vt omittam alios) ægritudine, & cupiditate, qui tandem possunt in corpore esse grauiores? qui verò probari potest, vt sibi mederi animus non possit, cùm ipse medicinam corporis animus inuenerit, cumq́; ad corporum sanationē multum ipsa corpora, & natura [a] valeat, nec omnes, qui se curari passi sunt, continuò etiam conualescant: animi autem, qui se sanari voluerint, præceptisq́; sapientium paruerint, sine vlla dubitatione sanentur? Est profectò animi medicina, philosophia: cuius auxilium non, vt in corporis morbis, petendum est foris: omnibusq́; opibus, [b] viribusq́; vt nosmetipsi nobis mederi possimus, [c] elaborandum est. quamquam de vniuersa philosophia, [d] quantopere & expetenda, & colenda esset, satis, vt arbitror, dictum est in Hortensio. de maximis autem rebus nihil ferè intermisimus postea nec disputare, nec scribere. his autem libris exposita sunt ea, quæ à nobis cum familiaribus nostris in Tusculano erant disputata. Sed quoniam duobus superioribus, de morte, & de dolore dictum est, tertius dies disputationis hoc tertium volumen efficiet. Vt enim in Academiam nostrā descendimus, inclinato iam in [e] postmeridianum tempus die, poposci eorum aliquem, qui aderant, caussam disserēdi. Tum res acta sic est. A. Videtur mihi cadere in sapientem ægritudo. M. Num reliquæ quoq́; perturbationes animi, formidines, libidines, [f] iracundiæ? hæc enim ferè sunt eiusmodi, quæ Græci πάθη appellant: ego poteram morbos, & id verbum esset è verbo: sed in consuetudinem nostram non caderet. nam misereri, inuidere, gestire, lætari, hæc omnia morbos Græci appellant, motus animi rationi non obtemperanteis: nos autem hos eosdem motus concitati animi, rectè, vt opinor, perturbationes dixerimus: morbos autem non satis vsitatè: nisi quid aliud tibi videtur. A. Mihi verò isto modo. M. Hæccine igitur cadere in sapientem putas? A. Prorsus existimo. M. Næ

a q. v. c. valeant, & ita L.

b viribusq́ue, abest à q. v. c.

c o. v. c. elaborandum. quamquam & ita L.

d L. quanto opere & exp. & ita o.v.c.

e al. pomeridianum.

f fort. cupiditates? fort. iucunditates.

a L. non magni.

ista gloriosa sapientia [a] *non magno æstimanda est, siquidem non multùm differt ab insania. A. Quid? tibi omnisne animi commotio videtur insania? M. Non mihi quidē soli: sed, id quod admirari sæpe soleo, maioribus quoq; nostris hoc ita visum intelligo multis sæculis ante Socratē. a quo hæc omnis, quæ est de vita, & moribus, philosophia manauit. A. Quónam tandem modo? M. Quia nomen insaniæ significat mētis ægrotationem, & morbū, id est, insanitatem,* [b] *& ægritudinem animi, quam appellarunt insaniam. omnes autem perturbationes animi, morbos philosophi appellant: negantque, stultum quenquam his morbis vacare. qui autem in morbo sunt, sani non sunt: & omniū insipientium animi in morbo sunt: omnes insipiētes igitur insaniūt. sanitatē enim animorū, positam in tranquillitate quadam, constantiaq; censebant. his rebus mentem vacuam, † appellarunt insaniā, propterea quòd in perturbato animo, sicut in corpore, sanitas esse non possit. Nec minus illud acutè, quòd animi affectionem, lumine mentis carentē, nominauerunt amentiam, eandemq; dementiam. ex quo intelligendū est, eos, qui hæc rebus nomina posuerūt, sensisse hoc idem, quod à Socrate acceptū diligēter Stoici retinuerūt, omneis insipienteis esse non sanos. qui enim animus est in aliquo morbo (morbos autem, hos* [c] *perturbatos motus, vt modò dixi, philosophi appellant) non magis est sanus, quàm id corpus, quod in morbo est. ita fit, vt sapientia, sanitas sit animi: insipientia autem, quasi insanitas quædam, quæ est insania, eademq; dementia. multoq; meliùs hæc notata sunt verbis Latinis, quàm Græcis: quod aliis quoque multis locis reperietur. sed id aliàs: nunc, quod instat. Totum igitur id, quod quærimus, quid & quale sit, verbi vis ipsa declarat.* † [d] *eos enim sanos intelligi necesse est, quorū mens motu, quasi morbo, perturbata nullo sit. qui contrà affecti sunt, hos insanos appellari necesse est. itaq; nihil melius, quàm quod est in consuetudi-*

b q. v. e. & ægrotum animum, &c. non pl.

† 5

c πάθη

† 6

d q. v. e. eos enim sanos quoniam intelligi necesse est, &c.

ne

ne sermonis Latini, cùm[a] exisse ex potestate dicimus eos, qui effrenati feruntur aut libidine, aut iracūdia. quāquàm ipsa iracundia, libidinis est pars sic enim definitur iracundia, vlciscendi libido. Qui igitur exisse ex potestate dicuntur, idcircò dicuntur, quia non sunt in potestate mentis: cui regnum totius animi à natura tributū est. Græci autem μανίαν vnde appellent, non facilè dixerim. eam tamen ipsam distinguimus nos meliùs, quàm illi. hanc enim insaniam, quæ iuncta stultitiæ patet latiùs; à furore disiungimus, Græci volunt illi quidem, sed parum valent verbo: quem nos furorem, μελαγχολίαν illi vocant. quasi verò atra bili solùm mens, ac nō sæpe vel iracūdia grauiore, vel timore, vel dolore moueatur. quo genere Athamantem, Alcmæonem, Aiacem, Orestem furere dicimus. qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarū vetant duodecim tabulæ. itaq; non est scriptum, SI INSANVS, sed, SI FVRIOSVS ESSE INCIPIT.† stultitiam enim censuerunt, id est, inconstantiā sanitate vacantem, posse tamen tueri mediocritatem officiorum, & vitæ communem cultum, atq; vsitatum. furorem autem esse rati sunt, mentis ad omnia cæcitatem. quod cùm maius esse videatur, quàm insania, tamen eiusmodi est, vt furor in sapientem cadere poßit, non poßit insania. sed hæc alia quæstio est. nos ad propositum reuertamur.[b] Cadere, opinor, in sapientem ægritudinem tibi dixisti videri. A.[c] Ego verò ita existimo. M. Humanum id quidem, quòd ita existimas. non enim silice nati sumus:[d] sed est naturale in animis tenerum quiddam, atq; molle, quod ægritudine, quasi tempestate, quatiatur. Nec absurdè Crantor ille, qui in nostra Academia vel in primis fuit nobilis. Minimè, inquit, assentior iis, qui istam nescio quam indolentiam magnopere laudant: quæ nec potest vlla esse, nec debet. Ne ęgrotus sim, inquit: sed si fuerim, sensus adsit, siue secetur quid, siue auellatur à corpore,

a ἐξίςασθαι ἑαυτῶν ἐγκρατεῖν αὐτῶν

† 6

b sic o. v. c. fert. Cadere igitur in sap.

c q. v. c. Et verò ita exist. ita L.

d al. sed est natura in animis, &c.

[a] nam istuc nihil dolere, non sine magna mercede contigit, immanitatis in animo, stuporis in corpore. *Sed videamus, ne hæc oratio sit hominum assentantium nostræ imbecillitati, & indulgentiũ mollitudini; nos autem audeamus non solùm ramos amputare miseriarũ, sed omneis radicum fibras euellere. tamen aliquid relinquetur fortasse, ita sunt stirpes altæ, stultitiæ. sed relinquetur id solum, [b] quod est necessarium. illud quidem sic habeto, nisi sanatus animus sit, quod sine philosophia fieri non potest, finẽ miseriarum nullum fore. quamobrem, quoniã cœpimus, tradamus nos ei curandos. sanabimur, si volemus. & progrediar quidem longiùs: non enim de ægritudine solùm, quamquam id quidem primùm, sed de omni animi, vt ego posui, perturbatione, [c] morbo, vt Græci volunt, explicabo. Et primò, si placet, Stoicorũ more agamus, qui breuiter adstringere solent argumenta: deinde nostro instituto vagabimur. Qui fortis est, idem est fidens: quoniam* CONFIDENS *mala consuetudine loquendi in vitio ponitur, ductũ verbum à confidendo, quod laudis est. qui autem est fidens, is profectò non extimescit. discrepat enim à timendo, confidere. atq; in quem cadit ægritudo, in eundem timor. quarum enim rerum præsentia sumus in ægritudine, easdem impendenteis, & venienteis timemus. ita fit, vt fortitudini ægritudo repugnet. verisimile est igitur, in quem [d] cadit ægritudo, in eundem cadere timorem, & infractionem quandam animi, & demissionem. [e] in quemq; ea cadunt, in eundem cadit vt seruiat, † vt victum [f] se quandoque esse fateatur. quæ qui recipit, recipiat idem necesse est timiditatem, & ignauiam. non cadunt autem hæc in virum fortem. igitur ne ægritudo quidem. at nemo sapiens, nisi fortis. non cadet ergo in sapientem ægritudo. præterea necesse est, qui fortis sit, eundem esse magni animi: qui magni animi, inuictum: qui inuictus, eum humanas res despicere, atque infra se posi-*

tas

[a] τὸ γὰρ ἀνώδυνον τοῦτο οὐκ ἄνευ μεγάλων ἐγγίνεται μισθῶν τῷ ἀνθρώπῳ. τεθηριῶσθαι γὰρ εἰκὸς ἐκεῖ σῶμα τοιοῦτον, ἐνταῦθα δὲ ψυχήν.

[b] q.v.c. quod erit necessariũ. al. quod necessarium erit.

[c] al. vt Græci volunt, morbo, explicabo.

[d] v.c. cadat.

[e] v.c quæ in quem cadunt, in eund. & ita L. † 7

[f] L. aliquando esse se fateatur.

tas arbitrari. despicere autem nemo potest eas res, propter quas ægritudine affici potest. ex quo efficitur, fortem virũ ægritudine nunquã affici. omnes autem sapientes, fortes. non cadit igitur in sapientem ægritudo. & quemadmodum oculus conturbatus, non est probè affectus [a] *ad suum munus fungendum: & reliquæ partes,* [b] *totúmue corpus, à statu cùm est motum, deest officio suo, & muneri: sic conturbatus animus, non est aptus ad exsequendum munus suum. munus autem animi est, ratione bene vti: & sapientis animus, ita semper affectus est, vt ratione optimè vtatur. numquam est igitur perturbatus. at ægritudo, perturbatio est animi. semper igitur ea sapiens vacabit.* [c] *Verisimile etiam illud est, qui sit temperans, quem Græci σώφρονα appellant, eamq́ virtutem σωφροσύνην vocant, quam soleo equidem tum temperantiam, tum moderationem appellare, nonnumquam etiam modestiam: sed haud scio, an rectè ea virtus frugalitas appellari possit: quod angustiùs apud Græcos valet: qui frugi homines, χρησίμους appellant, id est, tantummodò vtileis. at illud est latius. est enim omnis abstinentia, omnis innocentia, quæ apud Græcos vsitatum nomen nullum habet, sed habere potest ἀβλάβειαν. nam est innocentia, affectio talis animi, quæ noceat nemini. reliquas etiam virtutes frugalitas continet. quæ nisi tanta esset, & si iis angustiis, quibus plerique putant, teneretur, numquam esset L. Pisonis cognomen tantopere laudatum. Sed quia nec qui, propter metum, præsidium reliquit, quod est ignauiæ: nec qui, propter auaritiam, clam depositum non reddidit, quod est iniustitiæ: nec qui, propter temeritatem, malè rem gessit, quod est stultitiæ, frugi appellari solet, eò treis virtutes, fortitudinem, iustitiam, prudentiam, frugalitas* [d] *complexa est. etsi hoc quidem, commune est virtutũ. omnes enim inter se † nexæ,* [e] *& coniugatæ sunt. reliqua igitur, et quarta virtus, vt sit ipsa frugalitas, necesse.*

a πρὸς τὸ ἐνεργεῖν:
b fort. totumque corp:
c q.v.c. Veri etiam simile ill.
d sic o. v. c. vulg. quidam amplexa est.
† s
e L. & iugatæ sunt.

necesse est. eius enim videtur esse proprium, motus animi appetentis regere, & sedare, semperque aduersantem libidini, moderatam in omni re seruare constantiam. cui contrarium vitium nequitia dicitur. Frugalitas, vt opinor, à fruge: qua nihil melius è terra oritur. nequitia ab eo, (etsi hoc erit fortasse durius: † sed tentemus, & lusisse putemur, si nil sit) ab eo, † quod[a] *nequidquam est in tali homine: ex quo idem, nihili dicitur. qui sit frugi igitur, vel, si mauis, moderatus, & temperans, eum necesse est esse constantem: qui autem constans, quietum: qui quietus, perturbatione omni vacuum: ergo etiam ægritudine. & sunt illa sapientis: aberit igitur à sapiente ægritudo. itaq; non inscitè Heracleotes Dionysius ad ea disputat, quæ apud Homerum Achilles queritur, hoc, vt opinor, modo,*

† 9

† 10

a fort. nec quidquam est. & ita L.

[b]*Córque meum penitus turgescit tristibus iris,*
Cùm decore, atq; omni me orbatum laude recordor.

Num manus affecta rectè est, cùm in tumore est?[c] *aut num aliquod quoppiam membrum tumidum, ac turgidum, non vitiosè se habet? sic igitur inflatus, & tumens animus, in vitio est. sapientis autem animus, semper vacat vitio, numquam turgescit, nũquam tumet. at iratus animus, eiusmodi est: nunquam igitur sapiens irascitur. nam si irascitur, etiam concupiscit. proprium est enim irati, cupere, à quo læsus videatur, ei quàm maximum dolorem inurere. qui autem id concupierit, eum necesse est, si id consecutus sit, magnopere lætari. ex quo fit, vt alieno malo gaudeat. quod quoniam non cadit in sapientem, ne vt irascatur quidem cadit.*[d] *si autẽ caderet in sapiẽtem ægritudo, caderet etiam iracundia. qua quoniam vacat, ægritudine etiam vacabit. etenim si sapiens in ægritudinem incidere posset, posset etiam in misericordiam, posset in inuidentiam: (non dixi in inuidiam, quæ tum est, cùm inuidetur: ab inuidendo autem inuidentia rectè dici potest, vt effugiamus ambiguum nomen*

b Ἰλιάδ. ἰῶτα. Ἀλλά μοι οἰδάνεται κραδίη χόλῳ, ὁππότ' ἐκείνου Μνήσομαι, ὅς μ' ἀσύφηλον ἐν ἀργείοισιν ἔρεξεν, Ἀτρείδης, ὡσεί τιν' ἀτίμητον μετανάστην.

c L. aut num quod membrum, &c. al. num, quoppiã membr.

d al. fin.

men inuidiæ: quod verbum ductum est à nimis intuendo fortunam alterius, vt est in Menalippo,

Florem quisnam liberûm inuidit meûm?

malè Latinè videtur. sed præclarè [a] *Actius: vt enim videre, sic inuidere florem rectiùs, quàm flori dicitur. nos consuetudine prohibemur: poëta ius suum tenuit, & dixit audaciùs.) Cadit igitur in eundē, & misereri, & inuidere. nam qui dolet rebus alicuius aduersis, idem alicuius etiam secundis dolet: vt Theophrastus interitum deplorans Callisthenis, sodalis sui, rebus Alexandri prosperis angitur: itaq; dicit Callisthenem incidisse in hominem summa potentia, summaq; fortuna, sed ignarū, quemadmodum rebus secundis vti conueniret. Atqui quemadmodū misericordia, ægritudo est ex alterius rebus aduersis: sic inuidētia, ægritudo est ex alterius rebus secūdis. in quē igitur cadit misereri, in eundē etiā inuidere. non cadit autem inuidere in sapientē: ergo ne misereri quidē. quòd si hoc ægrè ferre sapiens soleret, misereri etiam soleret. abest ergo à sapiēte ægritudo. Hæc sic dicūtur à Stoicis, concluduntúrq; contortiùs. sed latiùs aliquanto dicenda sunt, & diffusiùs. sententiis tamē vtendū est eorū potissimùm, qui maximè forti, &, vt ita dicā, virili vtuntur ratione, atq; sententia. nā Peripatetici, familiares nostri, quibus nihil est vberius, nihil eruditius, nihil grauius,* [b] *mediocritatē vel perturbationū, vel morborū animi, mihi non sanè probant. omne enim malū, etiā mediocre, magnū est. nos autē id agimus, vt id in sapiente nullū sit omnino. nā vt corpus, etiam si mediocriter ægrū est, sanum nō est:* [c] *sic, si in animo est ista mediocritas, caret sanitate. itaq; præclarè nostri, vt alia multa, molestiā, sollicitudinē, angorem, propter similitudinē corporum ægrorū, ægritudinē nominauerunt. hoc propemodum verbo Græci omnem animi perturbationem appellant. vocant enim πάθος, id est, morbum, quicunq; est motus in animo turbidus. nos meliùs. ægris enim corporibus simillima*

[a] al. Accius: L. Attius.

[b] al. mediocritates.

[c] O.v.c. sic in animo ista mediocritas caret sanitate. & ita L.

est animi ægritudo. at non similis ægrotationis est libido, non immoderata lætitia, quæ est voluptas animi elata, & gestiens. ipse etiam metus, non est morbi admodum similis, quamquã ægritudini est finitimus, sed propriè, vt ægrotatio in corpore, sic ægritudo in animo, nomen habet non seiunctum à dolore. doloris igitur huius origo nobis explicanda est, id est, caussa efficiens ægritudinem in animo, tanquam ægrotationẽ in corpore. nam, vt medici, caussa morbi inuenta, curationem esse inuentam putant: sic nos, caussa ægritudinis reperta, medendi facultatem reperiemus. Est igitur caussa omnis in opinione, nec verò ægritudinis solùm, sed etiam reliquarum omnium perturbationum: quæ sunt generè quattuor, partibus plures. nam cùm omnis perturbatio sit animi motus vel rationis expers, vel rationem aspernans, vel rationi non obediens, isq; motus aut boni, aut mali opinione [a] citetur: bifariam quattuor perturbationes æqualiter distributæ sunt. nam duæ sunt ex opinione boni: quarum altera, voluptas gestiens, id est, præter modum elata lætitia, opinione præsentis magni alicuius bòni: altera, vel cupiditas rectè, vel libido dici potest: quæ est immoderata appetitio [b] opinati magni boni, rationi non obtemperans. ergo hæc duo genera, voluptas gestiens, & libido, bonorum opinione turbantur: vt duo reliqua, metus & ægritudo, malorum. nam & metus, opinio magni mali impendentis: & ægritudo, est opinio magni mali præsentis: & quidem recens opinio talis mali, [c] vt in eo rectum videatur esse angi: id autem est, vt is, qui doleat, oportere opinetur se dolere. his autem perturbationibus, [d] quas in vita hominum stultitia [e] quasi quasdam immittit furias, atque incitat, omnibus viribus, atq; opibus repugnandum est, si volumus hoc, quod datum est vitæ, tranquillè, placidéq; traducere. [f] sed ceteras aliàs: nunc ægritudinem, si possumus, depellamus. id enim sit propositum: quando quidem

a al. concitetur:

b fort. opinati futuri magni boni,

c Fort. vt eo rectum vid.

d L. quas in vitam.

e o. v.c. quasi quasdam furias immittit, atq; inc.

f q.v.c. sed cetera aliàs:

quidem eam tu videri tibi in sapientem cadere dixiſti. quod ego nullo modo exiſtimo. tetra enim res eſt, miſera, deteſtabilis, omni contentione velis, vt ita dicam, remiſq; fugienda. qualis enim tibi ille videtur Tantalo prognatus, Pelope natus, qui quondam à ſocero Oenomao rege Hippodamiam raptis [a] nactus nuptiis? Iouis iſte quidem pronepos. támne ergo abiectus, tamq; fractus?

Nolite (inquit), hoſpites, adire [b] ad me ilico iſtic,
Ne contagio mea bonis, vmbráve obſit:
Tanta vis ſceleris in corpore hæret.

Tu te, Thyeſta, damnabis, orbabiſq; luce propter vim ſceleris alieni? quid? illum filium ſolis nónne patris ipſius luce indignum putas?

Refugêre oculi: corpus macie extabuit:
Lacrymæ peredêre humore exſangueis genas:
Situ nidoris barba pædore horrida,
Intonſa infuſcat pectus illuuie ſcabrum.

Hæc mala, ô ſtultiſſime [c] Æëta, ipſe tibi addidiſti. [d] non erāt in iis, quæ tibi caſus inuexerat, & quidem inueterato malo, [e] cùm tumor animo reſediſſet. eſt autem ægritudo, vt docebo, in opinione mali recentis, ſed mæres videlicet regni deſiderio, non filiæ. illam enim oderas, & iure fortaſſe. regno non æquo animo carebas. eſt autem impudens luctus mærore ſe conficientis, quòd imperare non liceat liberis. Dionyſius quidem tyrannus, Syracuſis expulſus, Corinthi pueros docebat. vſque eò imperio carere non poterat. Tarquinio verò quid impudentius, qui bellum gereret cum iis, qui eius non tulerant ſuperbiam? is, cùm reſtitui in regnum nec Veientium, nec Latinorum armis potuiſſet, Cumas ſe contuliſſe dicitur, inq; ea vrbe ſenio, & ægritudine eſſe confectus. Hoc tu igitur cenſes ſapienti accidere poſſe, vt ægritudine opprimatur, id eſt, miſeria? † nam cùm omnis perturbatio, miſeria eſt, tum carnificina eſt, ægritudo, habet

a L. nactu'ſt

b L. ad me. illico iſtic,

c v.c. tota ipſe tibi.

d v.c. nō inerant in iis, & ita L.

e a.v.c. cùm tumor animi reſ. & ita L.

† 11

bet ardorem libido, leuitatem lætitia gestiens, humilitatem metus: sed ægritudo maiora quædam, tabem, cruciatum, [a] afflictionem, fœditatem: lacerat, exest animum, planeque conficit. hanc nisi exuimus sic, vt abiiciamus, miseria carere non possumus. At hoc quidem perspicuum est, tum ægritudinem exsistere, cùm quid ita visum sit, vt magnũ quoddam malum adesse, & vrgere videatur. Epicuro autem placet, opinionem mali, ægritudinem esse natura, vt, quicunque intueatur in aliquod maius malum, si id sibi accidisse opinetur, sit continuò in ægritudine. Cyrenaici non omni malo ægritudinem effici censent, sed insperato, [b] necopinato malo. est id quidem non mediocre ad ægritudinem augendam. videntur enim omnia repentina grauiora. ex hoc & illa iure laudantur:

Ego, cùm genui, tum [c] moriturum sciui, & ei rei sustuli.
† Præterea ad Troiam cùm misi [d] ad defendendã Græciã,
[e] Scibam me in mortiferum bellũ, non in epulas mittere.

Hæc igitur præmeditatio futurorum malorum, lenit eorum aduentum, quæ venientia longè antè videris. itaque apud Euripidem à Theseo dicta laudantur. licet enim, vt sæpe facimus, in Latinum illa conuertere.

[f] Nam qui hæc audita à docto meminissem viro,
Futuras mecum commentabar miserias:
Aut mortem acerbam, aut exsilij mæstam fugam,
Aut semper aliquam molem meditabar mali:
Vt, si qua inuecta diritas casu foret,
Ne me imparatum cura laceraret [g] repens.

Quod autẽ Theseus à docto viro se audisse dicit, id de seipso loquitur Euripides. fuerat enim auditor Anaxagoræ: quẽ ferunt, nuntiata morte filij, dixisse, Sciebã me genuisse mortalem. quæ vox declarat, iis esse hæc acerba, à quibus non fuerint cogitata. ergo id quidem [h] non est dubium, quin omnia, quæ mala putantur, sint improuisa grauiora. itaque quan-

a al. afflictationem,

b L. & necopinato malo. & ita o. v. c.

c o. v. c. morituros. † 12

d o. v. c. ob defendēdãm. G. & ita L.

e al. Sciebam

f Ἐγὼ δὲ τοῦτο παρὰ σοφοῦ τινὸς μαθὼν, εἰς φροντίδας νοῦν, συμφοράς τ' ἐβαλλόμην, φυγάς τ' ἐμαυτῷ προστιθεὶς πάτρας ἐμῆς, θανάτους τ' ἀώρους, καὶ κακῶν ἄλλας ὁδοὺς, ὡς εἴ τι πάσχοιμ' ὧν ἐδόξαζόν ποτέ, μή μοι νεωρὸν προσπεσὸν μᾶλλον δάκοι.

g fort. recẽs.

h o. v. c. non dubium, quin omn. &c. & ita L.

quanquam non hæc vna res efficit maximam ægritudinem: tamen, quoniam multum potest prouisio animi, & præparatio ad minuendum dolorem, sint semper omnia homini humana meditata. & nimirum hæc est illa præstans, & diuina sapientia, perceptas penitus, & pertractatas humanas res habere: nihil admirari, cùm acciderit, nihil, antequàm euenerit, non euenire posse arbitrari.

Quamobrem omneis, cùm secundæ res sunt maximè,
Meditari secum oportet, quo pacto aduersam ærumnam ferant:
Pericla, damna, exsilia peregrè rediens semper cogitet,
Aut filij peccatum, aut vxoris mortem, aut morbũ filiæ:
Cõmunia esse hæc: fieri posse: vt ne-quid animo sit nouũ:
Quidquid præter spem eueniat, omne id deputare esse in lucro.

Ergo hoc Terentius[a] *à philosophia sumtum cùm tam commodè dixerit, nos, è quorum fontibus id haustum est, non & dicemus hoc meliùs, & constantiùs sentiemus?* [b] *hic est enim ille vultus semper idem, quem dicitur Xanthippe prædicare solita in viro suo fuisse Socrate, eodem;*[c] *vultu semper se vidisse exeuntem illum domo, & reuertentem. nec verò ea frons erat, quæ M. Crassi illius veteris, quem semel ait in omni vita risisse Lucilius: sed tranquilla, & serena. sic enim accepimus. iure autem erat semper idem vultus, cùm mentis, à qua is fingitur, nulla fieret mutatio. Quare accipio equidem à Cyrenaicis hæc arma contra casus, & euentus, quib. eorum aduenienteis impetus diuturna præmeditatione frangantur: simulq; iudico, malum illud, opinionis esse, non naturæ. si enim in re*[d] *essent, cur fierent prouisa leuiora? sed est, iisdem de rebus quod dici possit subtilius, si priùs Epicuri sententiam viderimus: qui censet, necesse esse omneis in ægritudine esse, qui se in malis esse arbitrentur, siue illa antè prouisa, & exspectata sint, siue inueterauerint.*

a al. è philos.
b al. hinc est
c vultu, abest ab o. v. c. nec agnoscit L.
d al. esset,

nam

nam neq; vetustate minui mala, nec fieri præmeditata, leuiora: stultamq; etiam esse meditationem futuri mali, aut fortasse ne futuri quidem: satis esse odiosum malum omne, cùm venisset: qui autem semper cogitauisset, accidere posse aliquid aduersi, ei fieri illud sempiternum malum: si verò ne futurum quidem sit, frustra suscipi miseriam voluntariam: ita semper angi, aut accipiendo, aut cogitando malo. leuationem autem ægritudinis in duabus rebus ponit, auocatione à cogitanda molestia, & reuocatione ad contemplandas voluptates. parêre enim censet animum rationi posse, &, quò illa ducat, sequi. vetat igitur ratio intueri molestias: abstrahit ab acerbis cogitationibus hebetem aciem ad miserias contemplandas: à quibus cùm[a] cecinit receptui, impellit rursum, & incitat ad conspiciendas, totaq; mente cõtrectandas varias voluptates. quibus ille & præteritarum memoria, & spe consequentium, sapientis vitam refertam putat. Hæc nostro more nos diximus, Epicurêi dicunt sua.

a ἐσήμανε τὸ ἀνακλητικόν.

† 13

† sed, quæ dicant,[b] videamus quo modo negligamus. Principio malè reprehendunt præmeditationem rerũ futurarum. nihil est enim, quod tam obtundat, eleuetq; ægritudinem, quàm perpetua in omni vita cogitatio. nihil esse, quod accidere non possit: quàm meditatio condicionis humanæ: quàm vitæ lex, commentatioq; parendi: quæ non hoc affert, vt semper mæreamus, sed vt numquam. neq; enim qui rerum naturam, qui vitæ varietatem, qui imbecillitatem generis humani cogitat, mæret cùm hæc cogitat, sed tum vel maximè sapientiæ fungitur munere. vtrumque enim consequitur, vt & considerandis rebus humanis proprio philosophiæ[c] fruatur officio, & aduersis casibus triplici consolatione sanetur: primùm, quòd posse accidere diu cogitauerit, quæ cogitatio vna maximè molestias omneis † extenuat,[d] & diluit: deinde,[e] quòd humana, ferenda intelligit: postremo, quòd videt nullum malum esse, nisi culpam,

b L. videamus quomodo negligamus.

c L. fungatur off.

† 14

d q.v.c. & deluit:

e al. quod humanè ferenda intell. non pl.

culpam

culpam autem nullam esse, cùm id, quod ab homine non potuerit præstari, euenerit. †Nam [a] reuocatio illa, quam affert, cùm à contuendis nos malis auocat, nulla est. non est enim in nostra potestate, fodicantibus iis rebus, quas malas esse opinemur, dissimulátio, vel obliuio. lacerant, vexant, stimulos admouẽt, igneis adhibent, respirare nõ sinunt. Et tu obliuisci iubes, quod contra naturam est? quod à natura datum est auxiliũ, extorques, inueterati doloris? est enim tarda illa quidem medicina, sed tamen magna, quã affert longinquitas, & dies. iubes me bona cogitare, obliuisci malorũ. diceres aliquid, & magno quidem philosopho dignum, si ea bona sentires esse, quæ essent homine dignissima. Pythagoras mihi sic diceret, aut Socrates, aut Plato: Quid iaces? aut quid mæres? aut cur succumbis, cedisq́; fortunæ? [b] quæ peruellere te forsitan potuerit, & pungere: nõ potuerit certè vires frangere. magna vis est in virtutibus, eas excita, si fortè dormiunt. iam tibi aderit princeps fortitudo, quæ te animo tanto esse coget, vt omnia, quæ possint homini euenire, contemnas, & pro nihilo putes. aderit temperantia, quæ est eadem moderatio: à me quidẽ paullo antè appellata frugalitas: quæ te turpiter, et nequiter facere nihil patiatur. Quid est autẽ nequius, aut turpius effæminato viro? ne iustitia quidem sinet ista facere: cui minimum esse videtur in hac caussa loci. quæ tamẽ ita dicet, dupliciter esse te iniustũ, cùm & alienum appetas, qui mortalis natus, condicionem postules immortalium, & grauiter feras, te, quod vtendum acceperis, reddidisse. prudentiæ verò quid respondebis, dicenti virtute se esse contentam, quo modo ad bene viuendum, sic [c] & ad beatè? quæ si extrinsecus religata pendeat, & non oriatur [d] ex se, & rursus ad se reuertatur, & omnia sua cõplexa nihil quærat aliunde: non intelligo, cur aut verbis tam vehementer ornanda, aut re tantopere expetenda videatur. Ad hæc bona me si reuocas, Epicure, pareo, sequor, vtor te

ipso

† 15 a fort. auocatio illa,

b al. quæve te peruellere forsitan p.

c al. etiam.

d v.c. à se,

ipso duce, obliuiscor etiam malorum, vt iubes, eoq; faciliùs, quòd ea ne in malis quidẽ ponenda censeo. sed traducis cogitationes meas ad voluptates. quas? corporis, credo, aut quæ propter corpus vel recordatione, vel spe cogitentur. nunquid est aliud? recténe interpretor sententiam tuam? solent enim

† 16 isti negare nos intelligere, quid dicat Epicurus, hoc dicit, † & hoc ille [a] Græculus, me audiente, Athenis senex Zeno, istorũ acutissimus, contendere, & magna voce dicere solebat: eum esse beatũ, qui præsentibus voluptatibus frueretur, confideretq; se fruiturum aut in omni, aut in magna parte vitæ, dolore non interueniente: aut, si interueniret si summus foret, futurum breuem: si productior, plus habiturum iucũdi, quàm mali: hæc cogitantem fore beatum, præsertim si & [b] antè præceptis bonis contentus esset, nec deos extimesceret.

† 17 † Habes [c] formam Epicuri vitæ beatæ, verbis Zenonis expressam, nihil vt possit negari. Quid ergo? huiúsne vitæ propositio, & cogitatio aut [d] Thyestẽ leuare poterit, aut AEetã, de quo paullo antè dixi, aut Telamonem, pulsum patria, exsulantem, atq; egentem? in quo hæc admiratio fiebat:

[e] Hiccíne est Telamõ ille, modò quẽ gloria ad cælũ extulit?
[f] Quem spectabant? cuius ob os Graij ora obuertebãt sua,

Quòd si cui, vt ait idem, [g] simul animus cum re cóncidit, à grauibus illis antiquis philosophis petenda medicina est, non ab his voluptariis. quã enim isti bonorum copiam dicunt? fac sanè summũ bonũ esse, non dolere. quanquam id nõ vocatur voluptas. sed non necesse est nunc omnia. idne est, quo traducti luctum leuemus? sit sanè summũ malum, dolere, in eo igitur, qui non est, si malo careat, continuóne fruitur summo bono? quid tergiuersamur, Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatẽ, quam tu idem, cùm os perfricuisti, soles dicere? sunt hæc tua verba, nécne? in eo quidẽ libro, qui continet omnẽ disciplinã tuam (fungar enim iam interpretis munere, ne quis me putet fingere) dicis hæc. Nec equidẽ habeo quod

a fort. acriculus, fort. acrocholus.
b al. antè perceptis b.
c fort. formulam.
d al. Thyestã.
e L. Hicine.
f L. Quem adspectabant?
g q. v. c. simul animus rem cóndidit, mendosè.

quod intelligam bonũ illud, detrahẽs eas voluptates, quæ sapore percipiuntur, detrahens eas etiam, quæ auditu, & cantibus: detrahens eas etiã, quæ ex formis percipiuntur oculis, suaues motiones, siue quæ aliæ voluptates in toto homine gignũtur quolibet è sensu. † Nec verò ita dici potest, mentis lætitiam solam esse in bonis. † 18 *lætantem enim mentem ita noui, spe eorũ omnium, quæ suprà dixi, fore vt natura iis potiens, dolore careat. Atq; hæc quidem his verbis, quiuis vt intelligat, quã voluptatẽ norit Epicurus. deinde paullo infrà.* SÆPE QVÆSIVI *(inquit) ex iis, qui appellantur sapientes, quid haberent, quod in bonis relinquerent, si illa detraxissent, nisi vellent voces inaneis fundere. nihil ab his potui cognoscere: qui si virtutes ebullire volent, & sapientias, nihil aliud dicent, † nisi eam* [a] *viam, qua efficiantur eæ voluptates, quas suprà dixi. Quæ sequũtur,* [b] *in eãdem sententia sunt: totusq; liber, qui est de summo bono, refertus & sententiis, & verbis talibus est. Ad hanccine igitur vitã Telamonem illum reuocabis, vt leues ægritudinem? & si quem tuorũ afflictũ mærore videris, huic acipẽserem potiùs, quàm aliquem Socraticum libellum dabis:* [c] αὐλῶν *hortabere vt audiat voces potiùs, quàm Platonis? expones, quæ spectet florida, & varia? fasciculum ad nareis admouebis? incendes odores?* [d] *& sertis redimiri iubebis, & rosa? Si verò aliquid etiam: tum planè luctum omnem absterseris? Hæc Epicuro confitenda sunt, aut ea, quæ modò expressa ad verbum dixi, tollenda de libro, vel totus liber potiùs abiiciendus. est enim confertus voluptatibus. quærendum igitur, quemadmodum ægritudine priuemus eum, qui ita dicat:*

† 19

a L. viam.

b fort. in eandem sententiam sunt: & ita L.

c L. hydraulei hort. & ita q. v. c. al. hydrauli h.

d q. v. c. non habent hic copulationẽ, &.

-- pol mihi fortuna magis nunc defit, quàm genus.
Namq; regnum suppetebat mihi: vt scias quanto è loco,
Quantis opibus, quibus de reb. lapsa fortuna [e] *óccidat.*
Quid? huic calix mulsi impingẽdus est, vt plorare desinat,

e al. accidat.

aut aliquid eiusmodi? Ecce tibi ex altera parte ab eodē poëta:

Ex opibus summis opis egens Hector tuæ.

Huic subuenire debemus. quærit enim auxilium.

Quid petam præsidi, aut exsequar? quóve nunc auxilio, aut fuga
Freta sim? arce, & vrbe orba sum. quò accedam? quò applicem,
Cui nec aræ patriæ domi stant: fractæ, & disiectæ iacent:
Fana flamma deflagrata: tosti alti stant parietes,
Deformati, atq; abiete crispa.

Scis, quæ sequantur: & illud in primis,

O pater, ô patria, ô Priami domus,
Sæptum altisono cardine templum:
Vidi ego te, adstante ope barbarica,
Tectis cælatis, laqueatis,
Auro, ebore, instructam regificè.

O poëtam egregium: quamquam ab his cantoribus Euphorionis contemnitur. sentit omnia repentina,[a] *& inopinata, esse grauiora. exaggeratis igitur regis opibus, quæ videbantur sempiternæ fore, quid adiungit?*

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam euitari,
Iouis aram sanguine turpari.

Præclarum carmen. est enim & rebus, & verbis, & modis lugubre. eripiamus huic ægritudinem. quo modo? collocemus[b] *in culcitra plumea: psaltriam adducamus:*[c] *cedrum incendamus: demus scutellam dulciculæ potionis: † aliquid*[d] *prouideamus & cibi. Hæc tandem bona sunt, quibus ægritudines grauissimæ detrahantur? tu enim paullo antè*[e] *ne intelligere te quidem alia bona dicebas. reuocari igitur oportere à mœrore ad cogitationem bonorum, conueniret mihi cum Epicuro, si, quid esset bonum, conueniret. Dicet aliquis:*[f] *Quid? ergo tu Epicurum existimas ista voluisse,*

a L. & nec-opinata, & ita v.c.

b L. in culcita plum. & ita o. v. c.

c alij, hedichrum, mendo. è. † 20

d L. videamus & cibi.

e forc. ne intelligere quidem te alia:

f al. Quid ergo? tu Ep.

luisse, aut libidinosas eius fuisse sententias? Ego verò minimè. video enim ab eo dici multa seuerè, multa praeclarè. Itaq; vt saepe dixi, de acumine eius agitur, non de moribus. quamuis spernat voluptates eas, quas modò laudauit: ego tamen meminero, quod videatur ei summum bonum. non enim verbo solùm posuit voluptatem, sed explanauit quid diceret. Saporem, *inquit*, & corporum complexum, & ludos, atq; cantus, & formas eas, quibus oculi iucundè moueantur. *Num fingo? num mentior? cupio refelli. quid enim laboro, nisi vt veritas in omni quaestione explicetur? At idem ait, nō crescere voluptatē dolore detracto: summamq; [a] voluptatem, nihil dolere. Paucis verbis tria magna peccata: vnū, quòd secū ipse pugnat. modò enim, ne suspicari quidem se quicquam bonum, † nisi sensus quasi titillarentur voluptate: nunc autem, summam voluptatē esse, dolore carere. potéstne magis secum ipse pugnare? alterum est peccatum, quòd, cùm in natura tria sint: vnum gaudere: alterum, dolere: tertium, nec gaudere, nec dolere: hic putat primum, & tertiū idem esse, nec distinguit à non dolendo voluptatem. tertium peccatum cōmune cum quibusdam, quòd, cùm virtus maximè expetatur, eiusq; adipiscendae caussa philosophia quaesita sit, ille à virtute summum bonum separauit. At laudat, & saepe, virtutem. Et quidem C. Gracchus, cum largitiones maximas fecisset, & effudisset aerarium, verbis tamen defendebat aerarium. Quid verba audiam, cùm facta videam? Piso ille [b] frugi, semper contra legem frumentariam dixerat. is lege lata, consularis ad frumentum accipiendū venerat. animaduertit Gracchus in cōtione Pisonem stantem. quaerit audiente populo R. qui sibi constet, cùm ea lege frumentū petat, quā dissuaserat. Nolim, inquit, mea bona Gracche, tibi viritim diuidere liceat: sed, si facias, partem petam. Parúmne declarauit vir grauis, & sapiens, lege Sempronia patrimoniū publicum dissipari? Lege orationes*

a fort. esse voluptatem.

† 11

b L. Frugi.

Gracchi: patronū ærarij esse dices. Negat Epicurus iucundè posse viui, nisi cum virtute viuatur. negat vllam in sapientem vim esse fortunæ: tenuem victum antefert copioso: negat vllum esse tempus, quo sapiens non beatus sit. omnia philosopho digna, sed cum voluptate pugnantia. Non istā dicit voluptatem. Dicat quamlibet. nempe eā dicit, in qua virtutis nulla pars insit. Age, si voluptatem non intelligimus, ne dolorem quidem? nego igitur eius esse, qui dolore summū malum metiatur, mentionem facere virtutis. [a] *Et cōqueruntur quidam Epicurei, viri optimi (nam nullū genus est minùs malitiosum) me studiosè dicere contra Epicurū. Ita credo de honore, aut de dignitate contendimus.* [b] *mihi summum in animo bonum videtur, illi autem in corpore, mihi in virtute, illi in voluptate. & illi pugnant: & quidam vicinorum fidem implorant. multi autem sunt, qui statim conuolent. ego sum is, qui dicā me non laborare, †* [c] *actū habiturū quod egerint. quid enim? de bello Punico agitur? de quo ipso cùm aliud M. Catoni, aliud L. Lentulo videretur, nulla inter eos concertatio vnquā fuit. hi nimis iracundè agunt, præsertim cùm ab his non sanè animosè defendatur sententia, pro qua non in senatu, non in contione, non apud exercitum, neq; apud censores dicere audeant. sed cum istis aliâs, & eo quidē animo, nullum vt certamen instituam: verum dicentibus facilè cedā. tantùm admonebo: si maximè verū sit, ad corpus omnia referre sapientē: siue, vt honestiùs dicā, nihil facere, nisi quod expediat: siue omnia referre ad vtilitatem suā: quoniam hæc plausibilia non sunt, vt in sinu gaudeant, gloriosè loqui desinant. Cyrenaicorum restat sententia: qui tum ægritudinem cēsent exsistere, si nec-opinatò quid euenerit. est id quidem magnū, vt suprà dixi, etiam Chrysippo ita videri scio, quod prouisum antè non sit,* [d] *† id fieri vehementius, sed non sunt in hoc omnia: quāquam hostiū repens aduentus magis aliquanto conturbat, quàm exspectatus: &*

maris

a L. Et quę-runtur quidē

b fort. mihi summum in animo bonum positum videtur,

† 22 c L. ratum habiturū quod eger.

d L. id ferire vehementius, † 23

maris ſubita tempeſtas, quàm antè prouiſa, terret nauigãteis vehementiùs: & eiuſmodi ſunt pleraq. ſed cùm diligenter nec-opinatorum naturã conſideres, nihil aliud reperias, niſi omnia ſubita videri maiora, & quidẽ ob duas cauſſas: primùm, quòd, quanta ſint quæ áccidunt, conſiderandi ſpatium non datur: [a] deinde cùm videtur præcaueri potuiſſe. ſi prouiſum eſſet, quaſi culpa contractũ malum ægritudinem acriorem facit. quod ita eſſe dies declarat: quæ procedens ita mitigat, vt iiſdem malis manentibus non modò leniatur ægritudo, ſed in pleriſq; tollatur. Karthaginiẽſes multi Romæ ſeruierunt, Macedones rege Perſe capto. vidi etiam in Peloponenſo, cùm eſſem adoleſcens, quoſdam Corinthios. hi poterant omnes eadem illa de Andromacha deplorare,

Hæc omnia vidi.

[b] Sed & iam decantauerant fortaſſe. eo enim erant vultu, [c] oratione, omni reliquo motu, & ſtatu, vt eos Argiuos, aut Sicyonios diceres: magiſq; me mouerant Corinthi ſubitò aſpectæ [d] parietum ruinæ, quàm ipſos Corinthios: quorum animis diuturna cogitatio callum vetuſtatis obduxerat. Legimus librum Clitomachi, quem ille euerſa Karthagine miſit conſolandi cauſſa ad captiuos ciueis ſuos. in eo eſt diſputatio ſcripta Carneadis: quã ſe ait in commentarium retuliſſe. cùm ita poſitum eſſet, videri fore in ægritudine ſapientem, patria capta: quæ Carneades cõtrà dixerit, ſcripta ſunt. Tanta igitur calamitatis præſentis adhibetur à philoſopho medicina, quanta inueteratæ ne deſideratur quidẽ. nec ſi aliquot annis pòſt idẽ ille liber captiuis miſſus eſſet, vulneribus mederetur, ſed cicatricibus. ſenſim enim, & pedetentim progrediens extenuatur dolor: non quo ipſa res immutari ſoleat, aut poſſit: ſed id, quod ratio debuerat, vſus docet, minora eſſe ea, quæ ſint viſa maiora. Quid ergo opus eſt, dicet aliquis, ratione, aut omnino conſolatione [e] vlla, qua ſolemus vti, cùm leuare dolorem mærentium volumus? [f] hac enim ferè tũ habemus in promtu, nihil opor-

a al. deinde quod videtur &c. al. deinde quoniam v.

b L. Sed iam decantauer.

c fort. ornatu,

d L. parietinæ, & ita v.c.

e v. c. illa, & ita L.

f al. hoc.

tere inopinatũ videri. [a] Atqui [b] tolerabilius feret incommodũ, qui cognouerit, necesse esse id homini tale aliquid accidere, hæc enim oratio de ipsa summa mali nihil detrahit: tantummodo affert, nihil euenisse, quod non opinandũ fuisset. neq. tamen genus id orationis in cõsolando non valet: sed id haud sciam an plurimum. ergo ista nec opinata non habent tantam vim, vt ægritudo ex his omnis oriatur. feriunt enim fortasse grauius: † non id efficiũt, vt ea, quæ accidant, [c] maiora videantur. quia recẽtia sunt, videtur, non quia repentina. duplex est igitur ratio veri reperiẽdi, nõ in iis solũ, quæ mala, sed in iis etiam, quæ bona videtur. nã aut de ipsius rei natura, qualis, & quãta sit, quærimus, vt de paupertate nõnunquã, cuius onus disputãdo leuamus, docẽtes, quàm parua, & quàm pauca sint, quæ natura desideret: aut à disputandi subtilitate orationẽ ad exẽpla traducimus. hic Socrates commemoratur, hic Diogenes, hic Cæcilianum illud,

Sæpe est etiam sub palliolo sordido sapientia.

Cùm enim paupertatis vna, eademq; sit vis, quidnã dici potest, quamobrem C. Fabricio tolerabilis ea fuerit, alij negent se ferre posse? huic igitur alteri generi similis est ea ratio cõsolandi, quæ docet humana esse, quæ acciderint. nõ enim solùm id cõtinet ea disputatio, vt cognitionem afferat generis humani sed significat, tolerabilia esse, quæ & tulerint, & ferant ceteri. De paupertate agitur: multi patientes pauperes cõmemorantur. De contẽnendo honore: multi inhonorati proferũtur, & quidẽ propter id ipsum beatiores: eorumq; qui priuatũ otium negotiis publicis antetulerũt, nominatim vita laudatur: nec siletur illud potentissimi regis [d] anapæstũ, [e] qui laudat senem, & fortunatum esse dicit, quod inglorius sit, atq; ignobilis ad supremũ diẽ peruenturus. similiter commemorandis exemplis, orbitates quoq; liberorum prædicantur, eorumq;, qui grauius ferunt, luctus, aliorum exemplis leniuntur. sic perpessio ceterorum facit, vt ea, quæ

acci-

a al. aut qui tol. ferent inc. q. cog. necess. esse id hom. tale aliquid accidere?

b L. tolerantius f.

† 24

c L. maiora sint. videntur, quia recentia sunt non quia rep.

d L. anapæsticum.

e ζηλῶ σε γέρον, ζηλῶ δ' ἀνδρῶν ὃς ἀκίνδυνον βίον ἐξεπέρασ' ἀγνὼς, ἀκλεής, τοὺς δ' ἐν τιμαῖς ἧσσον ζηλῶ.

acciderint, multo minora, quàm quanta sint existimata, videantur, ita fit sensim cogitantibus, vt, quantū sit ementita opinio, appareat. atq; hoc idem & [a] Telamon ille declarat,

Ego cùm genui, moriturum sciui: & Theseus,
Futuras mecum commentabar miserias.

& Anaxagoras, Sciebam me genuisse mortalem. Hi enim omnes diu cogitantes de rebus humanis, intelligebant, eas nequaquam pro opinione vulgi esse extimescendas. & mihi quidē videtur idē ferè accidere iis, qui antè meditātur, quod iis quibus medetur dies: nisi quòd ratio quædam sanat illos, hos ipsa natura, intellecto eo, quod remediū illud continet, malū, quod opinatū sit esse maximum, nequaquā esse tantum, vt vitam beatam poßit euertere. hoc igitur efficitur, vt ex illo nec-opinato plaga maior sit, non vt illi putant, vt, cùm duobus pares casus euenerint, is modò ægritudine afficiatur, cui ille nec-opinatus casus euenerit, itaq; dicūtur nōnulli in mærore, cùm de hac communi omnium condicione audissent, ea lege nos esse natos, vt nemo in perpetuum esse posset expers mali, grauiùs etiam tulisse. Quocirca Carneades, vt video nostrum scribere Antiochum, reprehendere Chrysippum solebat laudantem Euripidéum carmen illud,

[b] *Mortalis nemo est, quem non attingat dolor,*
Morbusq;. multi sunt humandi liberi,
Rursum creandi: morsq; est [c] finis omnibus,
Quæ generi humano angorem nequidquam afferunt,
Reddenda est terra terræ: tum vita omnibus
Metenda, vt fruges. sic iubet neceßitas.

Negabat genus hoc orationis quidquā omnino ad leuandam ægritudinē pertinere. id enim ipsum dolendum esse dicebat, quòd in tam crudelē neceßitatē incidissemus. nam illā quidē orationē ex cōmemoratione alienorū malorū [d] ad maleuolos cōsolandos esse accōmodatam. mihi verò longè videtur secus: nā & neceßitas ferēdæ condicionis humanæ, quasi cū

a L. Telamo

b Ἔφυ μὲν οὐδεὶς, ὅστις οὐ πονεῖ βροτῶν, καὶ θάπτει τέκνα, χ' ἅτερα αὖ κτᾶται νέα: Αὐτός τε θνήσκει, καὶ τάδ' ἄχθονται βροτοὶ Εἰς γῆν φέροντες γῆν. δ' ἀναγκαίως ἔχει βίον θερίζειν, ὥστε κάρπιμον στάχυν.

c al. finita

d o. v. c. ad maliuolos

a L. prohibet,

Deo pugnare [a] *cohibet, admonetq́; esse hominẽ: quæ cogitatio magnopere luctũ leuat: & enumeratio exemplorũ, nõ vt animũ maleuolorũ oblectet, affertur, sed vt ille, qui mæret, ferendum sibi id censeat, quod videat multos moderatè, & tranquillè tulisse. omnibus enim modis fulciendi sunt qui ruũt, nec cohærere possunt propter magnitudinẽ ægritudinis. ex quo ipsam ægritudinẽ λύπην* [b] *Chrysippus, quasi λύσιν, id est, solutionẽ totius hominis, appellatã putat. quæ tota* [c] *poterat euelli, explicata, vt principio dixi, caussa ægritudinis. est enim nulla alia, nisi opinio, & iudicium magni præsentis, atq; vrgentis mali. itaq; & dolor corporis, cuius est morsus acerrimus, perfertur spe proposita boni: & acta ætas honestè, ac splendidè, tantam affert consolationem, vt eos, qui ita vixerint, aut non* [d] *attingat ægritudo, aut perleuiter pungat animi dolor. sed ad hanc opinionẽ mali, cùm illa etiam opinio accessit, oportere: rectum esse: ad officium pertinere: ferre illud ægre, quod acciderit: tũ demq; efficitur illa grauis ægritudinis perturbatio. ex hac opinione sunt illa varia, & detestabilia genera lugendi, pædores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, feminum, capitis percussiones. Hinc ille* [e] *Agamemnon Homericus, & idem Accianus.*

b L. Plato in Cratylo ante Chrysippum.

c al. poterit

d al. tangat

Scindens dolore identidem intonsam comam.

In quo facetũ illud Bionis, [f] *perinde stultissimũ regem in luctu capillũ sibi euellere, quasi caluitio mæror leuaretur. Sed hæc omnia faciunt, opinantes ita fieri oportere. Itaq; & Aeschines in Demosthenẽ inuehitur, quòd is* [g] *septimo die post filiæ mortẽ hostias immolasset. At quàm rhetoricè? quàm copiosè? quas sententias colligit? quæ verba cõtorquet? vt licere quiduis rhetori intelligas. quæ nemo probaret, nisi insitũ illud in animis haberemus, omneis bonos interitu suorũ quã grauissimè mærere oportere. ex hoc euenit, vt in animi doloribus alij solitudines captẽt, vt ait Homerus de Bellerophõte,*

[h] Qui miser in campis mærens errabat Aleis

e Ἰλιάδ. κ. Πολλὰς δ' ἐκ κεφαλῆς προθελύμνους ἕλκετο χαίτας.

f al. proinde.

g ἑβδόμην ἡμέραν τῆς θυγατρὸς αὐτῷ τετελευτηκυίας, πρὶν πενθῆσαι, καὶ τὰ νομιζόμενα ποιῆσαι, στεφανωσάμενος καὶ λευκὴν ἐσθῆτα λαβὼν, ἐβουθύτει, &c.

h Ἰλ. ζ. ἤτοι ὁ καππεδίον τὸ ἀλήϊον οἶος ἀλᾶται, Ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων.

Ipse suum cor edens, hominum vestigia vitans.

& Niobe fingitur lapidea, propter aeternum, credo, in luctu silentium. Hecubam autem putant propter animi acerbitatem quandam, & rabiem, fingi in canem esse conuersam. sunt autem alij, quos in luctu cum ipsa solitudine loqui saepe delectat, vt illa apud Ennium nutrix.

[a] Cupido cepit miseram nunc me, proloqui
† Caelo atq; terrae [b] Medeae miserias.

Haec omnia recta, vera, debita putantes, faciũt in dolore: maximeq; declaratur, hoc quasi officij iudicio fieri, quòd si qui forte, cùm in luctu esse vellẽt, aliquid fecerũt humaniùs, aut si hilariùs locuti sunt, reuocãt se rursus ad maestitiã, peccatiq; se insimulãt, quòd dolere intermiserint. pueros verò matres, & magistri castigare etiã solent, nec verbis solùm, sed etiam verberibus, si quid in domestico luctu hilariùs ab iis factum est, aut dictũ: plorare cogunt. quid? ipsa remissio luctus cùm est consecuta, intellectumq; est nihil profici maerendo, nónne declarat fuisse totum illud voluntarium? quid ille Terentianus [c] ipse se puniens, [d] id est, ἑαυτὸν τιμωρούμενος?

Decreui tantisper me minus iniuriae,
Chremes, meo gnato facere, dum fiam miser.

Hic decernit, vt miser sit. num quis igitur quidquam decernit inuitus?

Malo quidem me quouis dignum deputem.

Malo se dignum deputat, nisi miser sit. vides ergo opinionis esse, non naturae malũ. quid, quod res ipsa lugere prohibet? vt apud Homerũ quotidianae neces, interitusq; multorum, sedationem maerendi afferunt: apud quem ita dicitur,

[e] Namq; nimis multos, atq; omni luce, [f] cadenteis
Cernimus: vt nemo possit maerore vacare.
Quo magis est aequum tumulis mandare peremptos
Firmo animo, & luctum lacrymis finire diurnis.

Ergo in potestate est [g] abiicere dolorem, cùm velis, tempori

a Ὥσθ' ἵμερός μ' ὑπῆλθε, γῇ τε, ἢ οὐρανῷ λέξαι μολούσῃ: δεῦρο Μηδείας τύχας

† 25

b L. Medeai.

c ἑαυτὸν τιμωρούμενος,

d L. hoc totum, id est ἑαυτὸν τιμωρούμενος, delet, vt alienum.

e ἰλ. τ. Λίην γὰρ πολλοὶ καὶ ἐπήτριμοι ἤματα πάντα Πίπτουσιν. πότε κέν τις ἀναπνεύσειε πόνοιο. Ἀλλὰ χρὴ τὸν μὲν καταθάπτειν ὅς κε θάνῃσι, Νηλέα θυμὸν ἔχοντας, ἐπ' ἤματι δακρύσαντας.

f q. v. c. caren-teis. mendosè

g o. v. c. abicere

seruientē. An est vllū tēpus, quoniā quidē res in nostra potestate est, [a] cui non ponēdæ curæ ægritudinis caussa seruiamus? Constabat, eos, qui concidentē vulneribus Cn. Pompeiū vidissent, cùm in illo ipso acerbissimo, miserrimoq; spectaculo sibi timerēt, quòd se classe hostium circūfusos viderent, nihil tū aliud egisse, nisi vt remiges hortarentur, & vt salutē adipiscerētur fuga: posteaquam Tyrū venissent, tū afflictari, lamētariq; cœpisse. timor igitur ab iis ægritudinē potuit repellere, [b] ratio ac sapientia vera nō poterit? Quid est aūt, quod plus valeat ad ponendū dolorē, quàm cùm est intellectū, nihil profici, & frustra esse susceptū? si igitur deponi potest, etiā nō suscipi potest. volūtate igitur, & iudicio suscipi ægritudinē confitendū est idq; indicatur eorū patientia, qui cū multa sint sæpe perpessi, faciliùs ferūt, quidquid áccidit: obduruisseq; sese cōtra fortunā arbitrātur: vt ille apud Euripidē,

[c] *Si mihi nunc tristis primùm illuxisset dies,*
Nec tam ærumnoso nauigauissem salo:
Esset dolendi caussa, vt iniecto equulei
Freno repente tactu exagitantur nouo.
Sed iam [d] subiectus miseriis obtorpui.

Defatigatio igitur miseriarū ægritudines cū faciat leuiores, [e] intelligi necesse est, nō rem ipsam, caussam, atq; fontē esse mæroris. Philosophi summi, nec dū tamē sapientiā cōsecuti, nónne intelligūt, in summo se malo esse? sunt enim insipiētes: neq; insipiētia vllū maius malum est: neq; tamē lugent. quid ita? quia huic generi malorum nō affingitur illa opinio, rectū esse, & æquū: & ad officiū pertinere, ægrè ferre, quòd sapiens nō sis. quod idem affingimus huic ægritudini, in qua luctus inest: quæ omniū maxima est. Itaq; Aristoteles, veteres philosophos accusās, qui existimauissēt, philosophiā suis ingeniis esse perfectā, ait eos aut stultissimos, aut gloriosissimos fuisse: sed se videre, q; paucis annis magna accessio facta esset, breui tēpore philosophiā planè absolutā fore. Theophrastus autem

moriens

a L. cui non ponendæ ægritudinis caussa seruiamus?

b fort. ratio vera, ac sapientia non poterit?

c Εἰ μὲν τόδ' ἦμαρ ἦν πρῶτον ἦν κακουμένῳ. Καὶ μὴ μακρὰν δὴ διὰ πόνων ἐναυστόλουν, Εἰκὸς σφαδάζειν ἦν ἂν ὡς νεόζυγα Πῶλον, χαλινὸν ἀρτίως δεδεγμένην. Νῦν δ' ἀμβλύς εἰμι, καὶ κατηρτυκὼς κακῶν. Ἐστι ὅτι δέ τὰ πικρὰ, καὶ μείζω μακρὸς χρόνος μαλάξει; νῦν δ' ἔτ' ἀκμάζει κακόν.

d v.c. subactis miseriis

e L. intelligi necesse est, opinionem, non rem ipsam, caussam, &c.

moriens accusasse naturā dicitur, quòd ceruis, & cornicibus vitā diuturnā, quorū id nihil interesset: hominibus, [a] quorū maximè interfuisset, tam exiguā vitā dedisset: quorū si ætas potuisset esse longinquior, futurū fuisse, vt, omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominū vita erudiretur. querebatur igitur se tū, cùm illa videre cœpisset, exstingui. Quid? ex ceteris philosophis nónne optimus, & grauissimus quisq; cōfitetur, multa se ignorare? & multa sibi etiam, atq; etiam esse discenda? neq; tamē, cùm se in media stultitia, qua nihil est peius, hærere intelligāt, ægritudine premūtur. nulla enim admiscetur opinio officiosi doloris. quid, qui nō putant lugendū viris? qualis fuit Q. Maximus [b] efferens filiū consularē: qualis L. Paullus, duob. paucis dieb. amissis filiis: qualis M. Cato, prætore designato, mortuo filio: quales réliqui, quos in cōsolatione collegimus. Quid hos aliud placauit, nisi quòd luctū, & mærorē esse nō putabant viri? Ergo id, quod alij rectū opinantes, ægritudini se solent dedere, [c] ij turpe putantes ægritudinē repulerunt. ex quo intelligitur, non in natura, sed in opinione esse ægritudinē. Contrà dicūtur hæc. Quis tam demens, vt sua volūtate mæreat? natura affert dolorē. cui quidē Crantor, inquiūt, vester cedendū putat. premit enim, atq; instat, [d] nec resisti potest. Itaq; Oileus ille apud Sophoclem, qui Telamonē antea de Aiacis morte consolatus esset, is cùm audisset de suo, fractus est. de cuius cōmutata mēte sic dicitur.

Nec verò tanta præditus sapientia
Quisquam est, qui aliorum ærumnam dictis alleuans,
Non idem, cùm fortuna mutata impetum
Conuertat, clade [e] vt subita frangatur sua,
Vt illa ad alios dicta, & præcepta éxcidant.

Hæc cùm disputant, hoc student efficere, naturæ obsisti nullo modo posse. ij tamen fatentur, grauiores ægritudines suscipi, quàm natura cogat. quæ igitur amentia, vt nos quoque idem ab aliis requiramus? sed plures sunt caussæ susci-

piendi

a v.c. quorum id max.

b ἐκφέρων

c v.c. id hi turpe put.

d v.c. nec ei resisti pot. & ita L.

b L. nō agnoscit particulam, vt.

piendi doloris. primùm illa opinio mali, quo viso, atq; persuaso ægritudo insequitur necessariò. deinde etiã gratum se mortuis facere, si grauiter eos lugeant, arbitrantur. accedit superstitio muliebris quædã. existimant enim, diis immortalibus se faciliùs satisfacturos, si eorum plaga perculsi, afflictos se, & stratos esse fateãtur. sed hæc inter se quam repugnent, pleriq; non vident. laudãt enim eos, qui æquo animo moriantur: qui alterius mortẽ æquo animo ferant, eos putãt vituperandos. quasi fieri vllo modo possit, quod in amatorio sermone dici solet, vt quisquã plus alterum diligat, quàm se. Præclarũ illud est, &, si quæris, rectũ quoq;, & verũ, vt eos, qui nobis carissimi esse debeant, æquè ac nosmetipsos amemus: vt verò plus, fieri nullo pacto potest. ne optandũ quidẽ est in amicitia, vt me ille plus, quàm se [a] *amet: ego illũ plus, quàm me. perturbatio vitæ, si ita sit, atq; officiorũ omnium, consequatur. sed de hoc aliàs. nunc illud satis est, non attribuere ad amissionẽ amicorum, miseriã nostrã, ne illos plus, quàm ipsi velint, si sentiant: plus certè, quàm nosmetipsos, diligamus. nam quod aiunt, plerosq; consolationibus nihil leuari, adiunguntq;, consolatores ipsos confiteri se miseros, cùm ad eos impetum suũ fortuna conuerterit: vtrumq; dissoluitur. sunt enim ista non naturæ vitia,* [b] *sed culpæ. stultitiam autẽ accusare quamuis copiosè licet. nam & qui non leuantur, ipsi alios ad miseriam inuitant: & qui suos casus aliter ferunt, atq; vt aliis auctores ipsi fuerunt, non sunt vitiosiores, quàm ferè pleriq;, qui auari auaros, gloriæ cupidos gloriosi reprehendunt.* EST ENIM PROPRIVM *stultitiæ aliorum vitia cernere, obliuisci suorum. Sed nimirũ hoc maximum est experimentũ, cùm constet ægritudinẽ vetustate tolli, hanc vim non esse in die positã, sed in cogitatione diuturna. nam* [c] *si eadẽ res est, & idẽ est homo: qui potest quidquã de dolore mutari, si neq; de eo, propter quod dolet, quidquam est mutatũ, neq; de eo, qui dolet? cogitatio igitur*

a verbum, amet, hic abest à v.c.

b fort. sed stultitiæ.

c al. si et

igitur diuturna, nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas. Hîc mihi afferunt mediocritates. quæ si naturales sunt, quid opus est consolatione? natura enim ipsa terminabit modum. sin opinabiles, opinio tota tollatur. satis dictũ esse arbitror, ægritudinem, esse opinionem mali præsentis, in qua opinione illud insit, vt ægritudinẽ suscipere oporteat. additur ad hanc definitionẽ à Zenone rectè, vt illa opinio præsentis mali sit recens. hoc autem verbũ sic interpretatur, vt non tantùm illud recens esse velit, quod paullo antè acciderit, sed, quàm diu in illo opinato malo vis quædam insit, & vigeat, & habeat quandam viriditatem, tam diu appelletur recens: vt [a] Arthemisia illa, Mausóli, Cariæ regis, vxor: quæ nobile illud Halicarnaßi fecit sepulcrũ, quamdiu vixit, vixit in luctu, eodemq́ etiam confecta contabuit. huic erat illa opinio quotidie recens: quæ tum deniq; non appellabatur recens, cùm vetustate exaruit. Hæc igitur officia sunt consolantium, tollere ægritudinẽ funditus, aut sedare, aut detrahere quamplurimũ, aut supprimere, nec pati manare longiùs, aut ad [b] aliam traducere. Sunt, qui vnum officium consolantis putent, [c] malũ illud omnino non esse, vt Cleanthi placet. sunt, qui non magnum malum, vt Peripatetici. sunt, qui abducunt à malis ad bona, vt Epicurus. sunt, qui satis putant ostendere, nihil inopinati accidisse, [d] nihil mali. Chrysippus autem caput esse censet in cõsolando, detrahere illam opinionem mærenti, si se officio fungi putet iusto, atq; debito. sunt etiam, qui hæc omnia genera consolandi colligunt. alius enim alio modo mouetur, † vt ferè nos omnia in consolationem vnam coniecimus: erat enim in tumore animus, & omnis † in eo [e] tentabatur curatio. sed sumendum tempus est non minùs in animorum morbis, quàm in corporum: vt Prometheus ille Aeschyli: cui cùm dictum esset,

[f] Atquì, Prometheu, te hoc tenere existimo,
† [g] Mederi posse rationem iracundiæ. Respondet,

[a] L. Artemisia illa.
[b] al. alia
[c] L. docere, malum illud omn.
[d] L. nihil noui.
† 26
† 27
[e] al. tenebatur.
[f] Οὐκοῦν, Προμηθεῦ, τοῦτο γιγνώσκεις, ὅτι ὀργῆς νοσούσης εἰσὶν ἰατροὶ λόγοι.
† 28
[g] L. Mederi posse orationẽ iracundiæ.

[a] *Si quidem qui tempestiuam medicinam admouens,*
Non ad grauescens vulnus illidat manus.

Erit igitur in consolationibus prima medicina, docere aut nullum malũ esse, aut admodum paruum: altera & de communi condicione vitæ, [b] *& propriæ, si quid sit de ipsius, qui mæreat, disputandum: tertia, summam esse stultitiam frustrà confici mærore, cùm intelligas, nihil posse profici. nam Cleanthes quidem sapientem consolatur: qui consolatione non eget. nihil enim esse malum, quod turpe non sit, si lugenti persuaseris, non tu illi luctum, sed stultitiam detraxeris. alienum autem tempus docendi. & tamen non satis mihi videtur vidisse hoc Cleanthes, suscipi aliquando ægritudinem posse ex eo ipso, quòd esse summum malum Cleanthes ipse* [c] *fatetur. quid enim dicemus? cùm Socrates Alcibiadi persuasisset, vt accepimus,* [d] *eũ nihil hominis esse, nec quidquam inter Alcibiadem, summo loco natum, & quemuis baiulũ interesse. cùm se Alcibiades affligaret, lacrymansq́; Socrati supplex esset, vt sibi virtutem traderet, turpitudinemq́; depelleret: quid dicemus, Cleanthe?* [e] *num in illa re, quæ ægritudine Alcibiadem afficiebat, mali nihil fuisse?* [f] *quid illa Lyconis, qualia sunt? qui ægritudinem extenuans, paruis ait eam rebus moueri, fortunæ, & corporis incommodis, non animi malis. quid ergo? illud, quod Alcibiades dolebat, non ex animi malis, vitiisq́; constabat? Ad Epicuri consolationem satis est antè dictum. Ne illa quidem consolatio firmissima est, quamquam & vsitata est, & sæpe prodest: Non tibi hoc soli. Prodest hæc quidem, vt dixi, sed nec semper, nec omnibus. sunt enim, qui respuant. sed refert, quo modo adhibeatur. vt enim tulerit quisque eorum,* [g] *qui sapienter tulerunt, non quo quisque commodo affectus sit, prædicandum est.* [h] *Chrysippi ratio, ad veritatem firmissima est: ad tempus ægritudinis, difficilis.* [i] *magnum opus est, probare mærenti, illum suo iudicio, & quòd*

a Ἐάν τις ἐν καιρῷ γε μαλθάσσῃ κέαρ, Καὶ μὴ σφριγῶντα θυμὸν ἰσχναίνῃ βίᾳ.
b L. & propriè siquid sit &c. al. & de propria, siquid, &c.
c L. fateatur. & ita o.v.c.
d fort. nihili hominem
e q. v. c tũ in illa re. &c. non pl.
f L. quid? illa Lyconis, qualia sunt?
g al. patienter tulerunt.
h L. Chrysippi ad veritatem firmissima est: & ita o.v.c. à quib. abest vox ratio,
i q. v. c magnũ o..us est,

& quòd se ita putet oportere facere, mærere, nimirum igitur, vt in caussis non semper vtimur eodem statu: (sic enim appellamus controuersiarum genera) sed ad tempus, ad controuersiæ naturam, ad personam accommodamus: [a] sic in ægritudine lenienda. nam quam quisq; curationem recipere possit, videndum est. sed nescio quo pacto ab eo, quod erat à te propositum, aberrauit oratio. tu enim de sapiente quæsieras: cui aut malum videri nullum potest, quod vacet turpitudine: aut ita paruũ malum, vt id [b] obruatur sapientia, vixq; appareat: qui nihil opinione affingat, assumatq; ad ægritudinem: nec id putet esse rectum, se quàm maximè excruciari, luctuq; confici: quo prauius nihil esse possit. edocuit tamen ratio, vt mihi quidem videtur, cum hoc ipsum propriè non quæreretur hoc tempore, [c] ne quidem vllum esse malum, nisi quod idem dici turpe posset: tamen vt videremus, quidquid esset in ægritudine mali, id non naturale esse, sed voluntario iudicio, & opinionis errore contractum. tractatum est autẽ à nobis id genus ægritudinis, quod vnum est omnium maximum, vt, eo sublato, reliquorum remedia ne magnopere quærenda arbitraremur. sunt enim certa, quæ de paupertate. certa, quæ de vita inhonorata, & ingloria dici soleant. separatim autem certæ scholæ sunt de exsilio, de interitu patriæ, de seruitute, de debilitate, de cæcitate, & de omni casu: in quo nomen poni solet calamitatis. hæc Græci in singulas scholas, & in singulos libros dispertiunt. opus enim quærunt: † [d] quamquam planè disputationis sunt, delectationis. & tamen, vt medici, toto corpore curando, minimæ etiam parti, si condoluit, medentur: sic philosophia, cùm vniuersam ægritudinem sustulit, [e] tamen, si quis error aliunde exstitit, si paupertas momordit, si ignominia pupugit, si quid tenebrarum offudit [f] exsilium, aut [g] eorum, quæ modò dixi, si quid exstitit: & si singularum rerum sunt propriæ consolationes: de quibus audies tu

quidem,

a v.c. sic in ægritudine lenienda quam quisque curationem recip possit, videndum est.

b q. v.c. obscuretur sap forsasse leg. obscuretur sap.

c o.v.c. num quod esset malum, nisi quod idem d. & ita, L.

† 29

d L. quamquã plenæ disputationes delectationis sunt.

e fort. tum

f al. exsulium,

g l. si quid exstitit: singularum rerum &c.

quidem, cùm voles: sed ad eundem fontem reuertendum est, ægritudinem omnem procul abesse à sapiente, quòd inanis sit, quòd frustra suscipiatur, quòd non natura exoriatur, sed iudicio, sed opinione, sed quadam inuitatione ad dolendum, cùm id decreuerimus ita fieri oportere. hoc detracto, quod totum est voluntarium, ægritudo erit sublata illa mærens: morsus tamen, & contractiunculæ quædam animi relinquentur. hanc dicant sanè naturalem; dum ægritudinis nomen absit, graue, tetrum, funestum: quod cum sapientia esse, atq; vt ita dicam, habitare nullo modo possit. Atqui stirpes sunt ægritudinis, quàm multæ, quàm amaræ! quæ, ipso trunco euerso, omnes elidendæ sunt, &, si necesse erit, singulis disputationibus. superest enim nobis hoc, cuicuimodi est, otium. Sed ratio vna omnium est ægritudinũ, plura nomina. nam & inuidere, ægritudinis est, & æmulari, & obtrectare, & misereri, angi, lugere, mærere, ærumna affici, lamentari, sollicitari, dolere, in molestia esse, afflictari, desperare. hæc omnia definiunt Stoici: eáq; verba, quæ dixi, singularum rerum sunt, non, vt videntur, easdem res significant, sed aliquid differunt: quod alio loco fortasse tractabimus. hæ sunt illæ fibræ stirpium, quas initiò dixi, [a] persequendæ, & omnes elidendæ, ne vlla vmquam possit exsistere. magnum opus, & difficile. quis negat? quid autem præclarum, non idem arduum? sed tamen id se effecturam philosophia profitetur. nos modò curationem eius recipiamus. Verùm quidem hæc hactenus. cetera, quotiescumque voletis, & hoc loco, [b] & aliis, parata vobis erunt.

a fort. persecandæ.

b al. & alibi,

M. TVLL. CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM,

LIBER IIII.

DE RELIQVIS ANIMI PERTVRBATIONIBVS.

CVM multis locis nostrorum hominum ingenia virtutesq́, Brute, soleo mirari, tum maximè iis in studiis, quæ serò admodũ expetita, in hanc ciuitatem è Græcia transtulerunt. nam cùm à primo vrbis ortu, [a] regiis institutis, partim etiam legibus, auspicia, cæremoniæ, comitia, prouocationes, patrũ consilium, equitum, peditumq́ descriptio, tota res militaris, diuinitus esset constituta, tum progreßio admirabilis, incredibilisq́ cursus ad omnem excellentiã factus est, dominatu regio rep. liberata. nec verò hic locus est, vt de moribus, institutisq́ maiorum, & disciplina, ac temperatione ciuitatis loquamur. aliis hæc locis satis accuratè à nobis dicta sunt, maximeq́ in iis sex libris, quos de rep. [b] conscripsimus. hoc autẽ loco consideranti mihi studia doctrinæ, multa sanè occurrunt, cur ea quoq́ [c] accersita aliũde, neq́ solum expetita, sed etiam conseruata, & culta videantur. erat enim illis pæne in conspectu præstanti sapientia, & nobilitate Pythagoras, qui fuit in Italia temporibus iisdem, quibus L. Brutus patriam liberauit, præclarus auctor nobilitatis tuæ. Pythagoræ autem doctrina cùm longè, lateq́ flueret, permanauisse mihi videtur in hanc ciuitatẽ: idq́ cùm coniectura probabile est, tum quibusdam etiam vestigiis indicatur. quis est enim, qui putet, cum floreret in Italia Græcia potentißimis, & maximis vrbibus, ea, quæ

[a] fort. partim regiis instit.

[b] v. c. scripsimus. & ita L.

[c] L. arcessita aliunde, &c. & ita o. v. c.

magna dicta est, in hisq; primùm ipsius Pythagoræ, deinde postea Pythagoreorum tantum nomen esset, nostrorũ hominum ad eorum doctissimas voces, aureis clausas fuisse? quin etiam arbitror, propter Pythagoreorum admirationẽ, Numam quoq. regẽ, Pythagoréum à posterioribus existimatum. nam cùm Pythagoræ disciplinã, & instituta cognoscerent, regisq; eius æquitatem, & sapientiam à maioribus suis accepissent, ætates autem & tempora ignorarent, propter vetustatem, eum, qui sapiẽtia excelleret, Pythagoræ auditorem fuisse crediderunt. Et de coniectura quidem hactenus. vestigia autem Pythagoreorum, quamquam multa colligi possunt, paucis tamen vtemur, quoniam non id agitur hoc tempore. nam cùm carminibus soliti illi esse dicantur & præcepta quædam occultiùs tradere, & menteis suas à cogitationum intentione, cantu, fidibusq; ad tranquillitatem traducere, grauissimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud maiores hunc epularum fuisse, vt deinceps, qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes, atq; virtutes. ex quo perspicuum est, & cantus tum fuisse [a] rescriptos vocum soni, & carmina. quamquam id quidem etiam XII. tabulæ declarant, condi iam tum solitum esse carmen: quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam, leges sanxerunt. nec verò illud non eruditorum temporum argumentum est, quòd & deorũ puluinaribus, & epulis magistratuum. fides præcinunt: quod proprium eius fuit, de qua loquor, disciplinæ. mihi quidem etiam Appij Cæci carmen, quod valde Panætius laudat epistola quadam, quæ est ad Qu. Tuberonem, Pythagoreorum videtur. multa sunt etiam in nostris institutis ducta ab illis: quæ prætereo, ne ea, quæ peperisse ipsi putamur, aliunde didicisse videamur. Sed, vt ad propositum redeat oratio: quàm breui tempore, quot, & quanti poëtæ, qui autem oratores exstiterunt? facilè vt appareat,

a sic O. V. C. ἀναγεγραμμένους al. descriptos

nostros

nostros omnia consequi potuisse, simul vt velle cœpissent. sed de ceteris studiis alio loco & dicemus, si vsus fuerit, & sæpe diximus. sapientiæ studium vetus id quidem in nostris: sed tamen, ante Lælij ætatem, & Scipionis, non reperio, quos appellare possim nominatim. quibus adolescentibus Stoicum Diogenem, & Academicum Carneadem video ad senatum ab Atheniensibus missos esse legatos, qui cùm reip. nullam vnquam partem attigissent, [a] essentq; eorum alter Cyrenæus, alter Babylonius, numquam profectò scholis essent excitati, neq; ad illud munus electi, nisi in quibusdam principibus, temporibus illis, fuissent studia doctrinæ. qui cùm cetera litteris mandarent, alij ius ciuile, alij orationes suas, alij monumenta maiorum: hanc amplissimam omnium artium bene viuendi disciplinam vita magis, quàm litteris persecuti sunt. Itaq; illius veræ, elegantisq; philosophiæ, quæ ducta à Socrate in Peripateticis adhuc permansit, & idem alio modo dicentib. Stoicis, cùm Academici eorum controuersias disceptarent, nulla ferè sunt, aut pauca admodum Latina monumenta, siue propter magnitudinem rerum, occupationemq; [b] omnium, siue etiam, quòd imperitis ea probari posse non arbitrabantur: cùm interim, illis silentibus [c] C. Amafanius exstitit [d] dicens: cuius libris editis, commota multitudo contulit se ad eandem potissimùm disciplinam, siue quòd erat cognitu perfacilis, siue quòd inuitabatur illecebris blandis voluptatis, siue etiam, quia nihil prolatum erat melius, illud, quod erat, tenebant. post [e] Amafanium autem [f] multi eiusdem æmuli rationis multa cùm scripsissent, Italiam totam occupauerunt: quodq; maximum argumentum est, non dici illa subtiliter, quòd & facilè ediscantur: & ab indoctis probentur, id illi firmamentum esse disciplinæ putant, [g] Sed defendat quidem quod quisq; sentit: sunt enim iudicia libera: nos institutum tenebimus, nul-

a o. v. c. essetque eorum alt. & ita L.

b q. v. c. hominum, & ita L.

c q. v. c. C. Amafinius

d vox, dicens, fortassis aliena est, & foris profecta.

e al. Amafiniũ

f v. c. cùm multi eiusdem æmuli rationis multa conscripsissent,

g q. v. c. Sed defendat quod quisque sentit:

lisq; vnius disciplinæ legibus adstricti, quibus in philosophia necessariò pareamus, quid sit, in quaque re maximè probabile semper requiremus. quod cum sæpe aliàs, tum nuper in Tusculano studiosè egimus. Itaq; expositis tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur. vt enim in inferiorem[a] ambulationem descendimus, quod idem feceramus superiorib. diebus, sic acta res est. M. Dicat, si quis vult,[b] de qua re disputare velit. A. Non mihi videtur omni animi perturbatione posse sapiens vacare. M. Aegritudine quidem hesterna disputatione videbatur: nisi forte temporis caussa[c] assentiebare. A. Minimè verò. nam mihi egregie probata est oratio tua. M. Nō igitur existimas cadere in sapientem ægritudinem? A. Prorsus non arbitror. M. Atqui, si ista perturbare animū sapientis non potest, nulla poterit. Quid enim? metúsne conturbet? At earum rerum est absentium metus, quarum præsentium est ægritudo. sublata igitur ægritudine, sublatus est metus. restant duæ perturbationes, lætitia gestiens, & libido: quæ si non cadant in sapientem, semper mens erit tranquilla sapientis. A. Sic prorsus intelligo. M. Vtrùm igitur mauis? statímne nos vela facere, an quasi è portu egredienteis paullulum remigare? A. Quidnam est istuc? non enim intelligo. M. Quia Chrysippus, & Stoici, cùm de animi perturbationibus disputant, magnam partem in his partiendis, & definiendis occupati sunt: illa eorum perexigua oratio est, qua medeantur animis, nec eos turbulentos esse patiantur. Peripatetici autem ad placandos animos multa afferunt: spinas partiendi, & definiendi prætermittunt. quærebam igitur, vtrùm panderem vela orationis statim, an eam antè paullulum dialecticorum remis propellerem. A. Isto modo verò. erit enim hoc totum, quod quæro, ex vtroq; perfectius. M. Est id quidem rectius: sed pòst requires, si quid fuerit obscurius. A. Faciam equidem.

tu ta-

a v. c. descendimus ambulationem,
b v. c. qua de re disputari velit. & ita L.
c O. v. c. nobis assentiebare. & ita L.

ta tamen, vt soles, dices ista ipsa obscura planiùs, quàm dicuntur à Græcis. M. *Enitar*[a] *quidem: sed intento opus est animo, ne omnia dilabantur, si vnum*[b] *aliquod effugerit. Quoniam, quæ Græci*[c] πάθη *vocant, nobis perturbationes appellari magis placet, quàm morbos: in his explicandis veterem illam equidem Pythagoræ primùm, deinde Platonis descriptionem sequar: qui animũ in duas parteis diuidunt: alteram rationis participem faciunt, alteram expertem. in participe rationis ponũt tranquillitatem, id est, placidam, quietámque constantiam: in illa altera motus turbidos tum iræ, tum cupiditatis, contrarios, inimicosq; rationi. Sit igitur hic fons. Vtamur tamẽ, in his perturbationibus describendis, Stoicorum definitionibus, & partitionibus: qui mihi videntur in hac quæstione versari acutissimé. Est igitur Zenonis hæc definitio, vt perturbatio sit, quod* πάθος *ille dicit, auersa à recta ratione, contra naturam, animi commotio. quidam breuiùs,* PERTVRBATIONEM, *esse*[d] *appetitum vehementiorem*[e] *dicunt: sed vehementiorem eum volunt esse, qui longiùs discesserit a naturæ constantia. parteis autem perturbationum volunt ex duabus opinatis bonis nasci, & ex duabus opinatis malis: ita esse quattuor: ex bonis* LIBIDINEM, *&* LÆTITIAM: *vt sit lætitia, præsentium bonorum: libido, futurorum: ex malis* METVM, *&* ÆGRITVDINEM *nasci censent: metum, futuris: ægritudinẽ præsentibus. quæ enim venientia metuuntur, eadem efficiunt ægritudinem instantia.* LÆTITIA *autem, &* LIBIDO *in bonorum opinione versantur, cùm* LIBIDO *ad id, quod videtur bonum, illecta, & inflammata rapiatur:* LÆTITIA, *vt adepta iam aliquid concupitum, efferatur, & gestiat: natura enim omnes ea, quæ bona videntur, sequuntur, fugiúntque contraria. Quamobrem simul obiecta species cuiuspiam est, quod bonum videatur, ad id adipiscendum*

a v. c. equidẽ & ita L.
b al. aliquid
c o. v. c. pathe
d q. v. c. impetum veh.
e verbum, dicunt non agnoscit L. neque reperit in suis libris manus. r.

impellit ipsa natura. id cùm constanter, prudenterq; fit, eiusmodi appetitionem Stoici βούλησιν *appellant, nos appellamus* VOLVNTATEM. *eam illi putant in solo esse sapiente: quam sic definiunt:* VOLVNTAS *est, quæ quid cum ratione desiderat. quæ autem*[a] *aduersa ratione, incitata est vehementiùs, ea libido est, vel cupiditas effrenata: quæ in omnibus stultis inuenitur. itémque, cùm ita mouemur, vt in bono simus aliquo, dupliciter id contingit. nam cùm ratione animus mouetur placidè, atque constanter, tum illud* GAVDIVM *dicitur. cùm autem & inaniter, & effusè animus exsultat, tum illa* LÆTITIA *gestiens, vel nimia dici potest: quam ita definiunt, sine ratione, animi elationem. quomodoq; bona natúra appetimus, sic à malis natúra declinamus: quæ declinatio si cum ratione fiet,* CAVTIO *appelletur, eaq; intelligatur in solo esse sapiente: quæ autem sine ratione, & cum exanimatione humili, atq; fracta, nominetur metus. est igitur* METVS[b] *rationi aduersa cautio.† præsentis autem mali, sapientis affectio, nulla est. stulti autem ægritudo est ea, qua afficiuntur in malis opinatis, animosq; demittunt, & contrahunt, rationi non obtemperantes. itaque hæc prima definitio est, vt ægritudo sit animi, aduersante ratione, contractio. sic quattuor perturbationes sunt, tres constantiæ: quoniam ægritudini nulla constantia opponitur. Sed omneis perturbationes iudicio censent fieri, & opinione. Itaque eas definiunt presśiùs, vt intelligatur non modò quàm vitiosæ, sed etiã quàm in nostra sint potestate.* EST IGITVR ÆGRITVDO, *opinio recẽs mali præsentis: in quo demitti, contrahiq; animo rectum esse videatur.* LÆTITIA, *opinió recens boni præsentis, in quo efferri rectũ esse videatur.* METVS, *opinio impẽdentis mali, quod intolerabile esse videatur.* LIBIDO, *opinio vẽturi boni, quod sit ex vsu iã præsens esse, atq; adesse. sed quæ iudicia,*

a L. auersa à ratione, &c. al. aduersa rationi

b L. à ratione auersa caut. † 1

quæq;

quasq; opiniones perturbationum esse dixi, non in eis perturbationes solùm positas esse dicunt, verùm illa etiam, quæ efficiuntur perturbationibus, vt ægritudo quasi morsum aliquem doloris efficiat, metus recessum quẽdam animi, & fugam. lætitia profusam hilaritatem, libido effrenatam appetentiam. [a] *opinionem autem, quam in omneis definitiones superiores inclusimus, volunt esse imbecillam assensionem. Sed in singulis perturbationibus parteis eiusdem generis plures* [b] *subiiciũtur: vt ægritudini, inuidẽtia (vtendum est enim, docendi caussa, verbo minùs vsitato, quoniã inuidia non in eo, qui inuidet, solùm dicitur, sed etiam in eo, cui inuidetur) æmulatio, obtrectatio, misericordia, angor, luctus, mæror, ærumna, dolor, lamentatio, sollicitudo, molestia, afflictatio, desperatio, & si qua sunt de genere eodem.* [c] *sub metũ autem subiecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pauor, exanimatio, conturbatio, formido.* † *Voluptati* [d] *maleuolentia lætans malo alieno, delectatio iactatio, & similia. Libidini ira, excandescentia, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, & cetera eiusmodi. hæc autẽ definiũt hoc modo.* INVIDENTIAM *esse dicunt ægritudinem susceptam propter alterius res secundas, quæ nihil noceant inuidenti. nam si quis doleat eius rebus secundis, à quo ipse lædatur, non rectè dicitur inuidere: vt, si Hectori Agamemnon. qui autem, cui alterius commoda nihil noceant, tamen eum doleat his frui, is inuidet profectò.* AEMVLATIO *autẽ dupliciter illa quidẽ dicitur, vt & in laude, & in vitio nomẽ hoc sit. nam & imitatio virtutis, æmulatio dicitur: sed ea nihil hoc loco vtimur: est enim laudis: & est æmulatio, ægritudo, si eo,* [e] *quod cõcupierit, alius potiatur, ipse careat.* OBTRECTATIO *autem est ea, quã intelligi zelotypiam volo, ægritudo ex eo, quod alter quoq; potiatur eo, quod ille ipse cõcupiuerit.* MISERICORDIA, *est ægritudo ex miseria alterius, iniuria laboran-*

a q. v. c. opinationem

b o. v. c. subiiciuntur.

c fort. metui autem

† 2

d v. c. maliuolentia

e fort. quod quis conc.

rantis. nemo enim [a] parricidæ, aut proditoris supplicio misericordia commouetur. ANGOR, est ægritudo premēs. LVCTVS, ægritudo ex eius, qui carus fuerit, interitu acerbo. Mæror, ægritudo flebilis. Aerumna, ægritudo laboriosa. Dolor, ægritudo cruciās. LAMENTATIO, ægritudo cum eiulatu. SOLLICITVDO, ægritudo cum cogitatione. MOLESTIA, ægritudo permanēs. AFFLICTATIO, ægritudo cum vexatione corporis. DESPERATIO, ægritudo sine vlla rerum exspectatione meliorum. Quæ autē subiecta sunt [b] sub metu, ea sic definiūt: PIGRITIAM, metum consequētis laboris: TERROREM, metū concutientem, ex quo fit, vt pudorem rubor, terrorem pallor, & tremor, & dentium crepitus consequatur: TIMOREM, metum mali appropinquantis: PAVOREM, metum mentem loco mouentem, ex quo illud Ennij,

Tum pauor sapientiā mihi omnem ex animo expectorat:

EXANIMATIONEM, metū subsequentem, & quasi comitem pauoris: CONTVRBATIONEM, metum excutientem cogitata: Formidinem, metum permanētem. Voluptatis autē partes hoc modo describunt, vt [c] maleuolentia, sit voluptas ex malo alterius sine emolumento suo: DELECTATIO, voluptas suauitate auditus animum [d] deliniens: &, qualis est hæc auriū, tales sunt oculorum, & tactionum, & odorationum, & saporum: quæ sunt omnes vnius generis, ad perfundendum animum tanquam illiquefactæ voluptates. IACTATIO, est voluptas gestiens, & se efferēs insolentiùs. Quæ autē libidini subiecta sunt, ea sic definiūt, vt IRA, sit libido puniendi eius, qui videatur læsisse iniuria. EXCANDESCENTIA autem, sit ira nascens, & modò exsistens, quæ θύμωσις Græcè dicitur: ODIVM, ira inueterata: INIMICITIA, ira vlciscendi tempus obseruās: DISCORDIA, ira acerbior, [e] intimo odio, & corde concepta: INDIGEN-

a L. patricidæ.

b v. c. sub metum.

c v. c. maliuolentia.

d v. c. deleniens.

e fort. intimo animo, & corde

GENTIA, *libido inexplebilis:* DESIDERIVM, *libido eius, qui nondum adsit, videndi.* † *Distinguunt illud etiam,*[a] *vt sit libido earum rerum, quæ dicũtur de quodam, aut quibusdam: quæ* κατηγορήματα *dialectici appellant: vt habere diuitias, capere honorès. Indigentia, rerum ipsarum est, vt honorum, vt pecuniæ. Omnium autem perturbationũ fontẽ esse dicunt,* INTEMPERANTIAM: *quæ est à tota mente, & à recta ratione defectio, sic auersa à præscriptione rationis, vt nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. quemadmodum igitur temperantia sedat appetitiones, & efficit, vt hæ rectæ rationi pareant: cõseruatq́; considerata iudicia mentis: sic huic inimica intemperantia, omnem animi statũ inflammat, conturbat, incitat. itaq; & ægritudines, & metus, & reliquæ perturbationes omnes gignũtur ex ea. Quemadmodũ cùm sanguis corruptus est, aut pituita redundat, aut bilis in corpore, morbi, ægrotationesq́; nascuntur: sic prauarum opinionum conturbatio, & ipsarum inter se repugnantia, sanitate animum spoliat, morbisq́.*[b] *perturbat. ex perturbationibus autem primùm morbi conficiuntur, quæ vocant illi*[c] νοσήματα, *eaq́;, quæ sunt eis morbis contraria. quæ habẽt ad res certas vitiosam offensionẽ, atq; fastidiũ: deinde ægrotationes, quæ appellãtur à Stoicis*[d] ἀῤῥωστήματα *huq́; item opposita contrariæ offensiones. hoc loco nimium opera consumitur à Stoicis, maximè à Chrysippo, dum morbis corporum comparatur morborum animi similitudo. qua oratione minimè necessaria prætermissa, ea, quæ rem continent, pertractemus. Intelligatur igitur, perturbationem, iactantib. se opinionibus inconstanter, & turbidè, in motu esse semper. cùm autem hic feruor, concitatioq́; animi*[e] *inueterauit, & tamquam in venis, medullisq́; insederit, tum exsistit & morbus, & ægrotatio, & offensiones eæ, quæ sunt eis morbis, ægrotationibusq́; contrariæ. Hæc, quæ*

† 2

a fort. vt desideriũ, sit earum rerum, quæ dicuntur &c. fort. vt sit earum rerum, quæ dic.

b v.c. conturbat.

c v. c. nosémata.

d v. c. arrhostẽmata,

e L. inueterauerit,

dico, cogitatione quidem inter se differunt, re verò copulata sunt, eaq́ oriuntur ex libidine, & lætitia. nam cùm est concupita pecunia, nec adhibita continuò ratio, quasi quædam Socratica medicina, quæ sanaret eam cupiditatē: permanat in venas, & inhæret in viscerib. illud malum, exsistitq́ morbus, & ægrotatio: quæ auelli inueterata non possunt: eiq́ morbo nomen est auaritia, similiterq́ ceteri morbi: vt gloriæ cupiditas, vt mulierositas, vt ita appellem eam, quæ Græcè φιλογυνεία dicitur, ceteriq́ similiter morbi, ægrotationesq́ nascuntur. quæ autem his sunt contraria, ea nasci putantur à metu, vt odium mulierum, [a] *quale in μισογυνεία est,* † [b] *vt in hominū vniuersum genus, quod accepimus de Timone, qui μισάνθρωπος appellatur: vt inhospitalitas est. quæ omnes ægrotationes animi ex quodam metu nascuntur earum rerum, quas fugiunt, & oderunt. definiunt autem animi ægrotationē, opinationem vehementem de re non expetenda, tanquā valde expetēda sit, inhærentem, & penitus insitam. quod autem nascitur ex offensione, ita definiunt,* [c] *Opinionem vehementem de re nō fugienda, inhærentē, & penitus insitam, tanquā fugienda.* [d] *hæc autē opinatio est, iudicare se scire, quod nesciat. Aegrotationi autē talia quædam subiecta sunt, auaritia, ambitio, mulierositas, peruicacia,* [e] *ligurtio, vinolētia,* [f] *cupedia, & si quæ sunt similia. est autem auaritia, opinatio vehemens de pecunia, quasi valde expetēda sit, inhærēs, & penitus insita. similisq́ est eiusdem generis definitio reliquarum. Offensionum autem definitiones sunt eiusmodi, vt inhospitalitas, sit opinio vehemens valde fugiendum esse hospitem, eaq́ inhærens, & penitus insita. similiter definitur & mulierum odium, vt Hippolyti, & vt Timonis, generis humani. Atque, vt ad* [g] *valetudinis similitudinem* [h] *veniam, eaq́ collatione vtamur aliquādo, sed parciùs, quàm solent Stoici: vt sunt alij ad alios morbos procliuiores:*

a v. c. quale in μισογυνία Atilii est, vt † 3

b L. vt hominum vniuersi generis

c al. Opinationem

d q. v. c. hæc autem opinatio, est iudicatio,

e L. ligurritio, & ita o. v. c.

f al. cuppedia,

g v. c. valitudinis

h v. c. veniamus,

niores: (itaque dicimus grauedinosos quosdam, quosdam torminosos, nõ quia semper sint, sed quia sæpe sint:)[a] alij ad metum, alij ad aliam perturbationem. ex quo in aliis anxietas, vnde anxij, in aliis iracundia dicitur: quæ ab ira differt: estq́; aliud iracundum esse, aliud iratum: vt differt anxietas ab angore. neq; enim omnes anxij, qui anguntur aliquando, neq; anxij, semper anguntur: vt inter ebrietatem, & ebriositatem interest: aliudq́; est esse amatorem, aliud amantem. atq; hæc aliorum ad alios morbos procliuitas latè patet. nam pertinent ad omneis perturbationes. in multis etiam vitiis apparet: sed nomen res non habet. ergo inuidi, &[b] maleuoli, liuidi, & timidi, & misericordes, † quia procliues ad eas perturbationes[c] sunt, non quia semper feruntur: hæc igitur procliuitas ad suum quodq; genus, à similitudine corporis, ægrotatio dicitur, dum ea intelligatur ad ægrotandum procliuitas. sed hæc in bonis rebus, quòd alij ad alia bona sunt aptiores, facilitas nominetur, in malis procliuitas, vt significet lapsionem: in neutris habeat superius nomen. Quo modo autem[d] in corpore morbus, ægrotatio, & vitium: sic in animo. Morbum appellant totius corporis corruptionẽ: Aegrotationem, morbum cum imbecillitate: Vitium, cùm partes corporis inter se dißident. ex quo prauitas membrorum, distortio, deformitas. itaq; illa duo, morbus, & ægrotatio, ex totius[e] valetudinis corporis conquassatione, & perturbatione gignuntur, vitium autem, integra[f] valetudine, ipsum ex se cernitur. sed in animo tantummodò cogitatione possumus morbum ab ægrotatione seiungere. vitiositas autẽ, est habitus, aut affectio in tota vita inconstans, & à se ipsa dissentiens. ita fit, vt in altera, corruptione opinionum morbus efficiatur, & ægrotatio: in altera, inconstantia, & repugnantia. non enim omne vitium parteis habet dissentiẽteis, vt eorum, qui non longè à sapientia absunt, affectio est illa

quidem

a L. sic alij ad metum, &c.

b v. c. maliuoli, & liuidi, & ita L.

† 4

c sunt, non reperitur in v. c.

d v. c. in corpore est morbus, est ægrotatio, est vitium: & ita L.

e v. c. valitudinis

f v. c. valitudine

a al. sibi

quidem discrepans[a] à se ipsa, dum est insipiens, sed non distorta, nec praua. morbi autē, & ægrotationes, partes sunt vitiositatis: sed perturbationes, sint'ne eiusdē partes, quæstio est. vitia enim, affectiones sunt manētes: perturbationes autem, mouentes, vt non possint affectionum manentium partes esse. atq; vt in malis attingit animi naturam corporis similitudo, sic & in bonis. sunt enim in corpore præcipua pulchritudo, vires, valetudo, firmitas, velocitas: sunt item in animo. † [b] Corporis temperatio, cùm ea congruunt inter se, è quibus constamus: sanitas sic animi dicitur, cùm eius iudicia, opinionesq; concordant. eaq; est animi virtus: quam alij ipsam temperantiam dicunt esse, alij obtemperantem temperantiæ præceptis, & eam subsequētem nec habentem vllam speciem suam: sed siue hoc, siue illud sit, in solo esse sapiente. † Est autem quædam animi[c] sanitas, quæ in insipientem etiam cadat, cùm curatione medicorum[d] perturbatio mentis aufertur. Et, vt corporis est quædā apta figura membrorū, cum coloris quadam suauitate: eaq; dicitur pulcritudo: sic in animo, opinionum, iudiciorúmque æquabilitas, & constantia, cum firmitate quadam, & stabilitate virtutem subsequens, aut virtutis vim ipsam cōtinens, pulcritudo vocatur. Itemq; virib. corporis, & neruis, & efficacitati similes similib. quoq. verbis, animi vires nominantur. Velocitas autē coproris, celeritas appellatur: quæ eadē ingenij etiā laus habetur propter animi multarum rerū breui tempore percursionem. Illud, animorum, corporumq; dissimile est, quòd animi valentes morbo tentari non possunt, corpora possunt. sed corporum offensiones sine culpa accidere possunt, animorū non item. Quorum omnes morbi, & perturbationes ex aspernatione rationis eueniunt. itaque in hominibus solùm exsistunt. nam bestiæ simile quiddam faciunt, sed in perturbationes non incidunt. Inter acutos autem, & hebetes interest,

† 5
b L. Et vt corporis est tēperatio, cùm

† 6
c Turnebus legit. insanitas, quæ in sapientem
d q. v. c. conturbatio mentis & ita L.

est, quòd ingeniosi, vt æs Corinthium in æruginem, sic illi in morbum & incidunt tardiùs, & recreantur ocyùs: hebetes non item. Nec verò in omnem morbum, ac perturbationem animus ingeniosi cadit. non enim multa efferata, & immania: quædam autem humanitatis quoq; habent primam speciem, vt misericordia, ægritudo, metus. Aegrotationes autem, & morbi animorum, difficiliùs euelli posse putantur, quàm summa illa vitia, quæ virtutibus sunt contraria: † [a] *morbis enim manentibus, vitia sublata esse non possunt, quia non tam celeriter sanantur, quàm illa tolluntur. Habes ea, quæ de perturbationibus enucleatè disputant Stoici, quæ logica appellant, quia disseruntur subtiliùs. è quibus quoniam tanquam* † [b] *è scrupulosis cotibus enauigauit oratio, reliquæ disputationis cursum teneamus: modò satis illa dilucide dixerimus pro rerum obscuritate. A. Prorsus satis: sed si qua diligentiùs erunt cognoscenda, quæremus aliàs: nunc vela, quæ modò dicebas, expectamus, & cursum. M. Quando & aliis locis de virtute diximus, & sæpe dicendum erit: (pleraq; enim quæstiones, quæ ad vitam, moresq; pertinent, a virtutis fonte ducuntur) quando igitur virtus, est affectio animi constans, conueniensq;, laudabileis efficiens eos, in quibus est, & ipsa per se, sua sponte, separata etiam vtilitate, laudabilis: ex ea proficiscuntur honestæ voluntates, sententiæ: actiones, omnisq; recta ratio: quamquam ipsa virtus breuissimè recta ratio dici potest. huius igitur virtutis contraria est vitiositas. sic enim mâlo, quàm malitiam appellare eam, quàm Græci κακίαν appellant. nam malitia, certi cuiusdam vitij nomen est: vitiositas, omnium. ex qua* [c] *cogitantur perturbationes, quæ sunt, vt paullo antè diximus, turbidi animorum, concitatique motus, auersi à ratione, & inimicissimi mentis, vitæq; tranquillæ. important enim ægritudines anxias, atque acerbas, animosq; affligunt,*

† 7 a fort. morbis enim manentib. vitia sublata esse possunt, quia &c. vel sic: vitiis enim non manentib. morbi sublati esse non possunt, quia non tam, &c.

† 8 b fort. è scrupulosis cotibus

c fort. concitantur fort. agitantur

gunt,

gunt, & debilitant metu. iidem inflammant appetitione nimia: quam tum cupiditatem, tum libidinẽ dicimus, impotentiam quandam animi à temperantia, & moderatione plurimùm dissidentem. quæ si quando [a] adepta est id, quod ei fuerit concupitum, [b] tum fert alacritatem, vt nihil esse cõstet, quod agat: vt ille, qui VOLVPTATEM *animi nimiam, summũ esse errorem arbitratur. eorum igitur malorum in vna virtute posita sanatio est. Quid autem est nõ miserius solùm, sed fœdius etiã, & deformius, quàm ægritudine quis afflictus, [c] debilitatusq́; iacens? cui miseriæ proximus est is, qui appropinquans aliquod malum metuit, exanimatusq́; pendet animi. quam vim significãtes mali, poëtæ impendêre apud inferos saxum Tantalo faciunt, ob scelera, animíque impotentiam, & superbiloquentiam. ea communis pœna stultitiæ est. omnibus enim, quorum mens abhorret à ratione, [d] semper aliquis aliis dolor, aliis terror impendet. atq; vt hæ tabificæ mentis perturbationes sunt, ægritudinem dico, & metum: sic hilariores illæ, cupiditas auidè semper aliquid [e] expetens, & inanis alacritas, id est, lætitia gestiens, non multùm differunt ab amentia. ex quo intelligitur, qualis ille sit, quem tum moderatum, aliâs modestum, & temperantem, aliâs constantem, continentemq́; dicimus. nonnumquam hæc eadem vocabula ad frugalitatis nomẽ, tanquam ad caput, referre volumus. quòd nisi eo nomine virtutes continerentur, numquam illud ita peruulgatum esset, vt iam prouerbij locum obtineret,* HOMINEM FRVGI OMNIA RECTE FACERE. *quod idem cum Stoici de sapiente dicunt, nimis admirabiliter, nimisq́; magnificè dicere videntur. Ergo is, quisquis est, qui moderatione, & constãtia quietus animo est, sibiq́; ipse placatus, vt neq; tabescat molestiis, neq; frangatur timore, nec sitienter quid* [f] *appetens ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deli-*

[a] v. c. adepta fetur id q. fort. adeptu erit id, q.
[b] L. tum ea fertur alacritate, al. tum effertur ea alacritate.
[c] L. debilitatus, iacens? & ita o. v. c.
[d] L. semper aliquis talis terror impendet. & ita fere o. v. c. in quibus sic scriptum est, semper aliquid alis terror imp.
[e] fort. appetens,
[f] q. v. c. expectans ard. al. expetens

deliquescat, is est sapiens, quem quærimus, is est beatus: cui nihil humanarum rerum aut intolerabile ad demittendum animum, aut nimis lætabile ad efferendum videri potest. quid enim videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiusq; mundi nota sit magnitudo? nam quid aut in studiis humanis, aut in tam exigua vita breuitate magnum sapienti videri potest, qui semper animo sic excubat, vt ei nihil improuisum accidere possit, nihil inopinatum, nihil omnino nouum? atq; idem ita acrem in omneis parteis aciem intendit, vt semper videat sedē sibi, ac locum sine molestia, atq; angore viuendi, vt, quemcumque casum fortuna inuexerit, hunc aptè & quietè ferat. quod qui faciet, non ægritudine solùm vacabit, sed etiā perturbationibus reliquis omnibus. his autem vacuus animus, perfectè atq; absolutè beatos efficit: idemq; concitatus, & abstractus ab integra, certaq; ratione, non constantiam solùm amittit, verùm etiam sanitatem. quocirca mollis, & eneruata putanda est Peripateticorum ratio, & oratio, qui perturbari animos necesse esse dicunt. sed adhibent modum quemdam, quem vltra progredi nō oporteat. Modum tu adhibes vitio? an vitium nullum est, non parêre rationi? an ratio parum præcipit, nec bonū illud esse, quod aut cupias ardenter, aut adeptus te efferas insolenter? nec porrò malum, quo aut oppressus iaceas, aut, ne opprimare, mente vix constes? eaq; omnia aut nimis tristia, aut nimis læta errore fieri? qui si error stultis extenuetur die, vt, cùm res eadem maneat, aliter [a] ferat inueterata, aliter recētia: [b] sapientē ne attingat quidem omnino. etenim quis erit tandem modus iste? quæramus enim modum ægritudinis, in qua operæ plurimū ponitur. ægrè tulisse P. Rutilium fratris repulsam consulatus, scriptum apud Fannium est. sed tamen transisse modum videtur, quippe qui ob eam caussam [c] à vita recesserit. moderatiùs igitur ferre debuit.

a L. ferant

b v.c. sapienteis

c sic o.v.c. fort. è vita decesserit.

quid

† 9 quid si, cùm id ferret modicè, mors liberorum accessisset? † nata esset ægritudo noua,[a] sed ea modica: magna tamen facta esset[b] accessio. Quid, si deinde dolores graues corporis, si bonorum amissio, si cæcitas, si exsilium; si pro singulis malis ægritudines accederent? summa ea fieret, quæ non sustineretur. qui modum igitur vitio quærit, similiter facit, vt si posse putet eum, qui se[c] è Leucade præcipitauerit, sustinere se, cùm velit. vt enim id non potest: sic animus perturbatus, & incitatus nec cohibere se potest, nec, quo loco vult, insistere omnino: quæq; crescentia perniciosa sunt, eadem sunt vitiosa nascentia. ægritudo autem, ceteræq; perturbationes amplificatæ, certè pestiferæ sunt. igitur etiã susceptæ, continuò in magna pestis parte versantur. etenim ipsæ se impellunt, vbi semel à ratione discessum est: ipsaq; sibi imbecillitas indulget, in altumq; prouehitur imprudens, nec reperit locum consistẽdi. quamobrem nihil interest, vtrùm moderatas perturbationes approbent, an moderatam iniustitiam, moderatam ignauiam, moderatam intemperantiam. qui enim vitiis modum apponit, is partem suscipit vitiorum. quod cùm ipsum per se odiosum est, tum eo molestius, quia sunt in lubrico,[d] incitataq; semel † in procliue labuntur, sustinerią; nullo modo possunt. Quid? † 10 quòd idẽ Peripatetici perturbationes istas, quas nos exstirpandas putamus, non modò naturaleis esse dicũt, sed etiam vtiliter à natura datas? quorum est talis oratio. Primùm multis verbis iracundiam laudant: COTEM fortitudinis esse dicunt, multoq; & in hostem, & in improbum ciuem vehementiores iratorum impetus esse: leueis autem ratiũculas eorum, qui ita cogitarent: prœlium rectum est hoc fieri: conuenit dimicare pro legibus, pro libertate, pro patria. hæc nullã habẽt vim, nisi ira excanduit fortitudo. nec verò de bellatoribus solùm disputant. imperia seueriora nulla esse putant sine aliqua acerbitate iracundiæ: oratorem

a fort. nec ea modica: aut etiã si modica, magna tamen, &c.
b q. v. c. accessione.
c v. c. è Leucata.
d fort. incitataq; semel, procliue labuntur,

rem denique non modò accusantem, sed ne defendentem quidem probant [a] sine aculeis iracundiæ. quæ etiam si non adsit, tamen verbis, atque motu simulandam arbitrantur, vt auditoris iram oratoris incendat actio. virum denique videri negant, qui irasci nesciat. eamq́; quam lenitatem nos dicimus, vitioso [b] lentitudinis nomine appellant. nec verò solùm hanc libidinem laudant (est enim ira, vt modò definiui, vlciscendi libido) sed illud ipsum genus vel libidinis, vel cupiditatis ad summam vtilitatem esse dicunt à natura datum: nihil enim quemquam, nisi quod libeat, præclarè facere posse. noctu ambulabat in publico Themistocles, quòd somnum capere non posset: quærentibúsque respondebat, Miltiadis [c] trophæis se è somno suscitari. cui non sunt audita Demosthenis vigiliæ? qui dolere se aiebat, si quando opificum antelucana victus esset industria. philosophiæ deniq; ipsius principes numquam in suis studiis tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuissent. vltimas terras lustrasse Pythagoram, Democritum, Platonem accepimus. vbi enim quid esset, quod disci posset, eò veniẽdum iudicauerunt. num putamus hæc fieri sine summo cupiditatis ardore potuisse? ipsam ægritudinem, quam nos vt tætram, & immanem beluam, fugiẽdam esse diximus, nõ sine magna vtilitate à natura dicunt constitutam, vt homines castigationibus, reprehensionibus, ignominiis affici se in delicto dolerent. impunitas enim peccatorum data videtur eis, qui & ignominiam, & infamiam ferunt sine dolore. morderi est melius conscientia. [d] ex quo est illud è vita ductum ab Afranio. nam cùm dissolutus filius, heu me miserũ, [e] dixisset: tũ seuerus pater,

Dummodò doleat aliquid, doleat [f] quod lubet.

Reliquas quoque parteis ægritudinis, vtileis esse dicunt, misericordiam ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum subleuandas: ipsum illud æmulari, obtrectare,

a al. sine stimulis

b al. lenitudinis mendosè.

c L. tropæis

d L. ex quo est illud scitè dictum ab Afr.

e verbum, dixisset, non est in v.c.

f al. quidlibet

trectare, non esse inutile, cùm aut se non idem videat consecutum, quod alium, aut alium idem, quod se: metum vero si quis sustulisset, omnem vitæ diligentiam sublatam fore, quæ summa esset in eis, qui leges, qui magistratus, qui paupertatem, qui ignominiam, qui mortem, qui dolorem timerent. hæc tamen ita disputant, vt resecanda esse fateantur, euelli penitus dicant nec posse, nec opus esse: vt in omnibus ferè reb. mediocritatem esse optimam existiment. quæ cum exponunt, nihilne tibi videntur, an aliquid dicere? A. Mihi verò dicere aliquid: itaq; exspecto, quid ad ista. M. Reperiam fortasse: sed illud antè vidésne, quanta fuerit apud Academicos verecundia? planè enim dicunt quod ad rem pertineat. Peripateticis respondetur à Stoicis, digladientur illi, per me licet: cui nihil est necesse, nisi vbi sit illud, quod verisimillimũ videatur, [a] inquirere. quid est igitur, quod occurrat in hac quæstione, è qua possit attingi aliquid verisimile, quo longiùs mens humana progredi non potest? definitio perturbationis: qua rectè Zenonem vsum puto. ita enim definit, vt perturbatio sit [b] aduersa ratione, contra naturam, animi commotio: vel breuiùs, vt perturbatio sit appetitus vehementior: vehementior autem intelligatur is, qui procul absit à naturæ constantia. Quid ad has definitiones possim dicere? atqui hæc pleraque, sunt prudenter, acutéq; differentium. illa quidem ex rhetorum pompa, ardores animorum, cotesq; virtutum. an verò vir fortis, nisi stomachari cœperit, non potest fortis esse? [c] gladiatorum id quidem. quamquam in eis ipsis videmus sæpe constantiam. colloquuntur, [d] congrediuntur, aliquid postulant, vt magis placati quàm irati esse videantur. sed in illo genere sit sanè [e] Pacideianus aliquis hoc animo, vt narrat Lucilius,

Occidam illum equidem, & vincam, si id quæritis, inquit,

[a] v. c. anquirere. & ita L.

[b] L. auersa à ratione, al. aduersa rationi,

[c] v. c. gladiatorium id quidem. & ita L.

[d] v. c. congrediuntur, queruntur, aliquid post

[e] v. c. & L. Placideianus

Verùm

Verùm illud credo fore, in os priùs accipiam ipse,
† Quàm gladiũ in stomacho,[a] sura, ac pulmonibus sisto, † 12
Odi hominem: iratus pugno: nec longius quidquam a L. Lura, ac pulm.
Nobis, quàm dextræ gladium dum accommodet alter:
Vsque adeò studio, atq; odio illius, efferor ira.

At sine hac gladiatoria iracundia videmus progredientem apud Homerum Aiacem multa cum hilaritate, cùm depugnaturus esset cũ Hectore: cuius, vt arma sumpsit, ingressio lætitiam attulit sociis, terrorem autem hostibus: vt ipsum Hectorem, quemadmodum est apud Homerum, toto pectore trementem prouocasse ad pugnam pœniteret. Atq; hi collocuti inter se priusquàm manum cõsererent, leniter & quietè, nihil ne in ipsa quidem pugna iracundè, rabiosèue fecerunt. ego ne Torquatum quidem illum, qui hoc cognomen inuênit, iratum existimo Gallo torquem detraxisse: nec Marcellum apud Clastidium ideò fortem fuisse, quia fuerit iratus. De Africano quidem, quia notior est nobis propter recentem memoriam, vel iurare possum, non illum iracundia tum inflammatum fuisse, cùm in acie M. Halienum Pelignum scuto protexit, gladiumq; hosti in pectus infixit. de L. Bruto fortasse dubitarim, an propter infinitum odium tyrãni effrenatiùs in Aruntem inuaserit. video enim vtrumq; cõminus ictu cecidisse contrario. Quid igitur huc adhibetis iram? an fortitudo, nisi insanire cœperit, impetus suos non habet? quid? Herculẽ, quem in cælum ista ipsa, quam vos iracundiam esse vultis, sustulit fortitudo, iratúmne censes conflixisse [b] cum Erymanthio apro, aut leone Nemeæo? an etiã Theseus Marathonij tauri cornua comprehendit iratus? vide, ne fortitudo minimè sit rabiosa, sitq; iracundia tota leuitatis. neq; enim est illa fortitudo, quæ rationis expers est. Contemnendæ sunt humanæ res: negligenda mors est: patibiles & dolores, & labores putandi. Hæc cùm constituta sint iudicio, atq; sententia,

b al. cum apro Acrimanthio,

tum est robusta illa, & stabilis fortitudo: nisi fortè quæ vehementer, acriter, animosè fiunt, iracũdè fieri suspicamur. Mihi verò ne Scipio quidem ille, pontifex maximus, qui hoc Stoicorum verum esse declarauit,[a] numquam iratum esse sapientem: iratus videtur fuisse Ti. Graccho, tum, cùm consulem languentem reliquit, atque ipse priuatus, vt si consul esset, qui remp. saluam esse vellet, se sequi iussit. Nescio, ecquid ipsi nos fortiter in rep. fecerimus. si quid fecimus, certè irati non fecimus. An est quidquam similius insaniæ, quàm ira? quam bene Ennius initium dixit insaniæ. Color, vox, oculi, spiritus, impotentia dictorum, atque factorum, quam partem habent sanitatis? quid Achille Homerico fœdius? quid Agamemnone, in iurgio? nam Aiacem quidem ira ad furorem, mortemq́ perduxit. Non igitur desiderat fortitudo aduocatam iracundiam. Satis est instructa, armata, parata per sese. Nam isto modo quidem licet dicere, vtilem vinolentiam ad fortitudinem, vtilem etiam dementiam, quòd & insani, & ebrij multa faciunt sæpe vehementiùs. Semper Aiax fortis: fortissimus tamen in furore.

a o.v.c. numquam priuatum esse sapientem: & ita L.

Nam facinus fecit maximum, cùm, Danais inclinãtib.,
[b]Summam rem perfecit manus, prœlium cùm restituit insaniẽs.

Dicamus igitur vtilẽ insaniã. tracta definitionem fortitudinis: intelliges, eam stomacho non egere. fortitudo est igitur,[c] animi affectio legi summæ † in perpetiendis[d] rebus obtemperans, vel conseruatio stabilis iudicij in eis rebus, quæ formidolosæ videntur, subeundis, & repellendis, vel scientia rerũ formidolosarum,[e] contrariarúmque, aut omnino negligendarum, conseruans earum rerum stabile iudicium: vel breuiùs, vt Chrysippus. nam superiores definitiones erat Sphæri, hominis in primis bene definientis, vt putant Stoici: sunt enim omnino omnes ferè similes: sed declarant communeis notiones, alia magis alia.

b L. Summam rem erexit, prœlium cùm rest. ins.
c v. c. affectio animi, legi
† 13
d L. dolorib.
e L. contrariarumq́ue aut perterẽdarum, aut omnino negl. & ita duo v. c.

Quo modo igitur Chrysippus? fortitudo est, inquit, scientia [a] *perferendarum rerum, vel affectio animi in patiendo, ac perferendo, summæ legi parens sine timore.* † [b] *Licet enim insectemur istos, vt Carneades solebat: metuo, ne soli philosophi sint. Quæ enim istarum definitionum non aperit notionem nostram, quã habemus omnes de fortitudine, tectam, atq; inuolutam? qua aperta, quis est, qui aut bellatori, aut imperatori, aut oratori quærat aliquid, neq; eos existimet sine rabie quidquam fortiter facere posse?* [c] *Quid Stoici, qui omneis insipienteis insanos esse dicunt, nónne ista colligunt? remoue perturbationes, maximeq; iracundiam: iam videbuntur monstra dicere. Nunc autem ita disserunt, sic se dicere, omneis stultos insanire, vt malè olere omne cœnum. At non semper. Commoue: senties. Sic iracundus non semper iratus est. Lacesse: iam videbis furentem. Quid? ista bellatrix iracundia, cùm domum rediit, qualis est cum vxore? cum liberis? cum familia? an tum quoq; est vtilis? est igitur aliquid, quod conturbata mens meliùs possit facere, quàm constans? an quisquam potest sine perturbatione mentis irasci? bene igitur nostri, cùm omnia essent in morbis vitia, quòd nullum erat iracundia fœdius, iracundos solos, morbosos nominauerunt. Oratorem verò irasci minimè decet: simulare non dedecet. An tibi irasci tum videmur, cùm quid in caussis acriùs, & vehementiùs dicimus? quid? cùm iam rebus transactis, & præteritis orationes scribimus, num irati scribimus?*

Ecquis hoc animaduertit? Vincite. Num aut egisse vmquam iratum Aesopum, aut scripsisse existimamus iratum [d] *Accium? aguntur ista præclarè, & ab oratore quidem meliùs, si modò est orator, quàm ab vllo histrione: sed aguntur leniter, & mente tranquilla. Libidinem verò laudare, cuius est libidinis? Themistoclem, & Demosthenem mihi profertis: additis Pythagorã, Democritum,*

a fort. perferendorum laborum,

† 14 bv.c. Quamuis licet insectemur istos,

c L. Quid? Stoici, qui omneis, &c.

d L. Attium?

† 15 *Platonem. Quid? vos studia, libidinem vocatis? † quæ vel optimarum rerum, vt ea sunt, quæ profertis, sedata tamen & tranquilla esse debent. Iam ægritudinem laudare, vnam rem maximè detestabilẽ, quorum est tandem philosophorum?* [a] *At commodè dixit Afranius.*

Dummodo doleat aliquid, doleat [b] *quod libet.*

Dixit enim de adolescente perdito, ac dissoluto: nos autem de constanti viro, ac sapienti quærimus. Et quidem illam ipsam iram centurio habeat, aut signifer, vel ceteri, de quibus dici non necesse est, ne rhetorum aperiamus mysteria. vtile est enim [c] *vti motu animi, qui vti ratione non potest: nos autem, vt testificor sæpe, de sapiente quærimus. At etiã æmulari vtile est, obtrectare, misereri. Cur misereare potiùs, quàm feras opem, si id facere possis? an sine misericordia liberales esse non possumus? non enim suscipere ipsi ægritudines propter alios debemus: sed alios, si possumus, leuare ægritudinẽ. Obtrectare verò alteri, aut illa vitiosa æmulatione, quæ riualitati similis est, æmulari, quid habet vtilitatis, cùm sit æmulãtis, angi alieno bono, quod ipse non habeat:* [d] *obtrectantis autem alieno bono, quòd id etiam alius habeat? quis id approbare possit, ægritudinem suscipere* [e] *pro experientia, si quid habere velis? nam solum habere velle,* [f] *summa demẽtia est. Mediocritates autem malorum quis laudare rectè possit? quis enim potest, in quo libido, cupiditásve sit, non libidinosus & cupidus esse? in quo ira, non iracundus? in quo angor, non anxius? in quo timor, non timidus? libidinosum igitur, & cupidum, & iracundum, & anxium, & timidum censemus esse sapiẽtem? de cuius excellentia multa quidem dici quamuis fusè, lateq́;* [g] *possint: sed breuissimè illo modo,* SAPIENTIAM *esse rerum diuinarum, & humanarũ scientiam, cognitionemq́;, quæ caussa cuiusque rei sit. ex quo efficitur, vt diuina imitetur, humana omnia inferiora virtute*

ducat,

a v. c. Quàm comm.
b al. quidlibet
c fort. eum vti motu
d L. obtrectantis autem, angi alieno bono, quod, &c. & ita v. c.
e ἀντὶ τῆς πείρας,
f al. summæ dementiæ.
g al. possunt:

ducat.[a] *In hunc tu igitur, tanquam in mare, quod est ventis subiectum, perturbationem cadere tibi dixisti videri? quid est, quod tantam grauitatem, cōstantiámque perturbet? an improuisum aliquid, atq; repentinum? quid potest accidere tale ei, cui nihil subitum est, quod homini euenire possit? Nam quid aiunt nimia resecari oportere, naturalia relinqui: quid tandem potest esse naturale, quod idem nimiùm esse possit? sunt enim omnia ista ex errorum orta radicibus. Quæ euellenda, & extrahenda penitus, non circumcidenda, nec amputanda sunt. Sed quoniam suspicor te non tam de sapiente, quàm de te ipso quærere (illū enim putas omni perturbatione esse liberum; te vis) videamus, quanta sint, quæ à philosophia remedia morbis animorum adhibeantur. est enim quædam medicina certè: nec tam fuit hominum generi infensa, atq; inimica natura, vt corporibus tot res salutares, animis nullam inuenerit. De quibus est hoc etiam merita meliùs, quòd corporum adiumenta adhibentur extrinsecus, animorum salus inclusa in his ipsis est. Sed quo maior est in eis præstantia, & diuinior, eo maiore indigent diligentia.* † *Itaque*[b] *bene adhibita ratio cernit, quid optimum sit: neglecta, multis implicatur erroribus. Ad te igitur mihi iam conuertenda omnis oratio est. simulas enim quærere te de sapiente: quæris autem fortasse de te. Earum igitur perturbationum, quas exposui, variæ sunt curationes. nam neq; omnis ægritudo vna ratione sedatur. alia est enim lugenti, alia*[c] *miseranti, alia inuidenti adhibenda medicina.*[d] *est enim in omnibus quattuor perturbationibus illa distinctio, vtrùm ad vniuersam perturbationem, quæ est aspernatio rationis, aut appetitus vehementior: an ad singulas, vt ad metum, libidinem, reliquasq; meliùs adhibeatur oratio. & vtrùm illúdne non videatur ægrè ferēdum, ex quo suscepta sit ægritudo,* † *an omnium rerum tollenda omnino ægritudo: vt si quis ægrè*

a al. In hanc

† 16

b al. benè habita ratio

c fort. misedenti,

d o. v. c. est etiā in omnib. & ita L.

† 17

ferat, se pauperem esse, ídne disputes, paupertatem malum non esse: an hominem ægrè ferre nihil oportere. nimirum hoc melius: ne, si fortè de paupertate non persuaseris, sit ægritudini concedendum: ægritudine autem sublata, propriis rationibus, quibus heri vsi sumus, quodā modo etiam paupertatis malum tollitur. Sed omnis eiusmodi perturbatio, animi placatione abluatur illa quidem, cùm doceas, nec bonum illud esse, ex quo lætitia, aut libido oriatur: nec malum, ex quo aut metus, aut ægritudo: veruntamen hæc est certa, & propria sanatio, si doceas, ipsas perturbationes per se esse vitiosas, nec habere quidquam aut naturale, aut necessarium: vt ipsam ægritudinem leniri videmus, cùm [a] obiicimus mærentibus imbecillitatem animi effæminati, cumq́ue eorum grauitatem, constantiamq́ue laudamus, qui non turbulentè humana patiantur. quod quidem solet eis etiam accidere, qui illa mala esse censent, ferenda tamen æquo animo arbitrantur. putat aliquis voluptatem esse bonum: alius autem pecuniam: tamen & ille ab intemperantia, & hic ab auaritia auocari potest. illa autem altera ratio, & oratio, quæ simul & opinionem falsam tollit, & ægritudinem detrahit, est ea quidem vtilior, sed rarò proficit, [b] neque ad vulgus adhibenda. Quædam autem sunt ægritudines, quas leuare illa medicina nullo modo possit: vt si quis ægrè ferat, nihil in se esse virtutis, nihil animi, nihil officij, nihil honestatis: propter mala is quidem angatur, sed alia quædam ad eum sit admouenda curatio, & talis quidem, quæ possit esse omnium, etiam de ceteris rebus discrepantium philosophorum. inter omneis enim conuenire oportet, commotiones animorum, à recta ratione auersas, esse vitiosas, † vt, [c] etiam si nec mala sint illa, quæ metum, ægritudinémve, nec bona, quæ cupiditatem, lætitiámve moueant, tamen sit vitiosa ipsa commotio. cōstantem enim volumus quendam, sedatum, grauem, † humana omnia pre-

a v. c. obicimus

b o. v. c. neque est ad vulgus adhib. & ita L.

† 18

c L. etiam si & mala sint illa, quæ metum, ægrit. ue, & bona. quæ c.

† 19

prementem illum esse, quem magnanimum, & fortem virum dicimus. talis autem nec mærens, nec timens, nec cupiens, nec gestiens esse quisquam potest. eorum enim hæc sunt, qui euentus humanos, superiores, quàm suos animos esse ducunt. quare omnium philosophorum, vt antè dixi, vna ratio est medendi, vt nihil, quale sit illud, quod perturbet animum, sed de ipsa sit perturbatione dicendum. itaq; primùm in ipsa cupiditate, cùm id solum agitur, vt ea tollatur, nõ est quærendum, bonum illud, nécne sit, quod libidinem moueat: sed libido ipsa tollenda est: vt siue, quod honestum est, id sit summũ bonum, siue voluptas, siue horum vtrumq; coniunctum, siue illa tria genera bonorum, tamen, etiam si virtutis ipsius vehementior appetitus sit, eadem sit omnibus ad deterrendum adhibenda oratio. continet autem sedationem animi, humana in conspectu posita natura: quæ quo faciliùs expressa cernatur, explicanda est oratione communis condicio, lèxq; vitæ. Itaque non sine caussa cùm Orestem fabulam doceret Euripides: primos [a] treis versus reuocasse dicitur Socrates:

[b] Neq; tam terribilis vlla fando oratio est,
† [c] Neq; sors, neq; ira cælitum inuectum malum,
Quod non natura humana patiendo [d] ferat.

Est autem vtilis ad persuadendum, ea, quæ acciderunt, ferri & posse, & oportere, enumeratio eorum, qui tulerũt. etsi ægritudinis sedatio & hesterna disputatione explicata est, & in Consolationis libro, quem in medio (non enim sapientes eramus) mærore, & dolore conscripsimus: quódque vetat Chrysippus, ad recenteis quasi tumores animi, remedium adhibere, id nos fecimus, naturæq; vim attulimus, vt magnitudini medicinæ doloris magnitudo concederet. Sed ægritudini, de qua satis est disputatum, finitimus est metus. De quo pauca dicenda sunt. Est enim metus, vt ægritudo, præsentis: sic ille, futuri mali. Itaq; nonnulli

a v.c. tris
b Οὐκ ἔστιν οὐδὲν δεινὸν ὧδ' εἰπεῖν ἔπος, Οὐδὲ πάθος, οὐδὲ ξυμφορὰ θεήλατος, Ἧς οὐκ ἂν ἄραιτο ἄχθος ἀνθρώπου φύσις.
† 20
c q.v.c. Neque fors, mēdosè.
d L. ecferat. ex v. c.

nulli ægritudinis partem quandam, metum esse dicebant. alij autem metum, præmolestiam appellabant, quod est quasi dux consequentis molestiæ. Quibus igitur rationibus instantia feruntur, eisdē contemnuntur sequentia. nam videndum est in vtris[que], ne quid humile, summissum, molle, effæminatum, fractum, abiectum[que] faciamus. Sed quamquam de ipsius metus inconstantia, imbecillitate, leuitate dicendum est: tamē multum prodest, ea, quæ metuuntur, ipsa [a] contemnere Itaque, siue casu accidit, siue consilio, percommodè factum est, quòd eis de rebus, quæ maximè metuuntur, de morte, & de dolore, primo, & proximo die disputatū est. Quæ si probata sunt, metu magna ex parte liberati sumus. Ac de malorum opinione, hactenus. Videamus nunc de bonorum, id est, de lætitia, & de cupiditate. Mihi quidem in tota ratione ea, quæ pertinet ad animi perturbationem, vna res videtur caussam [b] continere, omneis eas esse in nostra potestate, omneis iudicio susceptas, omneis voluntarias. Hic igitur error est eripiendus, † hæc detrahenda opinio: at[que] vt in malis opinatis, tolerabiliora: sic in bonis, sedatiora sunt efficienda ea, quæ magna, & lætabilia dicuntur. At[que] hoc quidem commune malorum, & bonorum: vt, si iam difficile sit persuadere, nihil earum rerum, quæ perturbēt animum, aut in malis, aut in bonis esse habendum, tamen alia ad alium motum curatio sit adhibenda, alia[que] ratione [c] maleuolus, alia amator, alia rursus anxius, alia timidus, corrigendus. at[que] erat facilè, sequentem eam rationem, quæ maximè probatur de bonis, & malis, negare vmquam lætitia affici posse insipientem, quòd nihil vmquam haberet boni Sed loquimur nunc more communi. Sint sanè ista bona, quæ putantur, honores, diuitiæ, voluptates, cetera[que]: tamen in eis ipsis potiundis exsultans, gestiens[que] lætitia, turpis est: vt, si ridere concessum sit, vituperetur tamen cachinnatio. eodem

enim

a v. c. contempnere. mendosè.

b συνέχειν,

‡ 21

c v. c. maliuolus,

enim vitio est effusio animi in lætitia, quo, in dolore, contractio: eademq́ leuitate cupiditas est in appetendo, qua, lætitia, in fruendo: & vt nimis afflicti molestia,[a] sic animi elati lætitia, iure iudicantur leues. & cùm inuidere, ægritudinis sit:[b] malis autem alienis voluptatem capere, lætitiæ: vtrumq́ immanitate, & feritate quadam proponenda, castigari solet. Atque vt[c] confidere decet, timere non decet: sic gaudere decet, lætari non decet: quoniam docendi caussa à gaudio lætitiam distinguimus. Illud iam suprà diximus, fieri contractionem animi rectè numquam posse, elationem posse: aliter enim Næuianus ille gaudet Hector,

a v. c. sic nimis elati

b ἐπιχαιρεκακεῖν.

c fort. diffidere

Lætus sum
Laudari me abs te, pater, laudato viro: *aliter ille apud Trabeam Chærea,*

Lena[d] delinita argento nutum obseruabit meum,
Quid velim, quid studeam: adueniens digito impellam ianuam:
Fores patebũt. de improuiso Chrysis me vbi adspexerit,
Alacris obuiam mihi veniet, complexum exoptãs meũ,
Mihi se dedet: *Quàm hæc pulchra putet, ipse iam dicet,*
Fortunam ipsam anteibo fortunis meis.

d al. delenita

Hæc lætitia quàm turpis sit, satis est diligenter attendentem penitus videre. Et vt turpes sunt, qui efferunt se lætitia tum, cùm fruuntur Venereis voluptatibus: sic flagitiosi, qui eas inflammato animo concupiscunt. Totus verò iste, qui vulgò appellatur amor, (nec, hercule, inuenio, quo nomine alio possit appellari) tantæ leuitatis est, vt nihil videam, quod putem conferendum. Quem Cæcilius,

[e]— deum qui non summum putet,
Aut stultum, aut rerum esse imperitum existimet:
Cui in manu sit, quem esse dementem velit,
Quem sapere, quem sanari, quem in morbum iniici,

e sic Eurip. Ἔρωτα δ' ὅστις μὴ θεὸν κρίνει μέγαν, Καὶ τῶν ἁπάντων δαιμόνων ὑπέρτατον, Ἢ σκαιός ἐστιν, ἢ καλῶν ἄπειρος, ὡς Οὐκ οἶδε τῶν μέγιστον ἀνθρώποις θεόν.

Quem

a L. quem arcessiri, & ita o.v.c.

Quem contrà amari,[a] quem accersiri, quem expeti.

O præclaram emendatricem vitæ, poëticam: quæ amorem, flagitij, & leuitatis auctorem, in concilio deorum collocandum putet. De comœdia loquor: quæ, si hæc flagitia non probaremus, nulla esset omnino. Quid autem ex tragœdia princeps ille Argonautarum?

b Euripid. ὡς ἔρως σ' ἠνάγκασε Πόνων ἀφύκτων τοὐμὸν ἐκσῶσαι δέμας.

c v.c. excitauit incendia! & ita L.

[b] Tu m' amori' magis, quàm honoris seruauisti gratia.

Quid ergo? hic amor Medeæ quanta miseriarum[c] incendia excitauit! atque ea tamen apud alium poëtam patri dicere audet se coniugem habuisse

Illum, amor quem dederat, qui plus pollet, potiorq́ue est patre.

Sed poëtas ludere sinamus, quorum fabulis in hoc flagitio versari ipsum videmus Iouem. Ad magistros virtutis, philosophos veniamus: qui amorem negant stupri esse, & in eo litigant cum Epicuro, non multùm, vt opinio mea fert, mentiente. quis est enim amor iste amicitiæ? cur neque deformem adolescentem quisquam amat, neque formosum senem? mihi quidem hæc in Græcorum gymnasiis nata cõsuetudo videtur: in quibus isti, liberi, & concessi sunt amores. Bene igitur Ennius,

d v.c. ciuis

Flagitij principium est nudare inter[d] ciueis corpora.

Qui vt sint, sicut fieri posse video, pudici, solliciti tamen, & anxij sunt: eoq́ue magis, quòd seipsi continent, & coërcent. Atque, vt muliebreis amores omittam, quibus maiorem licentiam natura concessit: quis aut de Ganymedis raptu dubitat, quid poëtæ velint: aut non intelligit, quid apud Euripidem & loquatur, & cupiat Laius? quid deniq́ue homines doctissimi, & summi poëtæ de seipsis, & carminib. edant, & cantibus? fortis vir in sua rep. cognitus, quæ de iuuenum amore scripsit Alcæus? nam Anacreontis quidem tota poësis est amatoria. Maximè verò omnium flagrasse amore Rheginum Ibicum, apparet ex scriptis. Atq́ue horum

omnium libidinosos esse amores videmus. Philosophi sumus exorti, & auctore quidem [a] nostro Platone, quem non iniuria Dicæarchus accusat, qui amori auctoritatem tribueremus. Stoici verò & sapientem amaturum esse dicũt: & amorem ipsum, conatum amicitiæ faciundæ ex pulcritudinis specie definiunt. qui si quis est in rerum natura sine sollicitudine, sine desiderio, sine cura, sine suspirio: sit sanè. vacat enim omni libidine. hæc autem de libidine oratio est. sin autem est aliquis amor, vt est certè, qui nihil absit, aut non multùm ab insania, qualis in Leucadia est:

a prouocabulum, nostro, nõ habent v.c. nec agnoscit L.

Si quidem sit quisquam deus, cui ego sim curæ.

At id erat deis omnibus curandum, quemadmodum hic frueretur voluptate amatoria.

Heu me infelicem.

Nihil verius. Probè & ille,

Sanúsne es, qui temere lamentare?

Sic insanus suis etiam videtur. At quas tragœdias efficit?

Te Apollo sancte, fer opem, téque omnipotẽs Neptune,
inuoco, Vosq; adeò venti.

Mundum totum se ad amorem suum subleuandũ conuersurum putat: Venerem vnam † excludit, [b] vt iniquam. † 22

b al. vt nequam

Nam quid ego te appellem Venus?

Eam præ libidine negat curare quidquam. quasi verò ipse non propter libidinem tanta flagitia & faciat, & dicat. Sic igitur affecto hæc adhibenda curatio est, vt & illud, quod cupiat, ostendat quàm leue, quàm contemnendum, quàm nihil sit omnino, quam facilè vel aliundè, vel alio modo perfici, vel omnino negligi possit. Adducendus est etiam nonnumquam ad alia studia, sollicitudines, curas, negotia. Loci deniq; mutatione, tãquam ægroti nõ conualescentes, sæpe curandus est. Etiam nouo quodam amore veterem amorem tanquã clauo clauum [c] eiiciendũ putant, maximè autem admonendus, quãtus sit furor amoris. omnibus

c v. c. eiciendum p.

nibus

nibus enim ex animi perturbationibus est profectò nulla vehementior: vt, si iam ipsa illa accusare nolis, stupra dico, & corruptelas, & adulteria, incesta denique, quorum omniũ accusabilis est turpitudo: sed vt hæc omittamus, perturbatio ipsa mentis in amore, fœda per se est, nam vt illa prætercam, quæ sunt furoris: hæc ipsa per sese quam habent leuitatem, quæ videntur esse mediocria?

-- iniuriæ
Suspiciones, inimicitiæ, induciæ,
Bellum, pax rursum. Incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quàm si des operam, vt cum ratione insanias.

Hæc inconstãtia, mutabilitasq́; mentis quem nõ ipsa prauitate deterreat? est enim illud, quod in omni perturbatione dicitur; demonstrandum, nullam esse nisi opinabilem, nisi iudicio susceptam, nisi voluntariam. etenim si naturalis amor esset: & amarent omnes,[a] *& amarẽtur, & semper amarent, & idem amarent, neq; alium pudor, alium cogitatio, alium satietas deterreret. Ira verò*[b] *quamquam diu perturbat animum, dubitationem insaniæ non habet: cuius impulsu exsistit etiam inter fratres tale iurgium:*

Quis homo te exsuperauit[c] *vmquã gentiũ impudẽtia?*
Quis autem malitia te? Nosti quæ sequuntur.

alternis enim versibus intorquentur inter fratres grauissimæ contumeliæ: vt facilè appareat, Atrei filios esse, eius, qui meditatur pœnam in fratrem nouam.

Maior mihi moles, maius miscendum malum,
Qui illius acerbum cor contundam, & comprimam.

[d] *Quæ igitur hæ erunt moles? audi*[e] *Thyestem ipsum:*

Impius hortatur me frater, † vt meos malis miser
[f] *Manderem natos.*

Eorum viscera apponit; † quid est enim,[g] *quò non progrediatur eodem ira, quò furor? Itaque iratos propriè dicimus*

exisse

a hoc totũ, & amarẽtur. non habent libri manusc. neque agnoscit L.
b L. quamdiu perturb v. c. Ira verò, quæ quamdiu perturb.
c al. vsquam
d L. Quæ igitur hæc erit moles?
e al. Thyestam
† 23
f L. Mandem
† 24
g L. quò non progrediatur ira? eodem, quo furor? Itaq. al. quo nõ progrediatur eorum ira?

exisse de potestate, id est de consilio, de ratione, de mente. horum enim potestas in totum animum esse debet. his[a] autem sunt subtrahendi, in quos impetum conantur facere, dum se ipsi colligant (quid est autem se ipsum colligere, nisi dissipatas animi parteis rursum in suum locum cogere?) [b] aut rogandi sunt, orandiq́ue, vt, si quam habent vlciscendi vim, differant in tempus aliud, [c] dum deferuescat ira. Deferuescere autem certè significat ardorem animi inuita ratione excitatum. Ex quo illud laudatur Architæ: qui cùm villico factus esset iratior, Quo te modo, inquit, accepissem, nisi iratus essem? Vbi sunt ergo isti, qui iracundiam vtilem dicunt? [d] Potest vtilis esse insania? At naturalis est. An quidquã esse potest secundum naturam, [e] quod sit repugnante ratione? quo modo autem, si naturalis esset ira: aut alius alio magis iracundus esset: aut finem haberet † priùs, quàm esset vlta, vlciscendi libido: aut quemquam pœniteret, quod fecisset per iram? vt Alexandrum regem videmus: qui cùm interemisset Clytum, familiarem suum, vix à se manus abstinuit: tanta vis fuit pœnitendi. quibus cognitis, quis est, qui[f] dubitet, quin hic quoque motus animi, sit totus opinabilis, ac voluntarius? quis enim dubitarit, quin ægrotationes animi, qualis est auaritia, gloriæ cupiditas, ex eo, quòd magni æstimetur ea res, ex qua animus ægrotat, oriantur? vnde intelligi debet, perturbationẽ quoque omnem, esse in opinione. Et, si fidentia, id est, firma animi confisio, scientia quædam est, & opinio grauis, non temere [g] assentiens: metus quoq́ue, est diffidentia exspectati, & impendentis mali. Et, si spes, est exspectatio boni: mali exspectationem esse necesse est, metum. Vt igitur metus, sic reliquæ perturbationes sunt in malo. Ergo vt constantia, scientiæ: sic perturbatio, erroris est. Qui autem natura dicuntur iracũdi, aut misericordes, aut inuidi, aut tale quid, [h] ij sunt eiusmodi constituti, quasi mala valetudine animi: sanabi-

a al. aut

b o. v. c. aut rogandi, orandiq. sunt, vt, si q.

c q v. c. dum deferuiscat ira. Deferuiscere, &c.

d v. c. Potest vtilis esse insania? aut naturale quidquam est, & secundum naturam, quod sit repug. rat.

e al. quod sit

† 25

f q. v. c. dubitat, q. non pl.

g al. assentiẽtis

h L. ij sunt ita constituti, quasi m. & ita. v. c.

ſanabiles tamen. vt Socrates dicitur, cùm multa in conuẽtu vitia collegiſſet in eum Zopyrus, qui ſe naturam cuiuſq; ex forma perſpicere profitebatur, deriſus eſt à ceteris, qui illa in Socrate vitia nõ agnoſcerent: ab ipſo autem Socrate ſubleuatus[a] *eſt,* † [b] *cum illa ſibi vitia ineſſe, ſed ratione à ſe deiecta diceret. Ergo vt optima quiſq; valetudine affectus,* † [c] *poteſt videri alius, vt natura, ad aliquẽ morbum procliuior: ſic animus alius ad alia vitia propenſior. qui autem non natura, ſed culpa vitioſi eſſe dicuntur, eorũ vitia conſtant ex falſis opinionib. rerum bonarum, ac malarum,*[d] *vt ſit alius ad alios motus, perturbationesq; procliuior. inueteratio autem vt in corporib. ægriùs depellitur, ſic in animis quoq; perturbatio: citiùsq; repentinus oculorum tumor ſanatur, quàm diuturna lippitudo depellitur. Sed cognita iam cauſſa perturbationum, quæ omnes oriuntur ex iudiciis opinionũ, & voluntatibus, ſit iam huius diſputationis modus. Scire autem*[e] *nos oportet, cognitis, quoad pôßint ab homine cognoſci, bonorum & malorum finibus, nihil à philoſophia poſſe aut maius, aut vtilius optari, quàm hæc, quæ à nobis hoc quatriduo diſputata ſunt. morte enim contemta, & dolore ad patiendum leuato, adiunximus ſedationem ægritudinis: qua nullum homini maius malum eſt. etſi enim omnis animi perturbatio grauis eſt, nec multum differt ab amẽtia:*[f] *tamẽ ita ceteros, cùm ſint in aliqua perturbatione aut metus, aut lætitiæ, aut cupiditatis, cõmotos modò, & perturbatos dicere ſolemus. at eos,* † *qui ſe ægritudini*[g] *dediderunt, miſeros, afflictos, ærumnoſos, calamitoſos. Itaq; non fortuitò factũ videtur, ſed à te ratione propoſitum, vt ſeparatim de ægritudine, & de ceteris perturbationib. diſputaremus. in ea eſt enim fons miſeriarum, & caput. Sed & ægritudinis, & reliquorum animi morborum vna ſanatio eſt: omneis opinabileis eſſe, & voluntarios, eaq; re ſuſcipi,*[h] *quò ita rectum eſſe videatur.*

a verbum, eſt. non eſt in v. c. nec agnoſcit L. † 26
b v. c. cum illa ſibi ſigna, ſed r. † 27
c L. poteſt videri alius alio natura ad aliq.
d q. v. c. vt ſit alius ad alia vitia. & motus, perturb.
e al. vos
f fort. tamen ceteros, cùm ſint in al. † 28
g al. dedetunt,
h L. quòd ita rect. & ita o. v. c.

tur. Hūc errorem, quasi radicem omnium malorum, stirpitus, philosophia se extracturam pollicetur. Demus ergo nos huic excolendos, patiamurq́; nos sanari. his enim malis insidentibus, non modo beati, sed ne sani quidem esse possumus. aut igitur negemus quidquam ratione confici, cùm contrà nihil sine ratione rectè fieri possit: aut cùm philosophia ex rationum collatione constet, ab ea, si & boni, & beati volumus esse, omnia adiumenta, & auxilia petamus bene, beateq́; viuendi.

M. TVLL. CICERONIS TVSCVLANARVM QVÆSTIONVM,

LIBER V.

VIRTVTEM AD BEATE VIVENDVM SE IPSA ESSE CONTENTAM.

VINCTVS *hic dies, Brute, finem faciet* [a] *Tusculanarum disputationū*: [b] *quo die est à nobis ea de re, quam tu ex omnibus maximè probas, disputatum. placere enim tibi admodū sensi ex eo libro, quem ad me accuratissimè scripsisti, & ex multis sermonibus tuis, virtutem ad beatè viuendum se ipsa esse contentam. Quod etsi difficile est probatu, propter tam varia, & tā multa tormēta fortunæ: tale tamen est, vt elaborandum sit, quo faciliùs probetur. nihil est enim omniū, quæ in philosophia tractantur,* [c] *quod grauiùs, magnificentiusq́; dicatur. Nam, cùm ea caussa impulerit eos, qui primi se ad philosophiæ studiū contulerunt, vt, omnibus rebus posthabitis, totos se* [d] *in optimo vitæ statu*

a v. c. Hic dies, Brute, i

b q. v. c. Tusculanarum quæstionum, seu disputationum:

c v. c. quo grauiùs, magnificētiusq́ue dicatur.

d q. v. c. in opportuno vitæ statu

exquirendo collocarent: profectò spe beatè viuendi tantam in eo studio curã, operamq́ posuerunt. Quòd si ad iis inuẽta, & perfecta virtus est, & si præsidij ad beatè viuendum in virtute satis est: quis est, qui nõ præclarè & ab illis positã, & à nobis susceptam operã philosophãdi arbitretur? sin autẽ virtus subiecta sub varios, incertósque casus, famula fortunæ est, nec tantarũ virium est, vt se ipsa tueatur: vereor, ne non tã virtutis fiducia [a] *nitendum nobis ad spem beatè viuendi, quàm vota faciẽda videantur. Equidẽ* [b] *eos casus, in quibus me fortuna vehementer exercuit, mecum ipse considerans, huic incipio sententiæ diffidere:* [c] *interdũ etiam humani generis imbecillitatem, fragilitatemq́ extimescere (vereor enim, ne natura, cùm corpora nobis infirma dedisset, iisq́, & morbos insanabileis, & dolores intolerabileis adiunxisset: animos quoque dederit † & corporum doloribus* [d] *congruenteis, & separatim suis angoribus & molestiis implicatos.) † Sed in hoc me ipse castigo, quòd ex aliorum, & ex nostra fortasse* [e] *mollicie, non ex ipsa virtute de virtutis robore existimo. illa enim, si modò est vlla virtus, quam dubitationem auunculus tuus, Brute, sustulit: omnia, quæ cadere in hominem possunt, subter se habet: eaq́ despiciens, casus contemnit humanos: culpaq́ omni carens, præter se ipsam, nihil censet ad se pertinere. Nos autem omnia aduersa tum venientiã metu augentes, tum mœrore præsentia, rerum naturam, quàm errorẽ nostrum, damnare malumus. Sed & huius culpæ, & ceterorum vitiorum, peccatorumq́ nostrorum omnis à philosophia petẽda correctio est. cuius in sinum cùm à primis temporibus ætatis nostra voluntas, studiumq́ † nos* [f] *contulissent, his grauissimis casibus in eundem portum, ex quo eramus egressi, magna iactati tempestate confugimus. O vitæ philosophia dux, ô virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum, quid non modò nos, sed omnino vita hominum*

a fort. nitendũ nobis sit ad sp.
b fort. eos casus, quibus me fort.
c sic v. c. & ita L.
† 2 d fort. coægrescenteis,
† 3 e L. mollitia,
† 4 f L. compulissent,

num

num sine te esse potuisset? tu vrbeis peperisti: tu dissipatos homines in societatem vitæ conuocasti: tu eos inter se primò domiciliis, deinde coniugiis, tum litterarum, & vocum communione iunxisti: tu inuentrix legum, tu magistra morum, & disciplinæ fuisti. ad te confugimus: à te opem petimus: tibi nos, vt antea magna ex parte, sic nūc penitus, totosq́ tradimus. † Est autem vnus dies bene, & ex præceptis tuis actus, [a] peccanti immortalitati anteponendus. Cuius igitur potiùs opibus vtamur, quàm tuis? quæ & vitæ tranquillitatē largita nobis es, & terrorem mortis sustulisti. [b] At philosophia quidem tantum abest, vt perinde, ac de hominū est vita merita, laudetur, vt à multis etiam vituperetur. Vituperare quisquam vitæ parentem, [c] & hoc parricidio se inquinare audet? & tam impiè ingratus esse, vt eam accuset, quam vereri deberet, etiam si minùs percipere potuisset? Sed, vt opinor, hic error, & hæc indoctorum animis offūsa caligo est, quòd tam longè retrò respicere non possunt: nec eos, à quibus vita hominum instructa primò sit, fuisse philosophos arbitrantur. [d] Quam rem antiquissimam cùm videamus, nomen tamē esse confitemur recens. Nam sapientiam quidem ipsam quis negare potest non modò re esse antiquam, verùm etiam nomine? † [e] quæ diuinarum, humanarumq́ rerum, tum initiorum, caussarumq́, tum cuiusque rei cognitione hoc pulcerrimum nomen apud antiquos assequebatur. Itaque & illos septem, qui à Græcis σοφοὶ, sapientes à nostris & habebantur, & nominabantur, & multis antè seculis Lycurgum, cuius temporibus Homerus etiam fuisse ante hāc vrbem conditam traditur, etiam heroicis ætatibus Vlyssem, & Nestorem accepimus & fuisse, & habitos esse sapienteis. Nec verò Atlas sustinere cælum, nec Prometheus affixus Caucaso, nec stellatus Cepheus cum vxore, genero, filia traderetur, nisi cælestium diuina cognitio nomen eo-

† 5 a q. v. c. perpetuitati, & immortalitati

b q. v. c. Ac philosophia quidem tantum abest, vt proinde, ac de hom. &c.

c L. & hoc patricidio se inquin.

† 6 e L. quæ cum diuinarū, humanarumque rerum, tū initiorum, caussarumq; cuiusq;

rum ad errorem fabulæ traduxisset. A quibus ducti deinceps omnes, qui in rerum contemplatione studia ponebant, sapientes & habebantur, & nominabantur: idq; eorum nomen vsq; ad Pythagoræ manauit ætatem: quem, vt scribit auditor Platonis Ponticus Heraclides, vir doctus in primis, Phliuntem ferunt venisse, eúmque cum Leonte, principe Phliasiorum, doctè, & copiosè disseruisse quædam. cuius ingenium, & eloquentiam cùm admiratus esset Leon, quæsiuisse ex eo, qua maximè arte confideret. at illum artem quidem se scire nullam, sed esse philosophum. admiratum Leontem nouitatem nominis, quæsisse, quínam essent philosophi, & quid inter eos, & reliquos interesset: Pythagoram autem respondisse,[a] similem sibi videri vitam hominum, & mercatum eum, qui haberetur maximo ludorum apparatu totius Græciæ celebritate. nam vt illic alij corporibus exercitatis gloriam, & nobilitatem coronæ peterent: alij emendi, aut vendendi quæstu, & lucro ducerentur: esset autem quoddam genus eorum, idq; vel maximè ingenuum, qui nec plausum, nec lucrum quærerent, sed visendi caussa venirent, studioseq; perspicerent, quid ageretur, & quo modo: † ité nos [b] quasi in mercatus quandam celebritate ex vrbe aliqua, sic in hanc vitam ex alia vita, & natura profectos: alios gloriæ seruire, alios pecuniæ: raros esse quosdam, qui, ceteris omnibus pro nihilo habitis, rerum naturam studiosè intuerentur: hos se appellare sapientiæ studiosos, id est enim philosophos: & vt illic liberalissimum esset, spectare, nihil sibi acquirentem, sic in vita longè omnibus studiis contemplationem rerum, cognitionemq; præstare. Nec verò Pythagoras nominis solùm inuentor, sed rerum etiam ipsarũ amplificator fuit. Qui cùm post hunc Phliasium sermonem in Italiam venisset, exornauit eam Græciam, quæ magna dicta est, & priuatim, & publicè, præstantissimis & institutis, & artibus.

a τὸν βίον ἐοικέναι πανηγύρει.

† 8

b L. quasi in mercatus quãdam celebritatem ex &c.

bus. Cuius de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi. Sed ab antiqua philosophia vsq; ad Socratem, qui Archelaum, Anaxagoræ discipulum, audierat, numeri, motusq; tractabantur, & vnde omnia orirentur, † quóve[a] recederent: studioséq; ab his siderum magnitudines, interualla, cursus inquirebãtur, & cũcta cælestia. Socrates autem primus philosophiam deuocauit è cælo, & in vrbibus collocauit, & in domos etiã introduxit, & coëgit de vita, & moribus, rebusq; bonis, & malis quærere. Cuius multiplex ratio disputandi, rerumq; varietas, & ingenij magnitudo, Platonis memoria, & litteris consecrata, plura genera effecit dissentientium philosophorum. E quibus nos id potissimùm[b] consectati sumus, quo Socratem vsum arbitramur, vt nostram ipsi sentẽtiam tegeremus, errore alios leuaremus, & in omni disputatione, quid esset simillimum veri, quæreremus. Quem morem cùm Carneades acutissimè, copiosissiméq; tenuisset, fecimus & aliàs sæpe, & nuper in Tusculano, vt ad eam consuetudinem disputaremus. Et quatridui quidem sermonem superioribus ad te perscriptum libris misimus: quincto autem die, cùm eodem in loco consedissemus, sic est propositum, de quo disputaremus. A. Non mihi videtur ad beatè viuendum satis posse [c]virtutem. M. At hercule Bruto meo videtur: cuius ego iudicium, pace tua dixerim, longè antepono tuo. A. Non dubito. Nec id nunc agitur, tu illum quantum ames: sed hoc, quod mihi dixi videri, quale sit: de quo à te disputari volo. M. Nempe negas ad beatè viuendum satis posse virtutem? A. Prorsus nego. M. Quid? ad rectè, honestè, laudabiliter, postremò ad bene viuẽdum satísne est præsidij in virtute? A. Certè satis. M. Potes igitur, aut qui malè viuat, non eum miserũ dicere, aut, quem bene fateare, eum negare beatè viuere? A. Quidni possim? nã etiam in tormentis rectè, honestè, laudabiliter, & ob eam rem benè viui potest, dummo-

† 9 a al. reciderēt.

b q. v. c. consecuti sumus,

c fort. virtus.

dummodò intelligas, quid nunc dicam bene. dico enim, constanter, grauiter, sapienter, fortiter. Hæc etiā in equuleum coniiciuntur, quò vita non adspirat beata. M. Quid igitur? soláne beata vita, quæso, relinquitur extra ostium, liménque carceris, cùm constantia, grauitas, fortitudo, sapientia, reliquæq; virtutes rapiantur ad tortorem, nullúmque recusent nec supplicium, nec dolorem? A. Tu, si quid es facturus, noua aliqua conquiras oportet. [a] Ista me minimè mouent, non solùm quia peruulgata sunt, sed multo magis, quia, tanquam leuia quædam vina nihil valent in aqua, sic Stoicorum ista magis gustata, quàm [b] potata delectant. Velut iste chorus virtutum, [c] in equuleum impositus, imagines cōstituit ante oculos cum amplissima dignitate, vt ad eas cursim perrectura, nec eas beata vita à se desertas passura videatur. cùm autem animum ab ista pictura, imaginibusq; virtutum, ad rem, veritatemq; traduxeris, hoc nudum relinquitur, possítne quis beatus esse quamdiu torqueatur. Quamobrem hoc nūc quæramus. virtutes autem noli vereri ne expostulēt, & querantur se à beata vita [d] esse relictas. Si enim nulla virtus prudentia vacat, prudentia ipsa hoc videt, non omneis bonos esse etiam beatos: multaq; de [e] M. Attilio, Qu. Cæpione, [f] M. Aquillio recordatur: beatamq; vitam, † [g] si imaginibus potiùs vti, quàm rebus ipsis placet, conantem ire in equuleum retinet ipsa prudentia, negatq; ei cum dolore, & cruciatu quidquam esse commune. M. Facilè patior, te isto modo agere: etsi iniquum est præscribere mihi te, quemadmodum à me disputari velis. Sed quæro, vtrum aliquid actum superioribus diebus, an nihil arbitremur? A. Actū verò, & aliquantum quidem. M. Atqui, si ita est, profligata iā hæc, & pæne ad exitum [h] adducta quæstio est. A. Quo tandem modo? M. Quia motus turbulenti, iactationesq; animorum incitatæ, & impetu inconsiderato elatæ, rationem omnem repellentes,

a q. v. c. Ista minimùm me mouent,
b al. pota
c q. v. c. in eculeum
d fort. relictas esse.
e L. M' Atilio,
f L. M. Aquillio
† 10
g L. nisi imaginibus, &c.
h al. deducta

pellentes, vitæ beatæ nullam partem relinquunt. quis enim potest, mortem aut dolorem metuens, quorum alterum sæpe adest, alterum semper impendet, esse non miser? quid, si idem (quod plerumque fit) paupertatem, ignominiam, infamiam timet: si debilitatem, cæcitatem: si denique, quod non singulis hominibus, sed potentibus populis sæpe contingit, seruitutem: potest ea timens esse quisquam beatus? Quid, qui non modò ea futura timet, verùm etiã fert, sustinetq́ præsentia? adde eodem[a] *exsilia, luctus, orbitates. Qui rebus his fractus ægritudine*[b] *eliditur, potest tandem esse non miserrimus? quid verò illum, quem libidinibus inflammatum, & furentem videmus, omnia rabidè appetentem cum inexplebili cupiditate, quoq́ affluentiùs voluptates vndique hauriat, eo grauiùs, ardentiusq́ sitientem, nónne rectè miserrimum dixeris? quid elatus ille leuitate, inaniq́ lætitia & exsultans, & temere gestiens, nónne tanto miserior, quanto sibi videtur beatior? ergo, vt hi miseri, sic contrà illi beati, quos nulli metus terrẽt, nullæ ægritudines éxedunt, nullæ libidines incitant, nullæ fútiles lætitiæ, exsultanteis languidis liquefaciunt voluptatibus. Vt maris igitur trãquillitas intelligitur, nulla ne minima quidem aura fluctus commouente: sic animi quietus, & placatus status cernitur, cùm perturbatio nulla est, qua moueri queat. Quòd si est, qui vim fortunæ, qui omnia humana, quæcumq́ accidere possunt, tolerabilia ducat, ex quo nec timor eum, nec angor attingat: idemq́, si nihil concupiscat, nulla efferatur animi inani voluptate, quid est, cur is non beatus sit? & si hæc virtute efficiuntur, quid est, cur virtus ipsa per se non efficiat beatos? A. Atqui † alterum*[c] *dici non potest, quin ij, qui nihil metuant, nihil angantur, nihil concupiscant, nulla impotenti lætitia efferantur, beati sint: itaq́ id tibi concedo: alterum autem iam integrum non est: superioribus enim disputationibus effectum est, va-*

a L. exsulia, b al. debilitatur,

† I I

c fort. non dici non potest,

care omni animi perturbatione sapientem. M. Nimirũ igitur confecta res est. videtur enim ad exitum venisse quæstio. A. Propemodum id quidem. M. Veruntamen mathematicorum iste mos est, nõ philosophorum. Nam geometræ cùm aliquid docere volunt, si quid ad eam rem pertinet eorum, quæ antè docuerunt, id sumunt pro concesso, & probato: illud modò explicant, de quo antè nihil scriptum est. Philosophi, quamcumque rem habent in manibus, in eam, quæ conueniunt, congerunt omnia: etsi alio loco disputata sunt. Quod ni ita esset, cur Stoicus, si esset quæsitum, satísne ad beatè viuendum virtus posset, multa diceret? cui satis esset, respondere, se antè docuisse, nihil bonum esse, nisi quod honestum esset: hoc probato, consequens esse, beatam vitam virtute esse contentam: &, quo modo hoc sit consequens illi, sic illud huic: vt, si beata vita virtute [a] *cõtẽta sit: nisi honestum quod sit, nihil aliud sit bonum. Sed tamen non agunt sic. Nam & de honesto, & de summo bono separatim libri sunt: & cùm ex eo efficiatur, satis magnam in virtute ad beatè viuendum esse vim, nihilominùs hoc agunt separatim. propriis enim, & suis argumẽtis, & admonitionibus tractanda quæque res est, tanta præsertim. caue enim putes, vllam in philosophia vocem emissam clariorem, vllúmue esse philosophiæ promissum vberius, aut maius. Nam quid profitetur? ô dij boni!* [b] *perfecturam se, qui legibus suis paruisset, vt esset cõtra fortunam semper armatus: vt omnia præsidia haberet in se, bene, beateq; viuendi:* [c] *vt esset semper denique beatus. Sed videro, quid efficiat. Tantisper hoc ipsum magni æstimo, quod pollicetur. Nam Xerxes quidem refertus* [d] *omnibus præmiis, donisq; fortunæ: non equitatu, non pedestribus copiis, non nauium multitudine, non infinito pondere auri contentus, præmium proposuit, qui inuenisset nouam voluptatem. Qua ipse inuenta, non fuit contentus: neq; enim vmquam*

[a] v.c. contempta sit: mendosè.

[b] q. v. c. effecturam se ei, qui legib.

[c] fort. vt esset denique semper beatus.

[d] L. omnibus muneribus, donisq; fort.

vnquam finem inueniet libido. Nos vellem præmio elicere possemus, qui nobis aliquid attulisset, quo hoc firmiùs crederemus. A. Vellem id quidem: sed habeo[a] *paullulũ, quod requiram. ego enim assentior, eorum, quæ posuisti, alteri consequens esse, vt, quemadmodum, si quod honestum sit, id solum sit bonum, sequatur beatam vitam virtute confici: sic, si vita beata in virtute sit, nihil esse nisi virtutem bonum. Sed Brutus tuus*[b] *auctore Aristone, & Antiocho non sentit hoc: putat enim, etiam si sit bonum aliquod præter virtutem. M. Quid igitur? contra Brutúmne me dicturum putas? A. Tu verò, vt videtur: nam præfinire non est meum. M. Quid cuique igitur consentaneum sit, alio loco. Nam ista mihi & cum Antiocho sæpe,* † [c] *& cum Aristone nuper, cum Athenis imperator apud eum*[d] *diuersarer, dissensio fuit. mihi enim non videbatur quisquam esse beatus posse, cùm in malis esset: in malis autem sapientem esse posse, si essent vlla corporis, aut fortunæ mala. Dicebantur hæc, quæ scripsit etiam Antiochus locis pluribus: virtutem ipsam per se beatam vitam efficere posse, neq; tamen beatissimam: deinde ex maiore parte plerasque res nominari, etiam si qua pars abesset, vt vireis, vt*[e] *valetudinem, vt diuitias, vt honorem, vt gloriam: quæ genere, nõ numero cernerentur: item beatam vitam, etiam si ex aliqua parte claudicaret, tamen ex multo maiore parte obtinere nomen suum. Hæc nunc*[f] *enucleare non ita necesse est: quamquã non constantissimè dici mihi videntur. Nam & qui beatus est, non intelligo, quid requirat, vt sit beatior: (si est enim quod desit, ne beatus quidem est) &, quòd*[g] *ex maiori parte vnamquamque rem appellari, spectariq; dicunt, est vbi id isto modo valeat. cùm verò tria genera malorum esse dicant: qui duorũ generum malis omnibus vrgeatur, vt omnia aduersa sint in fortuna, omnibus oppressum corpus, & confectum doloribus, huic*

a q. v. c. paullum,

b al. auctore Aristo, & Ant.

† 12

c L. & cum Aristo nuper,

d L. deuersarer,

e v. c. valitudinem,

f ἐξακριβοῦν

g L. ex maiore parte.

paullulúmne ad beatam vitam deesse dicemus, non modò ad beatissimam? hoc illud est, quod Theophrastus sustinere non potuit. Nam cùm statuisset, verbera, tormenta, cruciatus, patriæ euersiones [a] exsilia, orbitates magnam vim habere ad malè, misereq́ue viuendum, non est ausus elatè, & amplè loqui, cùm humiliter, demisseq́ue sentiret. Quàm bene, non quæritur: constanter quidem certè. Itaque mihi placere non solet, consequentia reprehendere, cùm prima concesseris. Hic autem, elegātissimus omnium philosophorum, & eruditissimus, non magnopere reprehenditur, cùm tria genera dicit bonorum: vexatur autem ab omnibus, primum in eo libro, quē scripsit de vita beata, in quo multa disputat, quamobrem is, qui torqueatur, qui crucietur, beatus esse non possit. in eo etiam putatur dicere, in rotam, beatam vitam [b] non adscendere. Nusquam id quidem dicit, omnino, sed, quæ dicit, idem valent. Possum igitur, cui concesserim, in malis esse dolores corporis: in malis, fortunæ naufragia, huic [c] succensere dicenti, non omneis bonos esse beatos, cùm in omneis bonos ea, quæ ille in malis numerat, cadere possint? vexatur idem Theophrastus & libris, & scholis omnium philosophorum, quòd in Callisthene suo laudarit illam sententiam,

[d] Vitam regit fortuna, non sapientia.

Negant, ab vllo philosopho quidquam dictum esse languidiùs, rectè id quidem: sed nihil intelligo dici potuisse constātiùs. Si enim tot sunt in corpore bona, tot extra corpus, in casu, atque fortuna: nónne consentaneum est, plus fortunam, quæ domina rerum sit & externarum, & ad corpus pertinentium, quàm consilium, valere? an malumus Epicurum imitari? qui multa præclarè sæpe dicit: quàm enim sibi constanter, conuenienterque dicat, non laborat. Laudat tenuem victum. Philosophi id quidem: sed si Socrates, aut Antisthenes diceret, non is, qui finem bonorum voluptatem

a L. exsulia,

b q. v. c. non scandere.

c q.v.c. suscensere

d Τύχη τὰ θνητῶν πράγματ', οὐκ εὐβουλία.

ptatem esse dixerit. Negat, quemquam iucundè posse viuere, nisi idem honestè, sapiëter, iustéque viuat. Nihil grauius, nihil philosophia dignius: nisi idem hoc ipsum, honestè, sapienter, iustè, ad voluptatem referret. Quid melius, quam fortunam exiguã interuenire sapienti? sed hoc isne dicit, qui, cùm dolorem non modò maximum malum, sed solum malum etiam dixerit, toto corpore opprimi possit doloribus acerrimis, tum cùm maximè cötra fortunam glorietur? quod idem melioribus etiam verbis Metrodorus. [a] Occupaui, inquit, te fortuna, atque cepi: omneisq; aditus tuos interclusi, vt ad me adspirare non posses. Praeclarè, si Aristo Chius, aut si Stoicus Zeno diceret, qui, nisi quod turpe esset, nihil malum duceret. Tu verò, Metrodore, qui omne bonum in visceribus, medullisq; condideris: & definieris, summum bonum firma corporis affectione, † exploratáq; [b] spe contineri, fortunæ aditus interclusisti? quo modo? isto enim bono iam expoliari potes, Atqui his capiuntur imperiti: & propter huiusmodi sententias, istorũ hominum est multitudo. [c] Acutè disputantis illud est, non quid quisque dicat, sed quid cuique dicendum sit, videre. Velut in ea ipsa sententia, quam in hac disputatione suscepimus, omneis bonos semper beatos volumus esse. [d] Quos dicam bonos, perspicuum est. omnibus enim virtutibus instructos, & ornatos, tum sapienteis, tum viros bonos dicimus. Videamus, qui dicendi sint beati. equidem hos existimo, qui sint in bonis, nullo adiuncto malo. Nec vlla alia huic verbo, cùm beatũ dicimus, subiecta notio est, nisi, secretis malis omnibus, cumulata bonorum complexio. Hanc assequi virtus, si quidquam praeter ipsam boni est, non potest. aderit enim malorum, si mala illa [e] dicimus, turba quædam, paupertas, ignobilitas, humilitas, solitudo, [f] amissio suorum, graues dolores corporis, perdita [g] valetudo, debilitas, cæcitas, interitus patriæ, exsilium, seruitus deniq;. In his tot, & tan-

a προκατείληφά σε, ὦ τύχη, καὶ πᾶσαν τὴν σὴν ἀφῄρημαι παρείσδυσιν

† 13

b fort. eius spe cont.

c v. c. Acutè autem disputantis illud est,

d q. v. c. Quid dicam bonos viros, &c. non pl.

e o. v. c. ducimus, & ita L.

f q. v. c. amissio carorum,

g v. c. valitudo,

† 14

a L. ad quæ etiã plura possunt accedere,

b v. c. valetudinem,

c al. neque mult.

d al. neque dol.

& tantis, †[a] *atque etiam quæ plura possunt accidere, potest esse sapiens. nam hæc casus importat, qui in sapientem potest incurrere. at si ea mala sunt, quis potest præstare, sapientem semper beatum fore, cùm vel in omnibus his vno tempore esse possit? non igitur facilè concedo neque Bruto meo, neque communibus magistris, neque veteribus illis, Aristoteli, Speusippo, Xenocrati, Polemoni, vt cùm ea, quæ suprà enumeraui, in malis numerent, iidem dicant semper beatum esse sapientem. quos si titulus hic delectat insignis, & pulcher, Pythagora, Socrate, & Platone dignissimus, inducant animum, illa, quorum splendore capiuntur, vireis,* [b] *valetudinem, pulcritudinem, diuitias, honores, opes contemnere, eaq́ue, quæ his contraria sint, pro nihilo ducere. Tum poterunt clarissima voce profiteri, se neque fortunæ impetu,* [c] *nec multitudinis opinione,* [d] *nec dolore, neque paupertate terreri, omniaq́ue sibi in sese esse posita, neque esse quidquam extra suam potestatem, quod ducant in bonis. Neque hunc & hæc loqui, quæ sunt magni cuiusdam, & alti viri, & éadem, quæ vulgus, in malis, & bonis numerare, concedi vllo modo potest: qua gloria commotus Epicurus exoritur. Cui etiam, si diis placet, videtur semper sapiens beatus. Hic dignitate huius sententiæ capitur. sed numquam id diceret, si ipse se audiret. quid est enim, quod minùs conueniat, quàm vt is, qui vel summum, vel solum malum dolorem esse dicat, idem censeat, Quàm hoc suaue est, tum, cùm dolore crucietur, dicturum esse sapientem? Non igitur ex singulis vocibus, philosophi spectandi sunt, sed ex perpetuitate, atque constantia. A. Adducis me, vt tibi assentiar. Sed tua quoque vide ne desideretur constantia. M. Quónam modo? A. Quia legi tuum nuper quartum de finibus. In eo mihi videbare, contra Catonem disserẽs, hoc velle ostendere, quod mihi quidem probatur, inter Zenonem, & Peripateticos*

, nihil

nihil præter verborum nouitatem interesse. Quod si ita est, quid est caussæ, quin, si Zenonis rationi consentaneum sit, satis magnam vim in virtute esse ad beatè viuendum, liceat idem Peripateticis dicere? rem enim opinor spectari oportere, non verba. M. Tu quidem tabellis obsignatis agis mecum: & testificaris, quid dixerim aliquando, aut scripserim. Cum aliis isto modo, qui legibus impositis disputant. Nos in diem viuimus: [a] quodcumque nostros animos probabilitate percussit, id dicimus. itaque soli sumus liberi. verumtamen, quoniam de constantia paullo antè diximus, non ego hoc loco id quærendum puto, verúmne sit quod Zenoni placuerit, quodq; eius auditori, Aristoni, bonum esse solum, quod honestum esset. sed, si ita esset, [b] tum vt hoc totum, beatè viuere, in vna virtute poneret. Quare demus hoc sanè Bruto, vt sit beatus semper sapiens. quàm sibi conueniat, ipse viderit. Gloria quidem huius sententiæ quis est illo viro dignior? nos tamen teneamus, vt sit idem beatissimus: [c] etsi Zeno Citticus, † [d] aduena quidem, & ignobilis, verborum opifex, insinuasse se in antiquam philosophiam videtur. Huius sententiæ grauitas à Platonis auctoritate repetatur: apud quem sæpe hæc oratio vsurpata est, vt nihil præter virtutem diceretur bonũ: velut in Gorgia Socrates, cùm esset ex eo quæsitum, Archelaum Perdiccæ filium, qui tũ fortunatißimus haberetur, nónne beatum putaret? Haud scio, inquit. numquã enim cum eo locutus sum. Ain tu? an tu aliter id scire non potes? nullo modo. Tu igitur ne de Persarum quidẽ rege magno potes dicere, beatúsne sit? an ego possum, cùm ignorem, quàm sit bonus? Quid? tu in eo sitam vitam beatam putas? Ita prorsus existimo, bonos, beatos: improbos, miseros. miser ergo Archelaus? certè, si iniustus. Videtúrne omnem hic beatam vitam in vna virtute ponere? quid verò in epitaphio? quo modo idem? [f] Nam cui viro, inquit, ex se ipso apta sunt

a sic. o.v.c. aliàs tamen, quodque nostros

b fort. tum verùm hoc totum, b.

† 15 c fort. &, si Zeno Citticus, aduena quidem, & ign. verb. op. insf. se in antiq. phil. videtur: huius sententiæ, &c. † 15

d L. aduena quidam

e οὐ γὰρ πώποτε συγγέγονα τῷ ἀνδρί.

f ὅτῳ γὰρ ἀνδρὶ εἰς ἑαυτὸν ἀνήρτηται πάντα τὰ πρὸς εὐδαιμονίαν φέροντα, &c.

sunt omnia, quæ ad beatè viuendum [a] ferunt, nec suspensa aliorum aut bono casu, aut contrario pẽdêre ex alterius euentis, & errare coguntur: huic optimè viuendi ratio comparata est. Hic est ille moderatus, hic fortis, hic sapiens, hic, & nascentibus, & cadentibus cùm reliquis cõmodis, tũ maximè liberis, parebit, & obediet prçcepto illi veteri.[b] Neque enim lætabitur vmquã, neque mærebit nimis, quòd semper in seipso omnem spem reponet sui. *Ex hoc igitur Platonis quasi quodam sancto, augustoq; fonte nostra omnis manabit oratio. vnde igitur rectiùs ordiri possumus, quã à cõmuni parẽte natura? quæ, quidquid genuit, non modò animal, sed etiam quod ita esset ortũ è terra, vt stirpibus suis niteretur, in suo quodque genere perfectum esse voluit. Itaque & arbores, & vites, & ea, quæ sunt humiliora, neque se tollere à terra altiùs possunt: alia semper virent: alia hieme nudata, verno tempore tepefacta frondescunt: neque est vllum, quod non ita vigeat interiore quodam motu,[c] & suis quoque seminibus inclusis, vt aut flores, aut fruges fundat, aut bacas, omniáque in omnibus, quantum in ipsis sit, nulla vi impediente, perfecta sint. Faciliùs vero etiam in bestiis, quòd his sensus à natura est datus, vis ipsius naturæ perspici potest. Namq; alias bestias nanteis, aquarum incolas esse voluit: alias, volucreis, cælo frui libero: serpenteis quasdam: quasdam esse gradienteis. earum ipsarum partim soliuagas, partim congregatas: immaneis alias, quasdam autem cicures: nõnullas abditas, terraq; tectas. atque earum quæque suum tenens munus, cùm in dispari animãtis vitam transire non posit, manet in lege naturæ. & vt bestiis aliud alij præcipui à natura datum est, quod suum quæq; retinet, nec discedit ab eo: sic homini multo quiddã præstantius: etsi præstantia debent ea dici, quæ habent aliquã comparationem.*

Huma-

[a] o. v. c. conferunt,

[b] οὔτε γὰρ χαίρων, οὔτε λυπούμενος ἄγαν φανήσεται, διὰ τὸ αὑτῷ ἀεὶ πεποιθέναι.

[c] L. & suis in quoque seminib. inclusis, & ita o.v.c.

Humanus autem animus, decerptus ex mente diuina, cum alio nullo, nisi cum ipso deo, si hoc fas est dictu, comparari potest. Hic igitur, si est excultus, & si eius acies ita curata est, vt ne caecetur erroribus: fit perfecta mens, id est, absoluta ratio: quae est idem, quod virtus. Et, si omne beatum est, cui nihil deest, & quod in suo genere expletum, atq; cumulatum est, idq; virtutis est proprium: certè omnes virtutis compotes, beati sunt. Et hoc quidem mihi cum Bruto cónuenit, item cum Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone: Sed mihi videntur etiā beatissimi. quid enim deest ad beatè viuendum ei, qui confidit suis bonis? aut, qui diffidit, beatus esse quî potest? At diffidat necesse est, qui bona diuidit[a] tripartitò. Quî enim poterit aut corporis[b] firmitate, aut fortunae stabilitate confidere? atqui, nisi stabili, & fixo permanēte bono, bēatus esse nemo potest. †[c] Quid igitur eiusmodi istorum est?[d] vt mihi illud Laconis dictum in hos cadere videatur: qui glorianti cuidam mercatori, quòd multas naueis in omnem oram maritimam dimisisset, Non sanè optabilis[e] ista quidem est, inquit, rudentibus apta fortuna. An dubium est, quin nihil sit habendum in eo genere, †[f] quod vita beata complectitur, si id possit amitti? nihil enim[g] inueterascere, nihil extingui, nihil cadere debet eorum, in quibus vita beata consistit. nam qui timebit, ne quid ex his deperdat, beatus esse non poterit. volumus enim, eum, qui beatus sit, tutum esse, inexpugnabilem, saeptum, atque munitum, non vt paruo metu praeditus sit, sed vt nullo. Vt enim innocens is dicitur, non qui leuiter nocet, sed qui nihil nocet: sic[h] sine metu is habendus est, non qui parum metuit,[i] sed qui omnino metu vacat. quae est enim alia fortitudo, nisi animi affectio cum in adeundo periculo, & in labore, ac dolore patiens, tum procul ab omni metu? Atque haec certè non ita se haberent, nisi omne bonum in vna honestate consisteret. Qui autem illam

a q. v. c. tripertitò.
b fort. firmitati, aut fortunae stabilitati conf.
† 16
c q. v. c. Quid ergo eiusmodi, &c.
d πρὸς τὸν μακαρίζοντα λέμβων τὸν αἰγιήτλῳ διότι ἐδόκει πλουσιώτερος εἶναι, ναυκλήρια πολλὰ ἔχων, Λάκων ἔφη, οὐ προσέχω εὐδαιμονίᾳ ἐκ σχοινίων ἀπηρτημένῃ.
e v. c. quidem ista, inquit,
† 17
f o. v. c. quo vita beata complectitur.
g al. interarescere.
h ἄφοβος
i fort. sed qui omni metu vacat.

lam maximè optatam, & expetitā securitatem (securitatem autem nunc appello,[a] vacuitatem ægritudinis, in qua vita beata posita est) habere quisquam potest, cui aut adsit, aut adesse possit multitudo malorum? qui autem poterit esse celsus, & erectus, & ea, quæ homini accidere possunt, omnia parua ducens, qualem sapientem esse volumus,[b] nisi omnia sibi in se posita esse censebit? an Lacedæmonij Philippo minitanti per litteras, se omnia, quæ conarentur, prohibiturum, quæsiuerunt, num se esset etiam mori prohibiturus: vir is, quem quærimus, non multo faciliùs tali animo reperietur, quàm ciuitas vniuersa? quid ad hanc fortitudinem, de qua loquimur, temperātia adiuncta, quæ sit moderatrix omnium commotionum? quid potest ad beatè viuendum deesse ei, quem fortitudo ab ægritudine, & à metu vindicet: temperantia tum à libidine auocet, tum insolenti alacritate gestire non sinat? Hæc efficere virtutem ostenderem, nisi superioribus diebus essent explicata. Atqui cùm perturbationes animi, miseram: sedationes autē, vitam efficiant beatam: duplexq́ ratio perturbationis sit, quòd ægritudo, & metus, in malis opinatis: in bonorum autem errore, lætitia gestiens, libidoq́ versentur: cùm hæc omnia cum consilio, & ratione pugnent: his tu tam grauibus concitationibus, tamq́ ipsis inter se dissentientibus, atque distractis, quem vacuū, solutum, liberum videris, hunc dubitabis beatum dicere? atqui sapiens semper ita affectus est. semper igitur sapiens beatus est. atq́ etiam omne bonum, lætabile est: quod autem lætabile, id prædicandum, & præ se ferendum: quod tale autem, id etiam gloriosum: si verò gloriosum, certè laudabile: quod autem laudabile, profectò etiam honestum: quod bonum igitur, id honestum. At quæ isti bona numerāt, ne ipsi quidem honesta[c] dicunt. solum igitur bonum, quod honestum. ex quo efficitur,[d] honestate vna vitam contineri beatam. Non

sunt

a ἀλυπίας

b v.c. nisi omnia in se posita censebit?

c q. v. c. dicant.

d q. v. c. honestatē vnam vitam continere beatam. non plac.

ſunt igitur ea bona dicenda, nec habenda, quibus abundantem licet eſſe miſerrimum. An dubitas, quin præſtans valetudine[a], viribus, forma, acerrimis, integerrimíſque ſenſibus. adde etiam, ſi libet, pernicitatem, & velocitatem, da diuitias, honores, imperia, opes, gloriam: ſi fuerit is, qui hæc habet, iniuſtus, intemperans, timidus, hebeti ingenio, atque nullo: dubitabíſne eum miſerum dicere? qualia igitur iſta bona ſunt, quæ qui habeat, miſerrimus eſſe poßit? videamus, ne VT *aceruus ex ſui generis granis, ſic beata vita ex ſui ſimilibus partibus effici debeat. Quod ſi ita eſt: ex bonis, quæ ſola honeſta ſunt: efficiendum eſt beatum. ea mixta ex dißimilibus ſi erunt: honeſtum ex his effici nihil poterit. quo detracto quid poterit beatum intelligi? etenim quidquid eſt, quod bonum ſit, id expetendum eſt: quod autem expetendum, id certè approbandum: quod verò approbaris, id gratum, acceptumq́ue habendum. ergo etiam dignitas ei tribuenda eſt. quod ſi ita eſt: laudabile ſit neceſſe eſt. bonum igitur omne laudabile. ex quo efficitur, vt, quod ſit honeſtum, id ſit ſolum bonum. Quod ni ita tenebimus: multa erunt, quæ nobis bona dicenda ſint. Omitto diuitias: quas cùm quiuis, quamuis indignus, habere poßit, in bonis non numero. quod enim eſt bonum, id non quiuis habere poteſt. Omitto nobilitatem, famamq́ue popularem, ſtultorum, improborumq́ue conſenſu excitatam. Hæc, quæ ſunt minima, tamen bona dicantur neceſſe eſt: candiduli dentes, venuſti oculi, color ſuauis, & ea, quæ Eurycl{í}a laudat Vlyßi pedes abluens, lenitudo[b] orationis, mollitudo corporis. ea ſi bona dicemus[c], quid erit in philoſophi grauitate, quàm in vulgi opinione, ſtultorumq́ue turba, quod dicatur aut grauius, aut grandius? At enim eadem Stoici præcipua[d], vel producta dicunt, quæ bona iſti. Dicunt[e] illi quidem: ſed his vitam beatam compleri*

[a] v.c. valitudine,

[b] citatur à Nonio *cap.* 1. *in lenitudine* 486.*

[c] *v.c.* ducemus *& ita l.*

[d] προηγμένα.*

[e] *al.* Illi quidem ſine iis vitã beatam compleri.*

negant: hi autem ſine iis eſſe nullam putant: aut, ſi ſit beata, beatiſsimam certè negant. Nos autem volumus beatiſsimam: idq; nobis Socratica illa concluſione confirmatur. Sic enim princeps ille philoſophiæ diſſerebat: Qualis cuiuſque animi affectus eſſet, talem eſſe hominem, qualis autem ipſe homo eſſet, talem eius eſſe orationem: orationi autem facta ſimilia, factis vitam. Affectus autem animi in bono viro laudabilis. & vita igitur laudabilis, boni viri. honeſta ergo, quoniam laudabilis. ex quibus, bonorum beatam vitam eſſe, concluditur. Etenim, proh deorum, atque hominum fidem, parúmne cognitum eſt ſuperioribus noſtris diſputationibus, an delectationis, & otij conſumendi cauſa, locuti ſumus, ſapientem ab omni concitatione animi, quam perturbationem voco, ſemper vacare? ſemper in animo eius eſſe placidiſsimam pacem? vir igitur temperatus, conſtans, ſine metu, ſine ægritudine, ſine alacritate vlla, ſine libidine, nónne beatus? at ſemper ſapiens talis: ſemper igitur beatus. Iam verò qui poteſt vir bonus non ad id, quod laudabile ſit, omnia referre, quæ agit, quæq; ſentit? refert autem omnia ad beatè viuendum. beata igitur vita laudabilis. nec quidquam ſine virtute laudabile. beata igitur vita virtute conficitur. Atque hoc ſic etiam concluditur. Nec in miſera vita quidquam eſt prædicabile, aut gloriandum: nec in ea, quæ nec miſera ſit, nec beata. Et eſt in aliqua vita prædicabile aliquid, & gloriandum, ac præ ſe ferendum: vt Epaminondas,

Conſiliis noſtris laus eſt attonſa Laconum:

vt Africanus,

A ſole exoriente, ſupra Mæoti' paludes,
Nemo eſt, qui factis me æquiparare[a] queat.

Quòd[b] ſi beata vita: glorianda, & prædicanda, & præ ſe ferenda eſt. nihil eſt enim aliud, quod prædicandum,

[a] al. æquipe-rare.
[b] L. Quòd ſi eſt: ſola beata vita glorianda, & præd. &c.

dum,

dum, & præ se ferendum sit. Quibus positis, intelligis quid sequatur: & quidem, nisi ea vita beata est, quæ est eadem honesta: sit aliud necesse est melius vita beata. quod enim erit honestum, certè fatebuntur esse melius. ita erit beata vita melius aliquid: quo quid potest dici peruersius? quid? cùm fatentur satis magnam vim esse in vitiis ad miseram vitam, [a]nónne fatendum est, eandem vim in virtute esse ad beatam vitam? contrariorum enim contraria sunt consequentia. Quo loco quæro, quam vim habeat libra[b] illa Critolai: qui cùm in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis, & externa: tantùm propendêre illam boni lancem putet, vt terram, & maria deprimat. Quid igitur aut hunc prohibet, aut etiam Xenocratem illum, grauissimum philosophorum, exaggerantem tantopere virtutem, & extenuantem cetera, & [c] abiicientem, in virtute non beatam modò vitam, sed etiam beatissimam ponere? quod quidem nisi[d] sit, virtutum interitus consequetur. nam in quem cadit ægritudo, in eundem metum cadere necesse est. est enim metus futuræ ægritudinis sollicita exspectatio. In quem autem metus, in eundem formido, timiditas, pauor, ignauia. Ergo vt idem vincatur interdum necesse est, nec putet ad se præceptum illud[e] Atrei pertinere,

Proinde ita parent se in vita, vt vinci nesciant:

Hic autẽ vincetur, vt dixi: nec modò vincetur, sed etiam seruiet. At nos virtutẽ semper liberam volumus, semper inuictam. Quæ nisi sunt, sublata virtus est. Atqui si in virtute satis est præsidij ad bene viuendum, satis est etiam ad beatè. satis est enim certè in virtute, vt fortiter viuamus. si[f] fortiter, etiam vt magno animo, & quidem vt nulla re vmquam terreamur; semperq́; simus inuicti. Sequitur, vt nihil pœniteat, nihil desit, nihil ob-

a fort. nónne fatendum est est,

b addevlt. de finibus in f.

c v.c. & abiicientem,

d q.v.c. nisi sit,

e al. illud antiquum pertinere.*

f L. si vt fortiter,

ſtet. Ergo omnia profluenter, abſolutè, proſperè. igitur beatè. Satis autem ad fortiter viuendum virtus poteſt. ſatis ergo etiam ad beatè. Etenim vt ſtultitia, etſi adepta eſt quod concupiuit, numquam ſe tamen ſatis conſecutam putat: ſic ſapientia ſemper eo contenta eſt, quod adeſt, neque eam vmquam ſui pœnitet. Similémne putas. C. Lælij vnum conſulatum fuiſſe, & eum quidem cum repulſa? (ſed[a] cùm ſapiens, & bonus vir, qualis ille fuit, ſuffragiis præteritur, non populus à bono conſule potiùs, quàm ille à vano populo repulſam fert) ſed tamen vtrum malles, te, ſi[b] poteſtas eſſet, ſemel, vt Lælium conſulem, an, vt Cinnam, quater? non dubito tu quid reſponſurus ſis. Itaque video, cui committam. Non quemuis hoc idem interrogarem. reſponderet enim alius fortaſſe ſe non modò quattuor conſulatus vni anteponere: ſed vnum diem Cinnæ, multorum, & clarorum virorum totis ætatibus. Lælius ſi digito quem attigiſſet, pœnas dediſſet. at Cinna, collegæ ſui, conſulis[c], Cn. Octauij, præcidi caput iuſſit, P. Craſſi, L. Cæſaris nobiliſſimorum hominum: quorum virtus fuerat domi, militiæq́; cognita, M. Antonij omnium eloquentiſſimi, quos ego audierim, C. Cæſaris, in quo mihi videtur fuiſſe ſpecimen[d] humanitatis, ſalis, ſuauitatis, lepôris. Beatúſne igitur, qui hos interfecit? mihi contrà non ſolùm eò videtur miſer, quòd ea fecit, ſed etiã quòd ita ſe geſſit, vt ea facere ei liceret. Etſi peccare nemini licet. ſed ſermonis errore labimur. id enim licere dicimus, quod cuique conceditur. Vtrùm tandem beatior C. Marius, tum cùm Cimbricæ victoriæ gloriã cum collega Catulo cõmunicauit, penè altero Lælio, (nam hũc illi duco ſimillimum) an cùm ciuili bello victor, iratus, neceſſariis Catuli deprecantibus non ſemel reſpondit, ſed ſæpe, Moriatur[e]? in quo beatior ille, qui huic nefariæ voci paruit, quàm is, qui

a L. etſi cùm ſapiens, & b.

b vide Victorium 12. Variar. 10.

c vox conſulis, *fortaſſe delenda, vt foris profecta.*

d δεῖγμα.

e adde 9. Valer. 12. Plutarchum, Macr. Appianum 1. ciuil. Velleium, Florum.

qui tam ſceleratè imperauit. nam cùm accipere, quàm facere præſtat iniuriam: tum morti iam ipſi[a] *aduentanti paullulum procedere obuiam, quod fecit Catulus, quàm, quod Marius, talis viri interitu ſex ſuos obruere conſulatus, & contaminare extremum tempus ætatis. Duodequadraginta*[b] *annos tyrannus Syracuſanorum fuit Dionyſius, cùm V. & XX. natus annos dominatum occupaſſet. Qua pulcritudine vrbem, quibus autem opibus præditam, ſeruitute oppreſſam tenuit ciuitatem? Atqui de hoc homine à bonis auctoribus ſic ſcriptum accepimus, ſummam fuiſſe eius in victu temperantiam, in*[c] *rebusq; gerendis virum acrem, & induſtrium, eundem tamen maleficum*[d] *natura, & iniuſtum. Ex quo omnibus, bene veritatem intuentibus, videri neceſſe eſt miſerrimum. ea enim ipſa, quæ concupierat, ne tum quidem, cùm omnia ſe poſſe cenſebat, conſequebatur. Qui cùm eſſet bonis parentibus atque honeſto loco natus (etſi*[e] *id quidem alius alio modo tradit*[f]*) abundaretq; &*[g] *æqualium familiaritatibus, & conſuetudine propinquorum: haberet etiam more Græciæ quoſdam adoleſcenteis amore coniunctos: credebat eorum nemini. ſed*[h] *iis, quos ex familiis locupletum*[i] *ſeruos delegerat, quibus nomen ſeruitutis ipſe detraxerat; & quibuſdam conuenis, &*[k] *feris barbaris, corporis cuſtodiam committebat. Ita propter iniuſtam dominatus cupiditatem in*[l] *carcerem quodammodo ipſe ſe incluſerat. Quinetiam, ne*[m] *tonſori collum committeret, tondere filias ſuas docuit. Ita ſordido, ancillariq; artificio regiæ virgines, vt tõſtriculæ, tondebant barbam, & capillum patris. Et tamen ab iis ipſis, cùm iam eſſent adultæ, ferrum remouit, inſtituitq; vt*[n] *candentibus iuglandium putaminibus barbam ſibi, & capillum adurerent. Cumq; duas vxores haberet, Ariſtomachen*[o]*, ciuem ſuam, Doridem autem Locrenſem, ſic*

a *pronocabulũ* ipſi, *nõ comparet in v.c. neq. agnoſcit L.*

b Idem 3. de Natura deorum.*

c *fort.* cumq. in rebus gerendis virum act.

d κακοῦργον φύσει, καὶ ἄδικον.

e Is quẽ Iſocrates libro ad Philippum, vti tenui familia natum, ſcribit.*

f *q. v.c.* tradidit.)

g & *copulationem, non habent plerique veteres cod.*

h Id familiare tyrannis ſcribit Plato 8 de repub.*

i *v.c.* locupletium ſer.

k *fort.* & ferè barbaris.

l Idem commune eſt tyrãnis 3. Plato 8. de Republica.*

m Idẽ Valerius 9. c. 13.*

n Idem 2. offic.*

o *q. v.c.* Ariſtomacham.

noctu ad eas ventitabat, vt omnia specularetur, & perscrutaretur antè. Et, cùm fossam latam cubiculari lecto circumdedisset, eiusq́ fossæ transitum ponticulo ligneo coniunxisset: eum ipsum, cùm fores cubiculi clauserat, detorquebat. Idemq́, cùm in communibus suggestis consistere non auderet, concionari ex turri alta solebat. Atque is cùm pila ludere vellet (studiosè enim id factitabat) tunicamq́ poneret, adolescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. Hîc cùm quidam familiaris iocans dixisset: Huic quidem certè vitam tuam committis: arrisissetq́ adolescens: vtrumque iussit interfici: alterum, quia viam demonstrauisset interimendi sui: alterum, quia id dictum risu approbauisset. Atque eo facto sic doluit, vt nihil grauiùs tulerit in vita. quem enim vehementer amaret[a], occiderat. Sic distrahuntur in contrarias parteis impotentium cupiditates. Cùm huic obsecutus sis, illi est repugnandum. Quamquam hic quidem tyrannus ipse indicauit[b], quàm esset beatus. Nam cùm quidam ex eius assentatoribus Damocles[c], commemoraret in sermone copias eius, opes, maiestatem dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum: negarétque vmquam beatiorem quemquam fuisse: Visne igitur, inquit, ô Damocle quoniam hæc te vita delectat, ipse eandem degustare, & fortunam experiri meam? Cùm se ille cupere dixisset, collocari iussit hominem in aureo lecto, strato[d] pulcherrimo textili stragulo, magnificis operibus picto: abacosq́ complureis ornauit argento auroq́ celato. Tum ad mensam eximia forma pueros delectos iussit consistere, eosq́ ad nutum illius intuenteis diligenter ministrare. Aderant vnguenta, coronæ; incendebantur odores: mensa conquisitissimis epulis exstruebantur[e]. Fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium è lacunari

a v.c. amarat & ita L.

b al. iudicauit,

c Dimocles dicitur ab Acrone & Porphyrione 3. odar. Horat. 1. vbi hic Damocles ab Horatio describitur. adde Persium satyr. 3.*

d L. strato pulcherrimo textili strag.

e q. v. c. construebantur, sem pl.

cunari seta equina appensum[a]*, demitti iussit, vt impendêret illius beati ceruicibus. Itaq; nec pulchros illos administratores*[b] *adspiciebat, nec plenum artis argentum: nec manum*[c] *porrigebat in mensam: iam ipsæ defluebant coronæ: denique exorauit tyrannum, vt abire liceret, quòd iam beatus nollet esse. Satísne videtur declarasse Dionysius; nihil esse ei beatum, cui semper aliquis terror impendeat? Atqui ei ne integrum quidem erat, vt ad iustitiam remigraret, ciuibusq; libertatem, & iura redderet. iis enim se adolescens improuida ætate irretierat erratis, eaq; commiserat, vt saluus esse non posset, si sanus esse cœpisset. Quantopere verò amicitias desideraret, quarum infidelitatem extimescebat, declarauit in Pythagoreis duobus illis: quorum cùm alterum vadem mortis accepisset: alter, vt vadem suum liberaret, præstò fuisset ad*[d] *horam mortis destinatam: Vtinam ego, inquit, tertius, vobis amicus adscriberer. Quàm huic erat miserum, carere consuetudine amicorum, societate victus, sermone omnino familiari, homini præsertim docto à puero, & artibus ingenuis erudito. Musicorum verò perstudiosum accepimus, poëtam etiam tragicum: quàm bonum, nihil ad rem, in hoc enim genere nescio quo pacto magis, quàm in aliis* suum cuique pulchrum est. *adhuc neminem*[e] *cognouì poëtam (& mihi fuit cum Aquino*[f] *amicitia) qui sibi non optimus videretur. Sic se res habet.* Te tua, me delectant mea. *Sed, vt ad Dionysium redeamus: omni cultu, & victu humano carebat: viuebat cum fugitiuis, cum facinorosis, cum barbaris: neminem, qui aut libertate dignus esset, aut vellet omnino liber esse, sibi amicum arbitrabatur. Non*[g] *ergo iam cum huius vita, qua tetrius, miserius, detestabilius excogitare nihil possum, Platonis, aut Archytæ vitam comparabo, doctorum hominum, & planè sapientium.*

a *q.v.c.* apta *& ita L. ex veteri scriptura* actum.*

b *v.c.* ministratores

c vide ad hunc locum Victorium 2. Variarum 29 & 3. de natura, infrà.*

d L. ad horã mortis destinatam:

e *Idem Cicero 13. ad Atticũ, & Aristoteles 4. Ethic.**

f *al.* aliquibus *

g *q. v c.* Non ego iã cum

Ex eadem vrbe humilem homunculum, à puluere, & radio excitabo, qui multis annis pòst fuit, Archimedem[a]. Cuius ego quæstor ignoratum ab Syracusanis, cùm esse omnino negarent, septum vndiq; & vestitum vepribus, & dumetis, indagaui sepulcrum. tenebam enim quosdam senariolos, quos in eius monumento esse inscriptos acceperam: qui declarabant, in summo sepulcro sphæram esse positam cum cylindro. Ego autem, cùm omnia collustrarem oculis (est enim ad portas Agragianas[b] magna frequentia sepulcrorum) animaduerti columellam non multùm è dumis eminentem: in qua inerat sphæræ figura, & cylindri. Atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi, me illud ipsum arbitrari esse, quod quærerem. Immissi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. Quò cùm patefactus esset aditus, ad aduersam basim accessimus. apparebat epigramma exesis posterioribus partibus versiculorum, dimidiatis ferè. Ita nobilissima Græciæ ciuitas, quondam verò etiam doctissima, sui ciuis vnius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset. Sed redeat vnde aberrauit oratio. Quis est enim omnium, qui modò cum musis, id est, cum humanitate, & cum doctrina habeat aliquod commercium, qui[c] se non hunc mathematicum malit, quàm illum tyrannum? Si vitæ modum, actionemq; quærimus: alterius mens rationibus agitandis, exquirendisq; alebatur, cum oblectatione solertiæ: qui est vnus suauissimus pastus animorum: alterius cæde & iniuriis, cum & diurno, & nocturno metu. Age, confer Democritum, Pythagoram, Anaxagoram, quæ regna, quas opes studiis eorum, & delectationibus antepones? Etenim quæ pars optima est in homine, in ea situm esse necesse est illud, quod quæris, omnium optimum. Quid est autem in homine, sagaci ac bo-

a Hanc de Archimede narrationem e longinquo repetiit Cicero, vt & Sallustius in Iugurthino, narrationem de Philenorum aris. vide Victorium 10. Variarum 23. * b L. Acraganas. al. Agrigentinas, al. Achradinas*

c qui se non hunc esse m.

ac bona mente melius? eius bono fruendum est igitur, si beati esse volumus. bonum autem mentis, est virtus. ergo hac beatam vitam contineri necesse est. Hinc omnia, quæ pulcra, honesta, præclara sunt, vt suprà dixi: sed dicendum illud idem paullò vberiùs videtur: plena gaudiorum sunt. ex perpetuis autem, plenisq; gaudiis cùm perspicuum sit vitam beatam exsistere, sequitur vt ea exsistat ex honestate. Sed, ne verbis solùm attingamus ea, quæ volumus ostendere, proponenda quædam quasi mouentia sunt, quæ nos magis ad cognitionem, intelligentiamq; conuertant. Sumatur enim nobis quidam præstans vir optimis artibus, isq; animo parumper, & cogitatione fingatur. Primùm ingenio eximio sit, necesse est. tardis enim mentibus virtus non facilè committitur[a]: deinde ad[b] inuestigandum veritatem studio incitato. Ex quo triplex ille animi fœtus exsistit: vnus in cognitione rerum positus, & in explicatione naturæ: alter in descriptione expetendarum, fugiendarúmve rerum: tertius in iudicando, quid cuiq. rei sit consequens, quid repugnans: in quo inest omnis tum subtilitas disserendi, tum veritas iudicandi. Quo tandem igitur gaudio affici necesse est sapientis animum, cum his habitantem, pernoctantemq; curis? &[c], cùm totius mundi motus, conuersionesq; perspexerit, sideraq; viderit innumerabilia cælo inhærētia, cum eius ipsius motu congruere certis infixa sedibus? septem alia suos quæque tenere cursus, multùm inter se aut altitudine, aut humilitate distantia, quorum vagi motus rata tamen, & certa sui cursus spatia definiant? Horum nimirum adspectus impulit illos veteres, & admonuit, vt plura quærerent. Inde est indagatio nata initiorum, & tamquam seminum, vnde essent omnia orta, generata, concreta: quæq; cuiusque generis vel inanimi, vel[d] animati, vel muti, vel lo-

a v.c. comitatur. & ita L. ἕπεται.
b L. ad inuestigãdam veritatem, &c. & ita v.c.
c v.c. vt cùm totius mundi motus.
d q.v.r. vel animantis.

quentis origo, quæ vita, quis interitus, quæq́ ex alio in aliud vicißitudo, atque mutatio: vnde terra, & quibus librata ponderibus, quibus cauernis maria sustineantur[a]: in[b] qua omnia delata grauitate medium mundi locum semper expetant, qui est idem infimus in rotundo. Hæc tractanti animo, & nocteis, & dies cogitãti, exsistit illa à deo Delphis præcepta cognitio, vt ipsa se mens vitiis[c] exutam, cognoscat, coniunctamq́ cum diuina mente se sentiat, ex quo insatiabili gaudio compleatur. ipsa enim cogitatio de vi, & natura deorum, studium incendit illius æternitatis imitandæ, neque se in breuitate vitæ collocatam putat, cùm rerum causas alias ex aliis aptas, & necessitate nexas videt. Quibus ab æterno tempore fluentibus in æternum, ratio tamen, mensq́ moderatur. Hæc ille intuens, atque suspiciens, vel potiùs omneis parteis, orasq́ circumspiciens, quanta rursus animi tranquillitate humana, & citeriora considerat? hinc illa cognitio virtutis exsistit: efflorescunt genera, partesq́ virtutum: inuenitur, quid sit, quod natura spectet[d] extremum in bonis, quod in malis vltimum, quò referenda sint officia, quæ degendæ ætatis ratio deligenda. Quibus & talibus rebus exquisitis, hoc vel maximè efficitur, quod hac disputatione agitamus, vt virtus ad beatè viuendum sit se ipsa contenta. Sequitur tertia, quæ per omneis parteis sapientiæ manat, & funditur, quæ rem definit, genera dispartit[e], sequentia adiungit, perfecta concludit, vera & falsa diiudicat, disserendi ratio, & scientia. Ex qua cùm summa vtilitas exsistit ad res ponderandas, tum maximè ingenua delectatio, & digna sapientia[f]. Sed hæc otij. Transeat idem iste sapiens ad rempub. tuẽdam. quid eo possit esse præstantius, cùm[g] contineri prudentia vtilitatem ciuium cernat, iustitia nihil in suam domum inde deriuet, reliquis vtatur tot, tamq́ variis virtutibus?

a v.c. sustineat: & ita L.
b L. in quam
c hæ duæ voces, vitiis exutam, in v.c. non comparẽt, nec eas agnoscit L.
d q.v.c. exspectet non pl.
e v.c. dispertit, & ita L.
f al. sapiente.
g L. cùm prudentia vtilitatem: &c. & ita q.v.c.

adiunge

adiunge fructum amicitiarum : in quo à doctis positum est cùm consilium omnis vitæ, consentiens, & pænè conspirans, tum summa iucunditas è quotidiano cultu, atque victu. Quid hæc tandem vita desiderat, quo sit beatior? cur[a] rei referta tot, tantisque gaudiis, fortuna ipsa cedat necesse est. Quòd si gaudere talibus bonis animi, id est, virtutibus, beatum est, omnesque sapientes iis gaudiis perfruuntur : omneis eos confiteri beatos esse necesse est. A. Etiámne in cruciatu, atque tormentis? M. An tu me in viola putas[b] aut in[c] rosa dicere? an Epicuro, qui tantummodò induit personam philosophi, & sibi ipse hoc nomen inscripsit, dicere licebit : quod quidem, vt habet se res, me tamen plaudente dicit, nullum sapienti esse tempus, etsi vratur[d], torqueatur, secetur, quin possit exclamare, Quàm pro nihilo puto! cùm præsertim omne malum dolore definiat, bonum voluptate : hæc nostra honesta, turpia irrideat, dicatque, nos in vocibus occupatos, inaneis sonos fundere, neque quidquam ad nos pertinere, nisi quod aut læue, aut asperum in corpore sentiatur. Huic ergo, vt dixi, non multum differenti à iudicio ferarum, obliuisci licebit sui? & tum fortunam contemnere, cùm sit omne & bonum eius, & malum in potestate fortunæ: tum dicere, se beatum in summo cruciatu, atque tormentis, cùm constituerit non modò summum malum esse dolorem, sed etiam solum? Hæc verò illa sibi remedia comparauit ad tolerandum dolorem, firmitatem animi, turpitudinis verecundiam, exercitationem, consuetudinemque patiendi, præcepta fortitudinis, duritiam[e] virilem: sed vna se dicit recordatione acquiescere præteritarum voluptatum: vt si quis æstuans, cùm vim caloris non facilè patiatur, recordari velit, se aliquando in Arpinati nostro gelidis fluminibus circumfusum fuisse. non enim video, quo modo sedare possint mala præ-

a L. cui rei referta tot, &c.

b *sic aliquot à nostris v.c. aliq. putabas, & ita L.*

c sic in rosa potare dixit 2. de finibus. & Horat. in rosa perfundere liquidis odoribus.

d verba gladiatoria & auctoratorũ, vri, torqueri, secari, vel vri, cædi occidi: Seneca 5. epist. 37. & 13 epist. 39. dixi ad l. vlt. ff de muneribus.

e *al. duritiem non pl.*

la præsentia præterita voluptates. Sed cùm is dicat semper beatum esse sapientem: cui dicere hoc, si sibi constare vellet, non liceret: quídnam faciendum est iis, qui nihil expetendum, nihil in bonis ducendum, quod honestate careat, existimant? me quidem auctore etiam Peripatetici, veteresq; Academici balbutire[a] *desinant aliquando*[b], *apertéque, & clara voce audeant dicere beatam vitam* in Phalaridis taurum descensuram. *Sint enim tria genera bonorum, vt iam à*[c] *laqueis Stoicorum, quibus vsum me pluribus, quàm soleo, intelligo, recedamus: sint sanè illa genera bonorum, dum corporis, & externa iaceant humi, & tantummodò, quia sumenda sunt, appellentur bona: alia autem diuina illa, longè, lateq; se pandant, cælumq; contingant*[d], *vt, ea qui adeptus sit, cur eum beatum modò, & non beatissimum etiam dixerim? dolorem verò sapiens extimescet? is enim huic maximæ sententiæ repugnat. Nam contra mortem nostram, atque nostrorum, contraq; ægritudinem, & reliquas animi perturbationes satis esse videmur superiorum dierum disputationibus armati, & parati. dolor esse videtur acerrimus virtuti aduersarius. is ardenteis faceis intentat: is fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam se debilitaturum*[e] *minatur. Huic igitur succumbet virtus? huic beata sapientis, & constantis viri vita cedet? quàm turpe! ô dij boni. Pueri Spartiatæ non ingemiscunt verberum dolore laniati. Adolescentium greges Lacedæmone*[f] *vidimus ipsi incredibili contentione certanteis pugnis, calcibus, vnguibus, morsu denique vt exanimarentur, priusquam se victos faterentur. Quæ* barbaria India vastior, aut agrestior? *in*[g] *ea tamen gente primùm ij, qui sapientes habentur, nudi ætatem agunt, & Caucasi niueis, hiemalemq; vim perferunt sine dolore: cumq; ad flammam se applicuerint*

a Nonius c.2 in Balbutire 92.*

b *al.* aliquando desinant *ita Nonius d. loco.**

c ἀπὸ βρό-χων.

d L. contingant: ea qui adeptus sit.

e *al.* debellaturũ, *non pl.*

f fuit & apud Lacedæmonios διαμαστύγωσις *libro 2. Tusculana* suprà.*

g *Idem 3. Valer. 3. 7. P. in 2. Philostrat. Apoll. de Brachmanis.**

rint[a], sine gemitu aduruntur. Mulieres[b] verò in India, cùm est cuiusque earum vir mortuus, in certamen, iudiciumq́; veniunt, quam plurimùm ille dilexerit. plures.n. singulis solent esse nuptæ. Quæ est victrix, ea læta, prosequentibus suis, vnà cum viro in rogum imponitur: illa victa, mæsta discedit. Numquam naturam mos vinceret. est enim ea semper inuicta. Sed nos vmbris, deliciis, otio, languore, desidia animum infecimus: opinionibus, maloq́; more delinitum[c] molliuimus. Ægyptiorum morem quis ignorat? quorum imbutæ mentes prauitatis[d] erroribus, quamuis carnificinam priùs subierint, quàm ibim[e], aut aspidem[f], aut felem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etiam si imprudentes quippiam fecerint, pœnam nullam recusent. De hominibus loquor. quid[g] bestiæ? nónne frigus, non famem, non montiuagos, atque siluestreis[h] cursus lustrationesq́; patiuntur? nónne pro suo partu ita propugnant, vt vulnera excipiant? nullos impetus, nullos ictus reformident? omitto, quæ perferant, quæq́; patiantur ambitiosi, honoris causa: laudis studiosi, gloriæ causa[i]: amore incensi, cupiditatis. plena vita exemplorum est. Sed adhibeat oratio modum, & redeat illuc, vnde deflexit. Dabit, dabit, inquam, se in tormenta vita beata: nec iustitiam, temperantiam. in primisq́; fortitudinem, magnitudinem animi, patientiam prosecuta, cùm tortoris os viderit, consistet: virtutibusq́; omnibus sine vllo animi terrore ad cruciatum profectis, resistet extra foreis (vt antè dixi) limenq́; carceris. quid enim ea fœdius, quid deformius, sola relicta, comitatu[k] pulcerrimo segregata? quod tamen fieri nullo pacto potest. nec enim virtutes sine beata vità cohærere possunt, nec illa sine virtutibus. Itaque eam tergiuersari non sinent, secumq́; rapient, ad quemcumque ipsa dolorem, cruciatumq́; ducentur. sapientis

est

a q. v. c. applicauerunt.
b Idem Valerius 2.c.6.*
c *al.* delenitũ.
d *fort.* prauis erroribus.
e vide Iuuenalem Satyra 15. vide Diodorum 1.c.8.*
f *al.* Apim. *rectè Apis enim bos Ægyptiorũ Deus.**
g L. quid? bestiæ nónne frigus, &c.
h *al.* siluestri cursus, vt videatur hic locus sumptus ex vetere quodam poeta. sic Catullus libello de Atti, siluicultrix.*
i v.c. gratia: *& ita L. Alÿ expungunt hãc particulã causa.**
k *fort.* à comitatu.

est enim proprium, nihil, quod [a] pœnitere possit, facere; nihil inuitum: splendidè, constanter, grauiter, honestè omnia: nihil ita exspectare, quasi certò futurum: nihil, cùm acciderit, admirari, vt inopinatum, ac nouum accidisse videatur: omnia ad suum arbitrium referre: suis stare iudiciis. Quo quid sit beatius, mihi certè in mentem venire non potest. Stoicorum quidem facilis conclusio est. Qui cùm finem bonorum esse senserint, congruere naturæ, cumque ea conuenienter viuere: cùm id sit in [b] sapiente situm non officio solùm, verùm etiam potestate; sequatur necesse est, vt, cuius in potestate summum bonum, in eiusdem vita beata sit. Ita fit semper vita beata sapientis. Habes, quæ fortissimè de beata vita dici putem, &, quo modo nunc est, nisi quid tu melius attuleris, etiam verissimè. A. Melius quidem afferre nihil possum: sed à te impetrare [c] libenter velim, nisi molestum sit, quoniam te nulla vincula impediunt vllius certæ disciplinæ, libasque ex omnibus, quodcumque te maximè specie veritatis mouet: quod paullo antè Peripateticos, veteremque Academiam hortari videbare, vt sine retractatione [d] liberè dicere auderent, sapienteis esse semper beatissimos, id velim audire, quemadmodum his putes consentaneum esse id dicere. multa enim à te contra istam sententiam dicta sunt, & Stoicorum ratione conclusa. M. Vtamur igitur libertate: qua nobis solis in philosophia licet vti: quorũ oratio nihil ipsa iudicat, sed habetur in omneis parteis, vt ab aliis ipsa possit per sese, nullius auctoritate adiuncta, iudicari. & quoniam videris hoc velle, vt, quæcumque dissentientium philosophorum sententia de finibus sit, tamen virtus satis habeat ad vitam beatam præsidij, quod [e] quidem Carneadem disputare solitum accepimus: sed is, vt contra Stoicos, quos studiosissimè semper refellebat, & contra quorum disci-

a fort. cuius pœnitere p.

b L. in sapiẽtis situm non

c q.v.c. impetratum libẽter, nisi mol.

d al. retractatione

e al. hoc

disciplinam ingenium eius exarserat: nos [a] *illud quidem cum pace agemus. si enim Stoici fineis bonorum rectè posuerunt: confecta res est: necesse est semper beatum esse sapientem. Sed quæramus vnamquamque reliquorum sententiam, si fieri potest, vt hoc præclarum quasi decretum beatæ vitæ possit omnium sententiis, & disciplinis conuenire. Sunt autem hæ de finibus, vt opinor, retentæ defensáq; sententiæ: primùm simplices quattuor:* Nihil [b] bonum, *nisi honestum, vt Stoici: Nihil bonum, nisi voluptatem, vt Epicurus: Nihil bonum, nisi vacuitatem* [c] *doloris, vt Hieronymus: Nihil bonum, nisi naturæ primis bonis aut omnibus, aut maximis frui, vt Carneades contra Stoicos disserebat. Hæc igitur simplicia: illa mixta: Tria genera bonorum, maxima animi, secunda corporis, externa tertia, vt Peripatetici, nec multo veteres Academici secus. Voluptatem cum honesta* : Clitomachus [d], *& Callipho copulauit. Indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adiunxit. Hæ sunt sententiæ, quæ stabilitatis aliquid habeant. Nam Aristonis, Pyrrhonis, Herilli, nonnullorumq; aliorum euanuerunt. Hi quid possint obtinere, videamus, omissis Stoicis: quorum satis videor defendisse sententiam. Et Peripateticorum quidem explicata caussa est: præter Theophrastum, & si qui illum secuti, imbecilliùs horrent dolorem & reformidant. Reliquis quidem licet facere, quod ferè faciunt, vt grauitatem, dignitatémque virtutis exaggerent. Quam cùm ad cælum extulerint, quod facere eloquentes homines copiosè solent: reliqua ex collatione facile est conterere, atque contemnere. nec enim licet iis, qui laudem cum dolore petendam esse dicunt, negare, eos esse beatos, qui illam adepti sunt. Quamquam enim sint* [e] *in quibusdam malis: tamen hoc nomen beati longè & latè patet. Nam* VT *quæstuosa mercatura fructuosa*

a v. c. nos autē illud cum pace ag. *Vrsin* illius vel illorum.*

b Bonum esse dicebant Stoici, id quod honestū esset: Epicurus voluptatē: Hieronymus vacuitatem doloris: Carneades, frui primis naturæ bonis aut omnibus aut maximis Clitomachus voluptatē cum honestate: Diodorus indolentiam cum honestate.*

c *al.* nisi vacuitatem, vt Hieronymus vide Victorium 1. *Variar.* 18.*

d *v. c.* Dinomachus, & *ita L.*

e *v. c.* sunt

a al. omni.*
b al. vacat.*
c v.c. maiore & ita L.
d al. Calliphonis.
e sic Horat. enatat ex spes. & Eurip. Hippolyto. Plat. 5. de repub. ἐκνεῦσαι.*
f L. quin.
g ita Nonius cap. 4. in Condocefacere. 107.*
h al. compensat.*
i citatur à Nonio cap. 2 in grandiloqui 362.*

fructuosa aratio dicitur, non si altera semper omni damno, altera omnis[a] *tempestatis calamitate semper vacet*[b]. *sed si multo maiori*[c] *ex parte exstet in vtraque felicitas: sic vita, non solùm si vndique referta bonis est, sed si multo maiore, & grauiore ex parte bona propendent, beata rectè dici potest. Sequetur igitur horum ratione vel ad supplicium beata vita virtutem. cumq; ea descendet in taurum, Aristotele, Xenocrate, Speusippo, Polemone auctoribus, nec eam minimis blandimentis corrupta deseret. eadem* Calliphontis[d] *erit, Diodoriq; sententia: quorum vterque honestatem sic complectitur, vt omnia quæ sine ea sint, longè, & retrò ponenda censeat. Reliqui habere se videntur angustiùs: enatant*[e] *tamen: Epicurus, Hieronymus, & si qui sunt, qui disertum illum Carneadem curent defendere. nemo est enim, qui*[f] *eorum bonorum animum putet esse iudicem, eumq; condocefaciat*[g], *vt ea quæ bona, maláve videantur, possit contemnere. Nam quæ tibi Epicuri videtur, eadem erit Hieronymi, & Carneadis causa, & hercle omnium reliquorum. quis enim parum est contra mortem, aut dolorem paratus? ordiamur ab eo, si placet, quem mollem, quem voluptarium dicimus. Quid? is tibi* mortémne *videtur, an dolorem timere? qui eum diem, quo moritur, beatum appellat, maximisq; doloribus affectus, eos ipsos inuentorum suorum memoria, & recordatione confutat*[h]: *nec hoc sic agit, vt ex tempore quasi effutire videatur. de morte enim ita sentit, vt dissoluto animante, sensum exstinctum putet: quod autem sensu careat, nihil ad nos id iudicet pertinere.* Item de dolore *certa habet, quæ sequatur: quorum magnitudinem breuitate consolatur, longinquitatem leuitate. quid tandem? isti grandiloqui*[i] *contra hæc duo, quæ maximè angunt, meliùs se habent, quàm Epicurus? an ad cetera, quæ mala putantur, non*

& Epi-

& Epicurus, & reliqui philoſophi ſatis parati videntur? quis non paupertatem *extimeſcit? neque*[a] *tamen quiſquam philoſophorum. Hic verò ipſe quàm paruo eſt contentus? nemo de tenui victu plura dixit. etenim quæ res pecuniæ cupiditatem afferunt, vt amori, vt ambitioni, vt quotidianis ſumptibus copia ſuppetant: cùm procul ab iis omnibus rebus abſit, cur pecuniam magnoperè deſideret, vel potiùs curet omnino? an Scythes*[b] *Anacharſis potuit pro nihilo pecuniam ducere: noſtrates philoſophi*[c] *facere non potuerunt*[d]*? Illius epiſtola fertur his verbis,* Anacharſis Hannoni ſalutem. Mihi amictus eſt, Scythicum tegmen: calciamentum, ſolorum callum: cubile, terra: pulpamentum[e]; fames: lacte, caſeo, carne, veſcor. Quare vt ad quietum me licet venias. Munera autem iſta, quibus es[f] delectatus; vel ciuibus tuis, vel diis immortalibus dona. *Omnes ferè philoſophi omnium diſciplinarum, niſi quos à recta ratione natura vitioſa detorſiſſet, hoc eodem animo eſſe potuerunt. Socrates, in pompa*[g] *cùm magna vis auri argentíque ferretur,* Quàm multa non deſidero, *inquit. Xenocrates, cùm legati ab Alexandro quinquaginta ei talenta attuliſſent; quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præſertim, maxima: adduxit*[h] *legatos ad cenam in Academiam: iis appoſuit tantum, quod ſatis eſſet, nullo apparatu. Cùm poſtridie rogarent eum, cui numerari iuberet: Quid? vos heſterna, inquit, cenula non intellexiſtis, me pecunia non egere? quos cùm triſtiores vidiſſet, XXX. minas accepit, ne aſpernari regis liberalitatem videretur. At verò Diogenes liberiùs, vt Cynicus, Alexandro roganti, vt diceret, ſi quid ſibi opus eſſet, Nunc quidem paullulum, inquit, à ſole abſis*[i]*. offecerat videlicet apricanti. Et hic quidem diſputare ſolebat,*

[a] L. neque tamē non quiſquam philoſ.

[b] vide Laërtium lib 1. in Anacharſi. *

[c] *al.* Philoſophi non poterunt.

[d] L. poterunt

[e] *fort.* pulmētum.

[f] *v. c.* quibus delicatus es. vide ad hūc locum Victorium 15. *Variar.* [illegible]. *al. legunt*, quibus deliciaris, *vel* quibus deliciatus es, *

[g] *vel* in foro. Ita enim refert Laërtius, vbi rerum venaliū erat multitudo. *

[h] *q. v. c.* abduxit leg. *non plac.*

[i] *verbum* abſis *abeſt ab o. v. c. neque id agnoſcit L.*

lebat, quanto regem Persarum vita, fortunáque superaret. sibi nihil deesse: illi nihil satis vmquam fore. se eius voluptates non desiderare, quibus numquam satiari ille posset: suas cum consequi nullo modo posse. Vides, credo, vt Epicurus cupiditatum genera diuiserit, non nimis fortasse subtiliter, vtiliter tamen: partim esse naturaleis, & necessarias: partim naturaleis, & non necessarias: partim neutrum: necessarias satiari posse pænè nihilo: diuitias enim naturæ, parabileis esse. Secundum autem genus cupiditatum, nec ad potiendum difficile censet, nec verò ad carendum. Tertias, quòd essent planè inanes, neque [a] *necessitatem modò. sed ne naturam quidem attingerent, funditus eiiciendas putauit. Hoc loco multa ab Epicureis disputantur, hæq; voluptates sigillatim* [b] *extenuantur: quarum genera non contemnunt: quærunt tamen copiam. nam & obscœnas voluptates, de quibus multa ab illis haberetur oratio, facileis, communeis, in medio sitas esse dicunt: easq; si natura requirat, non genere, aut loco, aut ordine, sed forma, ætate, figura metiendas putant: ab iisq; abstinere minimè esse difficile, si aut valetudo* [c], *aut officium, aut fama postulet: omninoq; genus hoc voluptatum optabile esse, si non obsit: prodesse* [d] *numquam. Totumq; hoc de voluptate sic ille præcepit, vt voluptatem ipsam per se, quia voluptas sit, semper optandam, expetendamq; putet: eadémque ratione dolorem ob id ipsum, quia dolor sit, semper esse fugiendum. itaque hac vsurum compensatione sapientem, vt voluptatem fugiat, si ea maiorem dolorem effectura sit: & dolorem suscipiat maiorem efficientem voluptatem: omniáque iucunda, quamquam sensu corporis iudicentur, ad animum referri tamen. Quocirca corpus gaudere tam diu, dum præsentem sentiret voluptatem: animum & præsentem percipere*

pariter

a al. neque non necessitatem modò, al. neque modò non necessitatem,

b L. sigillatim ext. q. v. c. singulatim &c.

c v. c. valitudo,

d al. prodesse nónúquam.

pariter cum corpore, & prospicere venientem, nec præteritam præterfluere sinere. ita perpetuas, & contextas voluptates in sapiente fore semper, cùm exspectationi[a] *speratarum*[b]*, perceptarum memoria*[c] *iungeretur. Atque iis similia, ad victum etiam transferuntur, extenuanturq́ magnificentia, & sumptus epularum, quod paruo cultu natura contenta sit. Etenim quis hoc non videt, desideriis ista condiri omnia? Darius in fuga, cùm aquam turbidam, & cadaueribus inquinatam bibisset, negauit vmquam se bibisse iucūdiùs. Nunquam videlicet sitiens biberat. Nec esuriens Ptolemæus ederat: cui*[d] *cùm peregrinanti Ægyptum, comitibus non consecutis, cibarius*[e] *in casa panis datus esset, nihil visum est illo pane iucundius. Socratem ferunt, cùm vsque*[f] *ad vesperum contentiùs ambularet, quæsitumq́ esset ex eo: quare id faceret: respondisse, se quo meliùs cenaret, opsonare ambulando famem. Quid? victum Lacedæmoniorum in*[g] *phiditiis nónne videmus? vbi*[h] *cùm tyrannus cenauisset Dionysius, negauit se iure*[i] *illo nigro, quod cenæ caput erat, delectatum. Tum is qui illa coxerat, minimè mirum, inquit: condimenta enim defuerunt. Quæ tandem, inquit ille? Labor in venatu, sudor, cursus ab Eurota, fames, sitis. his enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur. Atque hoc non ex hominum more solùm, sed etiam ex bestiis intelligi potest, quæ, vt quiquid obiectum est; quod modò à natura non sit alienum, eo contentæ non quærunt ampliùs. Ciuitates quædam vniuersæ, more doctæ, parsimonia delectantur, vt de Lacedæmoniis paullo antè diximus. Persarum à Xenophonte victus exponitur: quos negat ad panem adhibere quidquam, præter nasturtium. Quamquam, si quædam etiam suauiora natura desideret, quam multa ex terra, arboribúsque gignuntur cùm copia facili,*

a *al.* exspectatio.*
b speratæ,*
c *al* memoriæ*
d L. cui cùm peregrinanti comitib. non cons. *& ita Nonius.*
e Cibarius panis, sordidus. Nonius *cap. 1. in Cibarium, vbi hunc locum citat Ciceronis*, qui ad cibum seruis datur nec delicatus. Isidorus 20 c. 2. Eadem forma vinum cibarium Nonio *d. loco.* sic apud eūdem homo cibarius pro sordido *d. loco.* Cibarij panis meminit Cornelius Celsus lib. 2*
f *v.c.* ad vesperam.
g *al.* in philitiis.
h Imò coquū emisse eo nomine dicitur à Plutarcho *in Laconicis*, & Stobæo περὶ φιλοπονίας.
i quod optimum videbatur Spartanis.

a al. præstanti.*

cili, tum suauitate præstantia[a]*? adde siccitatem, quæ consequitur hanc continentiam in victu. adde integritatem valetudinis. Confer sudanteis, ructanteis, refertos epulis, tamquam opimos boues. tum intelliges, qui voluptatem maximè sequantur, eos minimè consequi: iucunditatemque victus esse in desiderio, non in satietate. Timotheum, clarum hominem Athenis, & principem ciuitatis, ferunt, cùm cenauisset apud Platonem, eoque conuiuio admodum delectatus esset, vidissetque eum postridie, dixisse:* Vestræ quidem cenæ non solùm in præsentia, sed etiam postero die iucundæ sunt. *Quid, quòd ne mente quidem rectè vti possumus, multo cibo, & potione completi? Est præclara epistola Platonis ad Dionis propinquos: in qua scriptum est his ferè verbis:* Quò cùm venissem, vita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum, Syracusanarumq. mensarum, nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri, nec vmquam pernoctare solum: ceteraque quæ comitantur huic vitæ, in qua sapiens nemo efficitur vmquam, moderatus verò multo minùs. *Quæ enim natura tam mirabiliter temperari potest? quo modo igitur iucunda vita potest esse, à qua absit prudentia? absit moderatio? ex quo Sardanapali opulentissimi Syriæ*[b] *regis error agnoscitur, qui incidi iussit in busto,*

b al. Assyriæ*

Hæc habeo, quæ edi, quæq́. exsaturata libido
Hausit: at illa iacent multa, & præclara relicta.

Quid aliud, inquit Aristoteles, in bouis, non in regis sepulcro inscriberes? hæc habere se mortuum dicit: quæ ne viuus quidem diutiùs habebat, quàm fruebatur. Cur igitur diuitiæ desiderentur? aut vbi paupertas beatos esse non sinit? Signis[c] *credo, tabulis*[d]*, ludis. Si quis est, qui his delectetur, nónne meliùs tenues homines fruuntur,*

c L. In signis

d al. tabulis pictis,*

quàm

quàm illi, qui his abundant? est enim earum omnium rerum nostra in vrbe summa in publico copia. Quæ qui priuati habent, nec tam multa, & rarò vident, cùm in sua rura venerint. Quos tamen pungit aliquid, cùm, illa vnde habeant, recordantur. Dies[a] *deficiet, si velim paupertatis causam defendere. aperta enim res est, & quotidie nos ipsa natura admonet, quàm paucis, quàm paruis rebus egeat, quàm vilibus. Num igitur* ignobilitas, *aut humilitas, aut etiam popularis offensio, sapientem beatum esse prohibebit? vide, ne plus commendatio in vulgus, & hæc, quæ expetitur, gloria, molestiæ habeat, quàm voluptatis. Leuiculus sanè noster Demosthenes, qui illo susurro delectari se dicebat aquam ferentis mulierculæ, vt mos in Græcia est, insusurrantísque alteri, Hic est ille Demosthenes. Quid hoc leuius? At quantus orator? sed apud alios loqui videlicet didicerat, non multum ipse secum. Intelligendum est igitur, nec gloriam popularem ipsam*[b] *per se expetendam, nec ignobilitatem extimescendam. Veni Athenas, inquit Democritus: neque me quisquam ibi*[c] *agnouit. Constantem hominem, & grauem, qui glorietur, à gloria se abfuisse*[d]*. An tibicines, iíque, qui fidibus vtuntur, suo, non multitudinis arbitrio, cantus, numerósque moderantur: vir sapiens, multo arte maiore præditus, non quid verissimum sit, sed quid velit vulgus, exquiret? an quidquam stultius, quàm, quos singulos, sicut operarios, barbarósque contemnas*[e]*, eos aliquid putare esse vniuersos? ille verò nostras ambitiones, leuitatesq; contemnet*[f]*, honoresq; populi, etiam vltrò delatos, repudiabit: nos autem eos nescimus, antequàm pœnitere cœpit, contemnere*[g]*. Est apud Heraclitum physicum de principe Ephesiorum Hermodoro. vniuersos ait Ephesios esse morte multandos, quòd, cùm*

a *fort* Dies me deficiet,

b *fort.* Ipsam per se esse expetédam,

c ibi *abest ab o v.c, nec agnoscit L.* neque etiam exstat apud Laertium, in Democrito.*

d L abfuisse. *& ita duo v c.*

e *v.c.* contempnas, *n. õdosè.*

f *v.c.* cõtempnet, *mendosè.*

g *v.c.* cõtempnere, *mendosè.*

ciuitate expellerent Hermodorum, ita locuti sunt, Nemo de nobis vnus excellat: sed, si quis exstiterit, alio in loco, & apud alios sit. An hoc non ita fit omni in populo? nónne omnem exsuperantiam virtutis oderunt? quid? Aristides (mâlo enim Græcorum, quàm nostra proferre) nónne ob eam causam expulsus est patria, quòd præter modum iustus esset? Quantis igitur molestiis vacant, qui nihil omnino cum populo contrahunt? QVID *est enim dulcius otio litterato? iis dico litteris, quibus infinitatem rerum atque naturæ, & in hoc ipso mundo cælum, terras, maria cognoscimus. Contemto igitur honore, contemta etiam pecunia, quid relinquitur, quod extimescendum sit?* exsilium[a], *credo: quod in maximis malis ducitur. Id si propter alienam, & offensam populi voluntatem malum est: quàm sit ea contemnenda, paullo antè dictum est. Sin abesse à patria miserum est: plenæ miserorum prouinciæ sunt: ex quibus admodum pauci in patriam reuertuntur. At multantur bonis exsules. Quid tum? parúmne multa de toleranda paupertate dicuntur? iam verò exsilium*[b], *si rerum naturam, non ignominiam nominis quærimus, quantum demum à perpetua peregrinatione differt? in qua ætates suas philosophi nobilissimi consumserunt, Xenocrates, Crantor, Arcesilas, Lacydes, Aristoteles, Theophrastus, Zeno, Cleanthes, Chrysippus, Antipater, Carneades, Panætius, Clitomachus, Philo, Antiochus, Posidonius, innumerabiles alij: qui semel egressi, numquam domum reuertêre. At enim* [c] *non sine ignominia afficere* [d] *poterit sapientem. de sapiente enim est hæc omnis oratio, cui iure id accidere non possit. nam iure exsulantem consolari non oportet. Postremò ad omneis casus facillima ratio est eorum, qui ad voluptatem ea referunt, quæ sequuntur in vita: vt quocumque hæc* loco

a al. exsuliũ,

b al. exsuliũ,

c L. At enim non erit sine ignominia. Ignominia afficere poterit sap'ẽtem? de sapiente enim, &c. ita Manutius.*

d al. attingere*

loco suppeditent, ibi beatè queant viuere. Itaque ad omnem rationem Teucri vox accommodari potest,

Patria est, vbicumque est bene.

Socrates quidem cùm rogaretur, cuiatem [a] *se esse diceret, Mundanum, inquit. totius enim mundi se incolam, & ciuem arbitrabatur. Quid T. Albutius* [b]*? nónne animo æquißimo Athenis exsul philosophabatur? cui tamen illud ipsum non accidisset, si in repub. quiescens, Epicuri legibus paruisset. Quî enim beatior Epicurus, quòd in patria viuebat, quàm* [c] *Metrodorus, quòd Athenis? aut* [d] *Plato Xenocratem vincebat, aut Polemo Arcesilam, quo esset beatior? Quanti verò ista ciuitas æstimanda est, ex qua boni, sapientesq́ pelluntur? Demaratus* [e] *quidem Tarquinij, regis nostri, pater, tyrannum Cypsellum* [f] *quòd ferre non poterat, fugit Tarquinos Corintho, & ibi suas fortunas constituit, ac liberos procreauit. Num stultè anteposuit exsilij libertatem domesticæ seruituti? Iam verò motus animi, sollicitudines, ægritudinesq́ obliuione leniuntur, traductis animis ad voluptatem. Non sine causa igitur Epicurus ausus est dicere, semper in pluribus bonis esse sapientem, quia semper sit in voluptatibus. Ex quo effici putat ille, quod quærimus, vt sapiens semper beatus sit. Etiámne, si* sensibus carebit oculorum [g]*, si aurium? Etiam. nam ista ipsa contemnit. Primùm enim, horribilis ista cæcitas quibus tandem caret voluptatibus? cùm quidam etiam disputent, ceteras voluptates in ipsis habitare sensibus: quæ autem adspectu percipiantur, ea non versari in oculorum vlla iucunditate: vt ea, quæ gustemus, olfaciamus* [h]*, tractemus, audiamus, in ea ipsa, vbi sentimus, parte versentur, in oculis tale nihil fit. animus accipit quæ videmus. Animo autem multis modis, variisq́ delectari licet, etiam si non adhibeatur adspectus.*

a citatur à Nonio cap. 2 in Cuias. 187.*

b *al.* Albucius?

c v c. quàm quòd Athenis, Metrodorus?

d *fort.* An Plato Xenocratem vincebat, aut Pol.

e vide Liuiū 1. l. 2. §. 2. ff. de origine iuris *

f vide Herodotum. 5.*

g DE CAECITATE ET CAECIS.*

h q v c. olefaciamus.

Loquor autem de docto homine, & erudito, cui viuere est,[a] cogitare. sapientis enim cogitatio[b] non fermè ad inuestigandum adhibet oculos aduocatos. etenim si nox non adimit vitam beatam, cur dies nocti similis adimat? nam illud Antipatri Cyrenaici est quidem paullo obscænius, sed non absurda sententia est: cuius cæcitatem cùm mulierculæ lamentarentur, Quid agitis? inquit: an vobis nulla videtur voluptas esse nocturna? Appium quidem veterem illum, qui cæcus annos multos fuit, & ex magistratibus, & ex reb. gestis intelligimus, in illo suo casu, nec priuato, nec publico muneri defuisse. C. autem Drusi domum compleri consultoribus solitam accepimus: cùm quorum res esset, sua ipsi non videbant, cæcum adhibebant ducem. Pueris nobis, Cn. Aufidius prætorius & in senatu sententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat, & Græcam scribebat historiam, & videbat[c] in litteris. Diodorus[d] Stoicus, cæcus multos annos nostræ[e] domi vixit. Is verò, quod credibile vix esset, cùm in philosophia multo etiam magis assiduè, quàm antea, versaretur, & cùm fidibus Pythagoreorum more vteretur, cumq́ue ei libri nocteis, & dies legerentur, quibus in studiis oculis non egebat: tamen, quod sine oculis fieri posse vix videtur, geometriæ munus tuebatur, verbis præcipiens discentibus, vnde, quò, quamq́ue[f] lineam scriberent. Asclepiadem ferunt, non ignobilem, Eretricum[g] philosophum, cùm[h] quidam quæreret, quid ei cæcitas attulisset, respondisse, Vt puero vno esset comitatior. Vt enim vel summa paupertas tolerabilis sit, si[i] liceat[k], quod[l] quibusdam Græcis quotidie: sic cæcitas ferri facilè possit, si non desint subsidia valetudinum[m]. Democritus luminibus amissis, alba scilicet, & atra discernere non poterat: at verò bona, mala: æqua, iniqua: honesta, turpia: vtilia, inutilia: magna, parua poterat: & sine

a νοεῖν.
b q. v. c. cogitatio
e fortè videbat *
d L. Diodorus
e v. c. domi nostræ vixit. & ita L.
f v. c. quam lineam scr. & ita L.
g L Eretria cum fort. Eretrium
h fort. Cum quidã ex eo quær.
i id est si liceat, πτωχίζειν, id est, stipem cogere.*
k al. libeat,*
l προσαιτεῖν
m v. c. ad valetudinem.

& sine varietate colorum licebat viuere beatè, sine notione rerum non licebat. Atque hic vir impediri animi etiam aciem, adspectu oculorum arbitrabatur: &, cùm alij sæpe, quod[a] *esset ante pedes, non viderent, ille*[b] *infinitatem omnem peregrinabatur, vt nulla in extremitate consisteret. Traditum est etiam, Homerum cæcum fuisse. At eius picturam, non poesim, videmus. Quæ regio, quæ ora, qui locus Græciæ, quæ*[c] *species formæ, quæ pugna, quæ acies, quod remigium, qui motus hominum, qui ferarum, non ita expictus est, vt, quæ ipse nō viderit, nos vt videremus, effecerit? quid ergo aut Homero ad delectationem animi, ac voluptatem, aut cuiquam docto defuisse vmquam arbitramur? aut, ni ita se res haberet, Anaxagoras, aut hic ipse Democritus*[d]*, agros, & patrimonia sua reliquissent: huic discendi, quærendiq́ diuinæ delectationi toto se animo dedidissent*[e]*? Itaq́ augurem Tiresiam, quem sapientem fingunt poëtæ, numquam inducunt deplorantem cæcitatem suam: at verò Polyphemum Homerus cùm immanem, ferumq́ finxisset, cum ariete etiam colloquentem facit, eiusq́ laudare fortunas, quòd, quà vellet, ingredi posset, & quæ vellet, attingere. Rectè*[f] *hic quidem. nihilo enim erat ipse Cyclops, quàm aries ille, prudentior. In* surditate[g] *verò quidnam est mali? erat surdaster M. Crassus: sed*[h] *aliud molestius, quòd malè audiebat, etiam si, vt mihi videbatur, iniuria. Epicurei nostri Græcè fari nesciunt, nec Græci*[i] *Latinè. ergo hi in illorum, & illi in horum sermone surdi: omnesq́*[k] *id nos in iis linguis, quas non intelligimus, quæ sunt innumerabiles, surdi profectò sumus. At vocem citharœdi non audiunt: ne stridorem quidem serræ tum, cùm acuitur: aut grunnitum*[l]*, cùm iugulatur sus: nec, cùm quiescere volunt, fremitum murmurantis maris. Et, si cantus eos fortè delectant, primùm*

a alludit ad versum qui exstat 2 de diuinat. *
b L. ille in infinitatem
c q.v.c. quæ species, formæq. pugnæ, quæ acies,
d vide 5. de finibus, vbi dixi.*
e L. dedissent
f q.v.c Et rectè quidem. & ita L.
g DE SVRDITATE.
h al. sed illud mol.
i Faern. Opici ut sint populi Campaniæ, de quibus Strabo.
k L. omnesq. itidem nos
l citatur à Nonio cap 2 in Grunnire.*

cogitare debent, antequam hi sint inuenti, multos beatè vixisse sapienteis. deinde multo maiorem percipi posse legendis his, quàm audiendis, voluptatem. Tum, vt paullo antè cæcos ad aurium traducebamus voluptatem, sic licet surdos ad oculorum. etenim qui secum loqui poterit, sermonem alterius non requiret. Congerantur in vnum omnia, vt idem oculis, & auribus captus sit: prematur etiam doloribus acerrimis corporis: qui primùm per se ipsi plerumque conficiunt hominem: sin[a] *fortè longinquitate producti, vehementiùs tamen torquent, quàm vt causa sit, cur ferantur: quid est tandem, dij boni, quod laboremus? portus enim præsto est, quoniam*[b] *mors ibidem est, æternum nihil sentienti receptaculum. Theodorus*[c] *Lysimacho mortem minitanti: Magnum verò, inquit, effecisti, si cantharidis vim consecutus es. Paulus Persæ deprecanti, ne in triumpho duceretur, In tua id, inquit, potestate est. Multa primo die, cùm de ipsa morte quæreremus: non pauca etiam postero, cùm ageretur de dolore, sunt dicta de morte: quæ qui recordetur, haud sanè periculum est, ne non mortem aut optandam, aut certè non timendam putet. Mihi quidem in uita, seruanda videtur illa lex: quæ in Græcorum conuiuiis obtinetur.* [d] Aut bibat, inquit, aut abeat. *Et rectè. Aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis voluptate potandi: aut, ne sobrius in*[e] *violentiam vinolentorum incidat, antè discedat: sic iniurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas. Hæc eadem, quæ Epicurus, totidem verbis dicit*[f] *& Hieronymus. Quòd*[g] *si iis*[h] *philosophis, quorum ea sententia est, vt virtus per seipsa nihil valeat: omne quod honestnm nos, & laudabile esse dicimus*[i]*, id illi cassum quiddam & inani vocis sono decoratum esse dicant*[k]*: &*[l] *tamen semper beatū esse censent sapientem: quid tandem à Socrate, & Platone, perfectisq; philo-*

sophis

a *fort.* dein, sin fortè lōg.

b Mors æternum nihil sentienti receptaculū. *

c adde quædam similia ex 1. Tusculana.

d ἢ πῖθι, ἢ ἄπιθι.

e *q. v. c.* in violétiorum multorū incid *non pl.*

f *al.* dicit Hieronymus.

g L. Quòd si ij Philosophi,

h *al.* ij Philosophi, *

i *q. v. c.* dicamus,

k *al.* dicant: attamen semper *

l *delenda videtur copulatio* &.

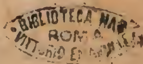
sophis faciendum putes[a]? quorum alij tantam præstantiam in bonis animi esse dicunt, vt ab his corporis, & externa obscurentur. Alij autem hæc ne bona quidem ducunt, in animo reponunt omnia. Quorum controuersiam solebat, tamquam honorarius arbiter, iudicare[b] Carneades. nam cùm quæcumque bona Peripateticis, eadem Stoicis commoda viderentur: neque tamen Peripatetici plus tribuerent diuitiis, bonæ valetudini, ceterísq; rebus generis eiusdem, quàm Stoici: cùm ea, re, non verbis ponderarentur: causam esse dissidendi negabat. Quare hunc locum ceterarũ disciplinarum philosophi quemadmodum obtinere possint, ipsi viderint. Mihi tamen gratum est, quòd de sapientium perpetua bene viuendi facultate dignum quiddam philosophorum voce profitentur. Sed quoniam manè est eundum, has quinque dierum disputationes memoria comprehendamus. Equidem me etiam conscripturum arbitror. vbi enim meliùs vti possumus hoc, cuicuimodi est, otio? ad Brutumq; nostrum hos libros alteros quinque mittemus. à quo non modò impulsi sumus ad philosophicas[c] scriptiones, verùm etiam lacessiti. In quo quantum ceteris profuturi simus, non facilè dixerimus: nostris quidem acerbissimis doloribus, variisq; & vndique circumfusis molestiis alia nulla potuit inueniri leuatio.

a q.v.c. vides?

b *fort.* diiudicare.

c al. Philosophas. *sic Plato* φιλόσοφον φύσιν. sed Nonius *cap.* 2. *in Lacessere.* 501. *legit* Philosophię scriptionem,*

FINIS.

FINIS

Finis coronat opus

